BAKI GECƏLƏRİ

Yadımdan çıxmayıb ki, o ulduzlu avqust gecəsi ki, yuxarıda göy qübbəsi "min bir çiçəkli, min bir yarpaqlı" idi, aşağıda isə bir dağ kəndi çoxdan işıqlarını söndürmüşdü, ertədən yuxuya getmişdi, amma kəndin yuxarı başında, meşə ətəyində, bizim evdə hələ də yeddilik çıraq yanırdı.

Anam heybəmi ayın-oyunla doldururdu, atam doqqaz qabağında, qoşulu öküz arabasının yanında məni gözləyirdi.

Bütün gecəni yol gedəcəkdik, səhər açılanda dəmir yolu stansiyasına çatacaqdıq və hər gün səhər tezdən günbatandan gəlib beş dəqiqə o stansiyada nəfəsini dərən, sonra günçıxana doğru çapan bir sürət qatarı məni həsrətində olduğum uzaqlara, az qala dünyanın o başına, təkcə adı yanımda çəkiləndə ürəyim döyünən böyük və əfsanəvi bir şəhərə aparacaqdı. Və mən orda ömrümdə ilk dəfə dəniz adlanan möcüzəni görəcəkdim, o şəhərin yan-yörəsindəki neft buruqları meşəsində gəzəcəkdim, elə bir meşədə ki, orda minlərlə qara çeşmələr qaynayırdı və gecələr kəndimizin işıqlarından yeddilik çıraqların hamısında o qara çeşmələrin ağ cövhəri yanırdı.

O ağ cövhəri isə bizim tərəflərə, dəmir yolundan uzaq kəndlərə vaxtaşırı günçıxandan gələn dəvə karvanları gətirirdi. O karvanlar ki, caydaq dəvələrin hürgücləri dərisi qapqara tuluqlarla yüklü olurdu, onlar keçdikləri kəndlərə, obalara o şəhərin göndərdiyi işığı paylaya-paylaya baş alıb günbatana doğru gedərdilər.

Kənddə birinci xoruz banı idi, avqust göylərində tez-tez ulduzlar axırdı, ayın solğun ziyasına qərq olmuş kiçik meyvə bağlı həyətimizdə qapqara bir pişik yenə cır alça ağacının gövdəsini cırmaqlayırdı və elə bil bülöv daşına bıçaq çəkib korşalmış caynaqlarını ovxarlayırdı, uzaqlarda isə başı qarlı sıra dağlar ətəyindəki taxılı biçilmiş kövşənlərə yenə od vurulmuşdu ki, torpaq gələnilki əkin üçün gübrələnsin və o vaxt ki, o dağların ətəkləri zolaq-zolaq alovlu olurdu, o yanan kövşənlər hər gecə o dağları çəkib çox yaxına gətirirdi, gündüzlər isə dağlar yenə geri çəkilirdi və geniş bir vadiyə səpələnmiş kəndlər, obalar üstündə nəhəng divarlar kimi bir-birinin dalında göyə ucalırdı.

...Sürət qatarı gurhagurla gələndə kiçik dəmiryol stansiyası zağ-zağ əsmişdi. Yer titrəmişdi, çiyni xurcunlu kənd adamları vaqonlara doğru cummuşdular. Mən həyəcanla atamın çiynindən, atam isə tələsik mənim alnımdan öpmüş və demişdi:

– Di get, yaxşı yol, amma orda papağımızı yerə soxma!

Bütün yolu bircə dəqiqə də olsun vaqon pəncərəsindən qopmamışdım, nə bir tikə çörək yemişdim, nə bir qurtum su içmişdim, ayaq üstündə günü axşam eləmişdim, çünki ilk dəfə idi sürət qatarında ürəyimin susadığı elə bir sürətə qovuşmuşdum ki, bu sürəti qavramaqla sərməst olub bütün dünyanı unutmuşdum.

Uzaqlara baxmışdım, göy əyrisi ağır tərpənişli nəhəng çevrə kimi sağdan sola hərəkətə gəlmişdi, yaxına baxmışdım, relslərin yanından torpaq kükrəmişdi, arxaya axmışdı.

Üfüqlərə kimi uzanan ənginliklər isə ağacsız, kölgəsiz qupquru yanıq çöllər idi ki, o çöllərə səpələnmiş yastı-yapalaq daxmalı kənd və obaların fərəhsiz mənzərəsindən göz yorulurdu, ürək sıxılırdı.

Amma sonra qatar dayanmadan kiçik bir stansiyadan çapıb keçərkən yaxın kəndlərdən birinin arxasından çıxan və sanki o kəndin yastı-yapalaq daxmaları üstündən uçaraq irəli şığıyan böyük bir ceyran sürüsü sürət qatarıyla yarışa başlarkən bu yovşanlı-sirkanlı bomboz düzənlərə elə bir yaraşıq vermişdi ki, vaqonların pəncərələri bir anda adamlarla əhatə olunmuşdu. Mürgü döyən qocalar mürgünün yapışqanlı yuxusunu hörümçək toru kimi üzlərindən silmişdilər və kiçik uşaqların gözlərindən bir dərya işıq aşıb-daşmışdı...

***

Gün batan çağı sürət qatarı Bakı vağzalının üstüörtülü platforması qarşısında dayanmışdı və birinci olaraq vaqondan yerə mən sıçramışdım, heybəmi çiynimə aşırıb vağzal önündəki meydana çıxmışdım, burda atları tumarlı, sürücüləri çox uzun çuxalı saysız-hesabsız qara rəngli faytonlar iki cərgə ilə bir-birinin dalınca düzülüb dayanmışdı və müştəri çağıran o faytonçuların səs-küyü meydanı elə başına götürmüşdü ki, qoca bir faytonçu ikinci dəfə məni səsləyib və demişdi:

– Ada, çöllü balası, ağzını açıb hara baxırsan, otur gedək, yoxsa vağzalın xəzpuşları mafar verməz, heybəni çiynindən, papağını başından elə çarpışdırar ki, sonra ağzın bir saat açılı qalar.

Yarım saat sonra şəhərin günbatanında dağüstü məhəllənin bir küçəsində faytondan düşmüşdüm və üçmərtəbəli böyük bir evin bir əlcə həyətinin ortasında dayanmışdım, əllərimi heybəmin döşümdən asılmış gözü üstə çarpazlamışdım və aşağıdan, elə bil dərin quyu dibindən yuxarıya – şüşəbəndli mərtəbələrə baxa-baxa qalmışdım.

Çünki böyük şəhərin bu evi haqqında bildiyim yalnız o idi ki, bu evin hansı mərtəbəsindəsə mənim şəhərli sonsuz xalamla əri Əlimürsəl kişinin iki otaqdan ibarət mənziləri var.

Yuxarıda, böyük evin yastı damı üstündə bir oğlan uşağı məhəccər qırağında dayanmışdı və bez köynəyi altından çıxartdığı ağ göyərçinləri bir-birinin dalınca göyə atdıqca, o quşlardan bəziləri havalanırdı, qanad çalıb göyə millənirdi, digərləri bir neçə dəfə qanadını şaqqıldadır, çox tez geri dönür və damın qırağında bir-birinin yanına düzülərək, yanakı baxışlarla aşağıya, həyətdə dayanmış mənə tərəf boylanırdı.

Bu vaxt ikinci mərtəbənin aynabəndindən bir qız da başını çölə çıxartmışdı və eynilə damın qırağına düzülmüş o ağ göyərçinlər kimi yanakı bir baxışla aşağı baxmışdı və başı çal papaqlı, çiyni qırmızı heybəli görkəmim görünür diqqətini çəkmişdi ki, boynunu bir az da irəli uzatmışdı. Kəhrəba boyunbağısı, xurmayı saçları axmışdı, üzüaşağı tökülmüşdü və bənövşəyi gözləri bir an məni tədqiq eləyəndən sonra demişdi:

– Bağışla a... deyəsən nabələd adamsan, niyə məəttəl qalmısan orda, kimi axtarırsan?

– Kənddən gəlmişəm, – demişdim, – amma bilmirəm xalamgil burda hansı mərtəbədə olur.

Şəhərli qız şuxluğa başlamışdı:

– Bu evdə o qədər xala var ki, hansı mərtəbəyə qalxsan, rastına cavanəzən bir xala çıxar, hayıl-mayıl olarsan!

Qıza bir söz deməyə macal tapmamış bu dəfə də birinci mərtəbənin şüşəbəndin arxasından kiminsə çox xırıltılı yoğun səsi gəlmişdi:

– Eşidirsən, arvad, xalasıgilə gəlib oğlan! Daha kənddə yerə bel vuran qalmadı, doldu şəhər ağzınacan motal papaqlarla. – Elə bular, bu cinni Cəfər qoşunu qapıb aldı imarətimin iki mərtəbəsini mənim əlimdən...

Qaşlarım çatılmışdı, əgər birinci səsdən, şəhərli qızın o ilahi səsindən sonra bu ikinci nahamvar səs böyük şəhər təkəbbürünün səsi idisə, mən də dərhal kiçik bir dağ kəndinin təkəbbürü ilə qarşı qoymağa hazır idim ki, yuxarıdan yenə şəhərli qızın gümüş cingiltili səsini eşitmişdim:

– Vaxsey, fikir vermə ona, qoca kişidir, elə qocalıb ki, hələ də milisə polis deyir...

Sonra bilmişdim ki, bu böyük imarət o qocanın şəxsi mülki imiş, amma indi ancaq birinci mərtəbə qocanın əlində qalıb, ikinci mərtəbə

ilə üçüncü milliləşdirilmişdir, daha sonra isə belə bir səhnənin şahidi olmuşdum ki, o milliləşdirilmiş mərtəbələrin aynabəndlərindən qadınlar bir-birilə atışanda, qoca olində çəlik həyətə çıxmışdı və başını yuxarı qaldırıb bağırmışdı ki, kəsin səsinizi bihəyalar, yoxsa bu saat gedib polis çağırram və bir dəqiqə əvvəl bir-birinə söz atan o qadınlar o saat hırtıldaşıb başların geri çəkmişdilər.

Çaşıb qaldığını görən şəhərli qızı:

– A... – demişdi, – bəlkə Tutu xalanın bacısı oğlu elə sənsən, dünən dizinə döyürdü ki, Yunis gəlib çıxmadı, uşaqcığaz imtahanlara gecikdi, çıx yuxarı üçüncü mərtəbəyə, qoy yazıq arvad uşaqcığazını görüb sevinsin!

Və qız başını yuxarı qaldırmışdı, dam üçtündə quş uçurdan balaca oğlanı səsləmişdi:

– Səttar, ordan Tutu xalaya de ki, bacısı oğlu gəldi, gözləri aydın!

Sonra yenə aşağı baxmışdı və düz üzümə yönəldilmiş şux bir gülüşlə başını geri çəkmişdi, aynabənd arxasında yox olmuşdu.

Və o dəqiqə elə bil axşamın da titrək işığı sönmüşdü, kiçik həyətə dərin zülmət qaranlıq çökmüşdü.

***

Tutu xala məni qupquru sinəsinə basmışdı, kövrəlmişdi. Hıçqırmışdı və istəmişdi bir ağız məni oxşasın, amma Əlimürsəl kişi aman verməmişdi, məni və atamı məzəmmət eləməyə başlamışdı:

– Dədənə üç dəfə kağız göndərmişəm ki, səni tez yola salsın, hazırlıq kurslarına imtahanlar çoxdan başlanıb, yaxşı ki, kağız-kuğazında əyər-əskik yox idi, qəbul elədilər. Sizə, kənddən gələnlərə güzəştə gedirlər, indi çalış imtahanlarda bizi xəcil eləmə!

– Narahat olmayın, Əlimürsəl dayı, çalışarıq şələmizi sudan çıxardarıq.

– Çıxartsan yaxşıdır, yox əgər şələ-küləni qoltuğuna versələr...

– Allah eləməsin a kişi, ağzını xeyirliyə aç...

– Şər deməsən xeyir gəlməz... Onda aparacam səni mədənə yanımda açarçı işləyəcəksən!

Sonra qoca buruq ustası ayağa qalxıb paltarını dəyişib və mədənə getmişdi - çünki yenə bir həftə gecə növbəsində işləyəcəkdi.

Heybəmdəki ayın-oyunu boşaldan Tutu xala isə anamın qarasına deyinməyə başlamışdı:

– Bıy qıza bax a... Nə olub, nə xəbərdir, Basqal kəlağayısıdır bu? Bu nə bədxərclikdir? – Barama qurdu saxlayırdı bu yay da?

Çay içmişdim, xalamın bitib tükənməyən suallarına cavab vermişdim və içəri qaranlıqla dolanda xalam ayağa qalxmışdı, divardakı elektrik düyməsini çıqqıldatmışdı, otaq tavandan asılmış üçqanadlı çilçırağın ağ işığı ilə dolmuşdu, sonra xalam məni dalınca salıb, mənim üçün hazırladığı ikinci kiçik otağa aparmışdı.

Xalamın ardınca içəri girmişdim və içəri girən kimi o kiçik otağın kiçik pəncərəsi gözləri qarşısında elə əzəmətli bir mənzərə sərmişdi ki, irəli atılmışdım. Pəncərənin hər iki qanadını taybatay açmışdım və elə bil bir işıq dənizi aşıb-daşaraq üstümə gəlmişdi, sonra çəkilmişdi üzüaşağı axmışdı, gözümün şövqünü arxasınca aparmışdı və mən handan-hana səsimi çıxarmadan nəfəsimlə demişdim:

– Haradır, ora xalacan, hansı dünyadır ora?

Arxamda dəmir çarpayıdakı yatağımı sahmana salan xalam nəfəsimin səsini eşitmişdi, gəlib yanımda dayanmış və demişdi:

– Hara olacaq. Bakıdır da, qadan alım... Bax ora günçıxan tərəf Qaraşəhərdir, ondan o yana Ağşəhərdir, düz qənşərindəki İçərişəhərdir, bu yan da günbatan tərəf, Bayıl təpələridir... .

Gecə milyon işıqların aramsız titrəyişi içində idi və bu titrəyişdən gah o tərəfdə, gah bu tərəfdə ağ şüalar içində mavi qığılcımlar uçuşurdu, sonra gedib uzaqda yan-yana düzülmüş işıq topalarından at nalına oxşar böyük bir qövsü cızırdı və o atəşli qövsün içindəki hamar və bu tutqun bir düzəngahda iki qırmızı nöqtə növbələşərək bir-bir yanıb sönürdü.

Xalam da mənimlə bərabər xeyli baxmışdı o gecəyə, sonra yavaşdan "xudaya" deyib köksünü ötürmüşdü və getmək istəmişdi.

– Dayan xalacan, – demişdim, – bax ora qaldı, demədin o hamar, o işıqsız düzənlik haradır ki, sinəsində qara bir çıraq yanır.

Xalam əlimin göstərdiyi uzağa baxmışdı və demişdi:

– Ora da dəryadır, qadan alım, ertədən yatarsan, sabah gedib o dəryaya baxarsan, o salxım-salxım işıqlar da o dərya qırağındakı, xiyabanın çıraqlarıdır. Ertədən duracaqdım, sabah da gedəcəkdim o dəryaya baxacaqdım? Bir halda əl uzadıb zaman-zaman hələ uşaqlıq illərinin yuxularında çalxanan o mavi sonsuzluğa çatacaqdım – gecənin qurtarıb, səhərin açılacağını gözləməyə səbrim qalmamışdı.

Çal papağımı gözüm üstünə basmışdım, qapıya doğru yönəlmişdim, xalam xəbərdarlıq eləmişdi:

– Çox uzağa getmə, ha, elə burda öz küçəmizdə bir az gəz-dolan, sonra qayıt evə, yıxıl yat, yol yorğunusan, canına qəsd eləmə.

Ürəyin səbirsizliyi idimi, intizarın tükənişi idimi, sirli bir səsin çağırışı idimi, nə idisə, məni elə bir həyəcan içində şəhərin yuxarı başından aşağı başına qovmuşdu ki, elə bil o dəniz bu saat ətəyini əlinə alıb qaçmağa başlayacaqdı və mən onun dalınca yüyürəcəkdim, amma çatmayacaqdım, sonra isə bütün ömrüm uzunu itirilmiş o mavi dənizin sorağıyla diyarbadiyar gəzəcəkdim.

Sonra üzüaşağı endikcə daha çıraqban olan küçələrdə daha çox vurnuxmuşdum. Yolu gah düzünə, gah köndələninə getmişdim, şəhərin axşam qaynarındakı izdiham içində çox sıxcalanmışdım, çox çalxalanmışdım, böyük şəhər içində önümə çıxan kiçik bir şəhərin yuxarı başındakı qala qapılarından içəri girmişdim və burda ilişdiyim sehrin əlindən qurtulmaq üçün çox çırpınmışdım, nəhayət qurtulub dəniz kənarına çıxarkən, sanki daşları faciəli əfsanəsindəki qara bir ehtirasın cəhənnəm dili ilə qarsılmış Qız qalasının uca və qara heykəlinə yalnız bircə an baxa bilmişdim.

Və burada dənizkənarı xiyabanda qaynaşan izdihamı köndələninə yarıb keçəndən sonra, sinəm daş hörgülü bir səddə dirənəndə o səddin çopur və nəmiş daşları üstə yaslanmışdım və ömrümün unudulmaz bir gecəsində ömrümdə ilk dəfə gecə dənizi ilə üz-üzə qalmışdım.

Yaxının suları üstündə titrək işıltılar gəzinirdi, uzağın suları üstündə dağınıq qaraltılar sürünürdü və o qaraltılar arasında o iki qırmızı nöqtə yenə növbələşərək gah alışır, gah sönürdü. Yuxarıda – göy qübbəsində isə üç-dörd gecəlik aypara "Sineyvaz" qovunundan kəsilmiş sarı bir qıça kimi ağ buludlar altında üzürdü.

Qalxmışdım, daş səddin üstündə üzüm dənizə sarı oturmuşdum.

Və gözlərim açıq elə bil bir röya aləminə qərq olmuşdum.

Bu röyada gecə dənizi çadraya bürünmüş bir qadın kimi yaşmağı altından baxan yaşıl gözlərinin cadugər cazibəsilə məni çəkib haraya isə sirli-sehirli bir dünyaya aparmışdı və orda qara bir qapı açılarkən mən o qapı arxasında bənövşə gözlü ağ səadətimi görmüşdüm.

Handan-hana o vaxt oyanmışdım ki, elə bil gəlib arxamda dayanmış bir səssizlik yavaşdan əlini çiynimə qoymuşdu. Dönmüşdüm arxama baxmışdım, dənizkənarı xiyabanda qaynaşan izdiham yox olmuşdu və kimsəsizləşmiş o xiyabanın axşam çağı ağ çiçəkli işıqları indi bir az saralmış və solmuşdu.

Və bu vaxt bu səssizlik içində gecə dənizinin çox uzaqlarda sinəsindən qopan boğuq bir səslə köksünü ötürdüyünü eşitmişdim. Donub yerimdə qalmışdım və gözləmişdim. Çox çəkməmişdi və gecə dənizi elə bil ağrısını canından çıxarmaq istəyən canlı bir varlıq kimi bu dəfə daha dərindən və daha boğuq bir vıyıltı ilə yenidən köksünü ötürmüşdü.

Orda, o dağ kəndində evimizin dalındakı damı yırtıq, bir divarı uçuq o köhnə samanlıqda gecənin hansı aləmindəsə öküzlərdən hansı isə eynilə bu cür, sinəsinin dərinindən qopan boğuq bir səslə köksünü ötürəndə bəzən mən yuxudan oyanardım və uzun-uzadı yerimin içində oyaq qalardım və mənə elə gəlirdi ki, bu təpəl öküzdür, yuxusunda qara-qura görüb o cür köksünü ötürür, yaxud bu, bütün günü ağır boyunduruq altında canına hopmuş o sonsuz yorğunluğun ağrısıdır ki, indi qəlpə-qəlpə canından çıxır.

Və indi elə bil gecə dənizi də bütün günü canına hopan bir yorğunluğun ağrısını canından çıxarmaq üçün iki dəfə köksünü ötürmüşdü və mən bir dənizin canına hopmuş o azman yorğunluğu təsəvvürümə gətirmək istərkən, xəyalımda qurduğum bütün qurğuların sarsıldığını hiss eləmişdim.

Ayağa qalxıb o gecə ilk dəfə üz-üzə gəldiyim və sahilində sehirlənib qaldığım o gecə dənizindən ürəyimə axıb dolmuş nə isə anlaşılmaz bir tələş hissilə ayrılmışdım.

Küçələr bomboşdu, bu kimsəsiz küçələrin birində dirək başındakı böyük bir elektrik saatının dəyirmi və ağ siferblatında qara oqrəblərin hansı rəqəmlər üstündə dayandıqlarını görərkən, gecənin bu vaxtına kimi nigaran qoyduğum yazıq və qoca bir qadın qarşısında duyduğum xəcalət hissindən başımı aşağı salmışdım. İndi məhz çox tələsdiyim üçün daha tez azmışdım, yolu daha çox uzatmışdım, dəfələrlə bu və ya digər bir dalan, yaxud bir döngənin sonunda ağzım divara dirənmişdi, geri dönmüşdüm.

Sonra gəlib dik yoxuşlu bir küçə başında içəriyə açılmış yaşıl rəngli bir qapı görmüşdüm və o açıq qapıdan çox böyük elektrik lampasıyla işıqlandırılmış kiçik, yaraşıqlı bir həyət görünmüşdü, həyətin üstünü örtən yaşıl talvarın kəhrəba giləli üzüm salxımları altında yerə böyük bir palaz salınmışdı və o palaz üstündə halay vurub oturmuş kişi məclisində iki nəfər bir-birilə meyxana yarışına çıxmışdı. İndi meyxana deyənlərə vaqirlik eləyən bir dəstə oğlanın qıyya vuran səsləri göyə ucalmışdı.

Yanında canan olsun gün batanda
Yerin Xırdalan olsun günbatanda!

Abşeron yarımadasının coğrafiyasını hələ mənimsəməmişdim və düşündüm ki, görəsən hara imiş o Xırdalan ki, oranın günbatan çağında yanında cananın görmək həsrətilə sinədəftər olmuşdu bu oğlanlar?

Və elə bu vaxt, gecənin bu aləmində bir dəstə çadralı qadın o həyətin yaşıl rəngli qapısından küçəyə çıxmışdılar, qarşı səkidə məni görərkən tez bərk-bərk çadralarına bürünmüşdülər və üzlərini məndən yana çevirmişdilər.

Lakin o qadınlardan ən arxadakı başından sürüşmüş qara işıltılı liberti çadrasını başına çəkməmişdi və o vaxt mən onu, o məni tanımışdı, hər ikimiz gözlərimizi döyərək bir an bir-birimizə baxa-baxa qalmışdıq və sonra mən qeyri-ixtiyari bir addım irəli ataraq nə isə demək istərkən, qız tez şəhadət barmağını dodaqları üstünə qoymuşdu, səsimi çıxartmağı mənə yasaq eləmişdi. Dinməmişdim, amma qaşlarım çatılmışdı, dinməmişdim, amma şəhərli qızın bir mərtəbə yuxarıdakı qonşusuna qarşı göstərdiyi bu kəm iltifatdan ürəyim sınmışdı, çünki o vaxt hələ bilmirdim ki, gecənin o aləmində bir kişi xeylağının üzünü ondan gizləyən çadralı şəhər qadınlarına yaxınlaşması, bir uşağın qupquru barıta yanar kibrit çöpü uzatması kimi çox təhlükəli bir oyundur və bundan bixəbər olduğum üçün üzümdə nə cür bir ifadə zahir olmuşdusa, qız pıqqıldayıb əlilə ağzını tutmuşdu, sonra başıyla işarə eləmişdi ki, dinmə, danışma, amma dalımızca gəl.

Sonralar mən təsadüf ilə taleyin gizlənpaç oyunu haqqında çox fikirləşəcəkdim, amma o gecə mənim üçün elə bir röyaya çevrilmişdi ki, əgər arxasınca getdiyim o qara çadralı qız birdən-birə ağ bir göyərçinə dönsəydi və uçub gələrək mənim çiynimə qonsaydı, mən artıq buna heyrət etməyəcəkdim.

Qadınlar ayaqlarındakı dabansız nəleyinlərini sürükləyərək, can üzən ağır yerişlərilə yayxana-yayxana uzaqlaşırdılar, görünür toy, yaxud nişan məclisindən qayıdırdılar və başları "əndamı yanmış Gülxar xanımın" qiybətinə elə qarışmışdı ki, nə arxalarınca gələn qızın hərdən bir dönüb geri baxdığından, nə də tənha bir kölgənin o qızı izlədiyindən xəbərləri olmamışdı.

Sonra həyətdə, küçə qapısı dəhlizinin qaranlığında dayanıb gözləmişdim, qadınlar iki dəstəyə bölünüb, ah-ufla sağdakı, soldakı pilləkənlərlə yuxarı mərtəbələrə qalxıb yox olmuşdular və bu vaxt mənim üçün yol açılanda yüyürmüşdüm, ikinci mərtəbənin pilləkən meydançasına çatmışdım ki, birdən elə bil hardansa atılan gözəgörünməz bir kəməndə

ilişib büdrəmişdim, geri çevrilmişdim və aynabəndin açıq qapısı arasında dayanmış onu görmüşdüm – çadrası başından yerə düşmüşdü, yalnız bir ucunu sol əlində tutub saxlamışdı və üzündə elə bir ifadə vardı ki, elə bil nə isə demək istəmişdi, yadından çıxmışdı və indi yaxından üzümə baxdığı halda heç bir şey görməyən gözləri dumanlanmışdı.

Susduğu üçün susmuşdum və bu sükutun məngənəsindən qurtulmaq üçün:

– Dənizə getmişdim – deyə bilmişdim.

– Nə vacib olmuşdu ki, dəniz qaçırdı?

– Elə çağırdı ki, dayana bilmədim.

– Kim?

– Dəniz.

– Nə deyirdi ki?

– İki dəfə köksünü ötürdü.

Birdən elə bil özünə gəlmişdi, gözlərində nə isə bir təlaş kölgəsi zahir olmuşdu.

– Bəlkə qəşş eləmisən orda, dəniz qırağında? Özündən xəbərin olmayıb?

– Gərək mənim ürəyim gedəydi orda, dəniz qırağında?

– Bu yanda Bayıl tərəfdə batmış bir şəhər var, bir kitabda yazılıb ki, Səbayeldir o şəhərin adı, o biri kitabda yazılıb ki, "şəhri yunan" imiş o şəhər... Amma haçan batıb şəhər, haçan su altında qalıb, heç qocalar da bunu bilmirlər... Hərdən gecə yarıdan sonra su altındakı o şəhərdən su pərisinin səsi gəlir, kim o səsi eşidirsə, o saat qəşş eləyir... Əgər qulağına səs gəlibsə, gərək Tutu xala səni Nardarana aparsın!

Heç bir şey başa düşməmişdim və başa düşmədiyim üçün demişdim:

– Yox, mən əvvəlcə Xırdalanı görmək istəyirəm... Günbatan çağında...

Heç bir şey başa düşməmişdi, bir an qaşların düyünləmişdi və demişdi:

– Xırdalanda pir yoxdur, məxluq Nardarandakı pirə gedir.

Və elə bu vaxt arxasındakı qaranlıqdan, otaqlardan kimsə elə çığırmışdı ki, hər ikimiz səksənmişdik:

– Ağəz, Yaqut, harda batdın, gəl gir yanıma, məni yuxu aparsın...

– Vaxsey, məmə, səksəndim ki, görmürsən ki, qapı-bacanı bağlayıram...

Və aynabəndin qapısını mənim üzümə bağlamışdı.

Artıq günçıxan tərəfdə, Qara şəhər üstündə göy əyrisi avazımışdı və şəhərli bir qızın bənövşəyi gözlərilə kiçik bir pəncərənin mənə göstərdiyi əzəmətli bir gecə mənzərəsilə, daha sonra qaranlıqda köksünü ötürən bir dənizin sirli nəfəsi ilə sehrlənmiş bir gecəm, böyük şəhərdəki bu ilk gecəm, bir röya kimi sona çatmışdı.

***

Havalar hələm çox isti idi və bürkülü gecələrdə bizim tərəflərdə, şəhərin yuxarı hissəsində evlərin qara asfaltlı yastı damlarının üstündə açıq havada özlərinə yer salıb yatan adamlarla dolu olurdu.

Və *bir dəfə xalam mənə demişdi:*

- Gecələr içəridə isti olur sənə, çox çalıq yatırsan, istəyirsən sənə də burda, pəncərə altında, dam üstündə yer salım, sərində yıxıl yat.

O gecə kiçik otağımın pəncərəsi altında bizim evə bitişik qonşu evin damında köhnə kilim üstündə salınmış yatağımda uzanıb çox oyaq qalmışdım və qollarımı başım altında çarpazlayıb göydəki o tanış ulduzlara baxmışdım ki, o ulduzlar bizim dağ kəndinin gecə göylərində daha şəfəqli və daha işıqlı idilər, bir-birinə göz vurardılar, bir-birini çağırardılar, burda isə nədənsə tutqunsifət idilər, elə bil bir-birindən küsüb, bir-birindən üz çevirmişdilər.

İmtahanları vermişdim, Əlimürsəl kişi haqlı çıxmışdı, kənddən gələnləri geri qaytarmamaq üçün müəllimlər məni çox bərkə çəkməmişdilər, digər tərəfdən ali təhsilin gələcək taleyimdə oynayacağı rola tamamilə laqeyd olduğum üçün, məhz bu laqeydliyimə görə çox asanlıqla imtahanların öhdəsindən gəlmişdim, xalam çox sevinmişdi. Əlimürsəl kişi məni təbrik eləmişdi və mən kəndə kağız yola salmışdım ki, imtahanları verib qurtarmışam.

Həmişəki kimi yuxu yenə hansı dəqiqənin hansı məchul saniyəsində ildırım sürətilə şüurumu çalıb apardığından xəbərim olmamışdısa, amma sonra gecənin hansı aləmindəsə o yuxudan hövlnak oyandığımı və dik atılıb yerimdən qalxdığımı hələ də unutmamışam.

Üstümə örtdüyüm nazik iplikli yorğan göydə uçurdu, başım yanında kətil üstündə yığdığım üst pal-paltarımdan tokco yaxası naxışlı köynəyim gözümə dəymişdi ki, o da dam üstündəki yaxın bacaya sarınıb hələlik salamat qalmışdı, çal papağım haraya isə düşmüşdü və indi bir top kimi diyirlənə-diyirlənə üstümə gəlirdi.

Ayağa qalxarkən küləyin şiddətindən səndələmişdim ki, nəfəsim tıxanmışdı, sinəmdə qalmışdı, amma yenə də özümü irəli atmışdım ki, təkcə o çal papağımdan əlim üzülməsin və gecikmişdim, çünki küləyin növbəti burulğanı cüco üstünə şığıyan çalağan kimi o papağı bir anda caynağına alıb fır-fırladaraq göyə qaldırmışdı, sonra əynəmli bir uçuşla və elə bir sürətlə şəhər üstündən birbaş dənizə doğru aparmışdı ki, arxasınca baxa-baxa qalmışdım.

İndi hər tərəfdə bütün qonşu damlar üstündə də bərk çaxnaşma vardı, adamlar boğuq həmirtilərilə yataqlarını qamarlayıb, əllərinə keçən pal-paltarlarını büküb-bükmələyib damlar üstündən qaçırdılar, küçələrdəki çoxməftilli elektrik dirəkləri zil bir səslə vəhşicəsinə fit çalırdılar, yaxın həyətlərdə gah açılan, gah hara isə çırpılan küçə qapıları şaraq-şaraq şaqqıldayırdı, yuxarı mərtəbələrdən qopan pəncərə şüşələri şarıltı ilə küçələrin daş döşənmiş qaldırımlarına tökülüb qumbara kimi partlayırdı.

Bütün şəhər tüstiləyən nəhəng bir tonqal kimi idi, axşamın ağ işıqları indi qum və toz boğanağı içində, gözünü kül örtən bir ocağın gözləri *kimi tutqun qızartılarla göz qırpırdı.*

Və getdikcə şiddətlənən qasırğalı külək yaxındakı döngə və dalanlar arasında tələyə düşmüş bir yırtıcı kimi qorxunc ulartılarla başını hara gəldi çırpırdı, qabağına nə çıxırdısa basmarlayırdı, eşələyirdi, qarışdırırdı, dağıdırdı, sonra sovurub göyə qaldırırdı və elə bil bütün şəhəri yerindən qopardıb dənizə atmağa gücü çatmadığı üçün qəzəbindən dəli olub müdhiş hıçqırıqlarla hönkürürdü.

Xalam isə bu vaxt tələş dolu bir səslə pəncərəmdən elə hey məni çağırırdı.

- Bu nə məhşərdir belə, xalacan? – demişdim və pəncərəyə tərəf getmişdim.

– Dəli xəzridir, bala, elə ki, başladı, Bakının qiyaməti qopur, tez yır-yığış elə gir içəri...

Yır-yığış eləmək üçün bir şey qalmamışdı və mənim o gecə dəli xəzri ilə tanışlığım nəinki həmişə gözüm üstünə basdığım o çal papağımla, eyni zamanda papaqla birdəfəlik vidalaşdığım bir tarixçəyə çevrilib qaldı.

Səhər tezdən gecə növbəsindən qayıtmış Əlimürsəl kişi papaq əhvalatından xəbər tutarkən, çal bığları altından qımışmışdı və demişdi:

– Dur ayağa, gedək sənə bir furajka alaq, tax başuva, sonra ali məktəbi qurtaranda özün bilərsən ya fetr şlyapalı olarsan, yaxud çiyni saçlılar tayfasına qoşularsan, başaçıq, döşaçıq gəzməyi özünə adət eliyərsən.

Getmişdik, parusin bir furajka almışdıq, evə qayıdanda yazıq xalam yəqin xəyalında çal papaqla parusin furajkanı müqayisə eləyib yaşaran gözlərini silmişdi, amma "mübarəkdir" – demişdi. Yaqut isə şaqqanaq çəkmişdi, axmışdı, özündən getmişdi:

– Vaxsey Tutu xala, – demişdi, – bu parusin şapka nədir ilin bu vaxtında. Elə ki, bir çin yağışa düşdü, əskiyə dönəcək başında.

Xalam dönmüşdü məzəmmətlə Əlimürsəl kişiyə baxmışdı, yəni niyə qızırqalanmısan, tifilə iraqbətli bir papaq ala bilməzdin?

Əlimürsəl kişi də çiyinlərini çəkmişdi, yəni neynəyim, özü seçdi, özü bəyəndi.

Sonra mən bütün günü zaman-zaman aşağı mərtəbədən Yaqutun gümüşü cingiltilərlə çağlayan gülüşlərini eşitmişdim.

Və günlər keçdikcə Yaqut bənövşəyi gözlərilə, sədəf dişlərinin düzümü ilə, sıtıq məxməri qaşları ilə, tez-tez saçından ayrılıb sol gözü üstünə düşən xurmayı tellərilə gözlərim qarşısına elə sehrli bir pərdə çəkməyə başlamışdı ki, gözlərimi qapayırdım bu pərdə yox olmurdu, gözlərimi açırdım, dünya bu pərdə arxasında görünməz olurdu, başımı götürüb hara isə getmək istəyirdim, amma hələ qafil idim, bilmirdim ki, sevgi kəməndinə düşmüş bir ürək üçün bu kəmənddən qurtuluş yolu yoxdur.

Kiçik otağımın dam üstünə açılan pəncərəsi yanında qoyulmuş yazı stolu arxasında oturub bir saatdan çox idi ki, iki məchullu bir cəbr məsələsinin həlli ilə əlbəyaxa olmuşdum. Yazıb pozduğum və şagird dəftərindən qopartdığım vərəqlər stol üstündə qalaqlanmışdı və o vaxt ikinci dəftərdən də bir vərəq qapqara qaralmışdı, nəhayət işıq üzü görünmüşdü, konək tənliyin kor düyünü açılmışdı və dərhal fikrim qəfəsinin qapısı açılmış bir quş kimi uçmuşdu, harayasa getmişdi, ürəyim isə bir boşluq içində asılıb qalmışdı.

İçəri qaranlıqla dolmuşdu, amma ayağa qalxıb işığı yandırmaq üçün yerimdən tərpənməmişdim, çənəmi qollarım üstünə qoymuşdum, axşam şəhərinin topa-topa alışan işıqlarına baxmışdım, hardasa veyillənən fikrimi hardansa geri qaytarmaq istəmişdim və bu vaxt birdən onu pəncərəm altındakı dam üstündə görmüşdüm.

Bəlkə çoxdan üzünü görmədiyimin, sosini eşitmədiyimin xəyalı idi bu? Yox, özü idi, ağ quşum, ağ səadətim idi.

Ayağı altındakı tasdan götürdüyü kətan ağlarını, nazbalış və yastıq üzlərini, qırmızı naxışlı əl-üz dəsmallarını damın bacalarına sarınmış direklər arasındakı iplərə sıxaclarla bənd eləyirdi və o, iki cərgəli ağlar arasında qalaraq asfalt cığırla uzaqlaşıb gedirdi.

Dənizdən həzin bir külək əsirdi, şəhərdə alışan işıqların sayı anbaan çoxalırdı, o isə əyilirdi, qalxırdı, hərdən dizlərini qucaqlayırdı, küləyin qabardıb yuxarı qaldırdığı donunun ətəyini aşağı salırdı, sonra yorğun halda bir an donurdu, hərəkətsiz qalırdı və bu vaxt doğulduğu şəhərin çıraqban axşamı elə bil dönüb yalnız ona baxırdı və qız şəhərin o qızıl işıqları önündə sirli bir rəqsə başlayırdı. Ağ bir xəyal kimi sərdiyi ağlar arasında batıb-çıxırdı, dönüb əllərini iplər üstündə gəzdirə-gəzdirə yaxınlaşır və hərdən yanakı və ani bir baxışla qaranlıq pəncərəmə baxarkən, qaşları çatılırdı. Küləyin üzünə dağıtdığı saçlarını sol əlinin əsəbi hərəkətilə yuxarı atıb və işıqlanmayan pəncərəmin qaranlığından vəhmələnmiş kimi geri dönüb uzaqlaşmışdı. Mən də ayağa qalxıb əlimi elektrik düyməsinə uzatmışdım – birdən elə bil bütün şəhər səksənmişdi, boğuq və heybətli bir nərilti şəhər üstündən göyə ucalmışdı, hava çalxalanmışdı, pəncərə şüşələr cingildəmişdi və damın o biri başında qızın sinəsindən qopan kəsik bir çığırtıdan ürəyim qopmuşdu və bütün bunlar bir saniyənin başlanğıcından o saniyənin sonuna qədər sürən bir zaman müddətində bir-birini izləmişdi.

Özümü pəncərədən dam üstünə atmışdım, qızın dalınca yüyürmüşdüm və indi onun da geri dönüb qaça-qaça üstümə gəldiyini görmüşdüm, sonra o vaxt ki, bir-birimizə çatmışdıq, qorxmuş, rəngi qaçmış ağ səadətimi ilk dəfə bağrıma basmışdım.

Nə olmuşdu, nə baş vermişdi, göydən yerə yanar kometa düşmüşdü, yoxsa hardasa qayalar uçub dənizə tökülmüşdü, hələ heç bir şey başa düşməyərək yalnız qollarım arasında titrəyəni sakit eləmək istəmişdim:

– Qorxma, – demişdim, – qorxma, nə idisə oldu, qurtardı.

– Qurtardı nədir, – demişdi, – ora bax, Bayıl tərəfə... Gör nə boyda alov göyə qalxıb...

Başımı çevirib baxmışdım və heç vaxt görmədiyim dəhşətli bir mənzərə qarşısında donub qalmışdım, günbatanda Bayıl təpələri arxasından fışqıran nəhəng bir alov sütunu qara-qırmızı dili ilə az qala göydəki

buludları yalayırdı, gah burum-burum burulan qapqara tüstü layları içində boğulurdu, gah qaynayırdı, daşırdı, tüstü layları üstündən aşdı və yenidən göyə sıçradıqca nəriltisindən qulaq batırdı. Qız isə sinəmə sığınıb dayanmışdı və yanakı bir baxışla hərdən alovu qaralan, tüstüsü qızaran o məşum məşələ baxırdı və məni başa salırdı ki:

– Orda dənizdə bir yer var – Şıxlar kəndinin o biri böyründə... gecələr qayıq ilə ordan keçənlər kibrit yandırıb dənizə atanda suyun üzü o saat od tutub yanır... İndi yəqin orda dəniz partlayıb, su yarılıb, bu əjdaha da başını ordan, yerin altından, dənizin dibindən çölə çıxardıb...

Gecə doğrudan da qorxunc bir nağıla oxşayırdı və qız qorxmuş bir uşaq kimi xəyalında dənizi partladırdısa, suyun altından, dənizin dibindən bu odlu əjdahanı çölə çıxardırdısa, bəlkə də haqlı idi.

İndi artıq hər tərəfdə bütün evlərin küçə balkonları və yastı damlarının üstü izdihamla dolmuşdu, topa-topa dayanmış o adamların arxasındakı qara çadralı qadınlar başlarını yuxarı qaldırıb əllərini göyə uzatmışdılar.

Bu zaman iki partlayışını qırmızı alovlu yenə bir-birini izləmişdi və başını göyə dirəmiş o heybətli əjdaha hər tərəfi, aşağıda çox uzaqlara kimi dəniz sularını, yuxarıda göy tağbəndinə kimi ulduzlu fəzanı, yuvalarına qayıdan bir cüt ağ göyərçini də titrək parıltılı qızartdaq bir rəngə boyamışdı.

Handan-hana xalamın pəncərədən gələn səsini güclə eşitmişdim.

– Yunis, hardasan?

Yaqut diksinmişdi, qollarım arasından sıyrılmaq istəmişdi, amma qollarımın çəmbərini qıra bilməmişdi və mən başını sinəm üstə qoymuş ağ səadətimin ürəyimi döyündürən həyəcanından dəyişilmiş bir səslə xalama cavab vermişdim:

– Burdayam xalacan, – sən bilən bu nədir belə?

– Bibiheybətdir, ora, yəqin buruq fantan vuranda daş-daşa dəyib, od çıxıb, nöyüt alışıb... Kişi də hələ ordadır... səsinə nə olub, vallah o çit şapkada timov olacaqsan axırda sən...

Gecə qara vaqiəli bir yuxuya oxşayırdı, amma xalam qorxub gözü dörd olmuş bir qız uşağı deyildi, qocaman bir buruq ustasının həyat yoldaşı idi və baş verən qorxunc hadisəni görünür o daha düzgün fəhm eləmişdi.

– Əlimürsəl dayıdan nigaran qalma, xala, – demişdim, – gedərəm bir xəbər gətirrəm!

Bu dəfə qollarım arasındakı sağ əlilə sinəmi çəngələmişdi və hiddətli bir pıçıltı ilə demişdi:

– Hara gedəcəksən? Bu saat ora yəqin qoşun gedir ki, avara adamları yaxına buraxmasın, uşaq-muşaq əl-ayağa dolaşmasın... burax məni, xalan bura baxır.

Xalam bizə tərəf baxmırdı, baxsaydı belə bu ağlar arasındakı mənim ağ göyərçinimi gözü seçə bilməzdi, amma elə bu vaxt xalamın yanında peyda olan Yaqutun anasının çığırtılı səsi qulağımızda cingildəmişdi:

– Ağəz, Yaqut hardasan, yığışdır ağları düş aşağı, gecə göydən hiss yağar, pal-paltar zay olub gedər.

– Bu saat, anacan – demişdi və döşümdən məni elə bir şiddətlə geri itələmişdi ki, qollarındakı qüvvətə heyrət eləmişdim.

Sonra pəncərədən yenə anasının səsi gəlmişdi:

– Səsinə nə olub, ağəz, yoxsa qorxmusan?

– Həri səksəndim, məmə, lap ürəyim qopdu bayaq...

– Yaxçı, yığış gəl evə, ağanənəyə deyərəm, çildağa aparar səni...

Və xalam ilə qızın anası pəncərədən çəkilib getmişdilər.

Abşerona məxsus xalq təbabəti növləri haqqında təsəvvürüm yoxdu, ona görə elə bilmişdim ki, Çildağ, yaxud Cehildağ yer adıdır və qızı nənəsi haraya isə aparacağından təşvişə düşərək yavaşdan demişdim:

– Nə üçün ağanənən səni Çildağa aparmalıdır nə işin var sənin o kənddə, yaxud o dağda?

Pıqqıldamışdı, amma tez əlilə ağzını tutmuşdu və demişdi:

– Tək məni yox, səni də aparmaq lazımdır.

– Məni niyə?

– Əsirdin bayaq... Çildağ ocağında əsməcəli adamların əndamına elə qəşəngcə dağ çəkirlər ki, sabahı gün əsməcəsindən əsər-əlamət belə qalmır.

Aha, demişdim öz-özümə, ağ səadətimin yaxşıca cırmaqlayan caynaqları da varmış!

Sonra kömək eləmişdim, iplərdən asılmış ağları yığışdırmışdı və getmişdi, mən isə dam üstündə tək qalmışdım, göy üzü indi tutqun mis rəngində idi: dan yerindəki ulduzlar zərrin duman içində əriyib yox olmuşdu, günbatan tərəfdəkilər də elə bil pərən-pərən düşüb seyrəlmişdi. O aramsız və heybətli nəriltinin səsi hələ də eşidilməkdəydi.

Çit şapkamı başıma keçirib küçəyə çıxanda xalama demişdim ki, gəlib-gedəndən bir xəbər bilib qayıdıram və burdan, şəhərin yuxarı məhəlləsindən birbaşa Bayıl təpələri arxasına gedən araba yolu ilə baş alıb getmişdim...

Bir saat yol gedəndən sonra gəlib Bayıl təpələrinin günbatan tərəfindəki yamaclarını izdihamla dolu görmüşdüm. Bu izdiham içində çoxlu oğlan uşaqları vardı, sal daşların üstündə əyləşib dizlərini qucaqlamış qocalar vardı, körpələri qucaqlarında yatmış çadralı-çadrasız gənc qadınlar da gəlmişdilər. Onlar bu gecə vaxtı bura, bu dəhşətli mənzərəyə yaxından tamaşaya gəlmişdilər, bəlkə hər birinin orda, o odlu ojdaha ilə əlbəyaxa çarpışan bir yaxını, bir əzizi üçün duyduğu nigaranlıq hissi çəkib bura gətirmişdi.

İzdiham içindən keçmişdim, yamac ilə üzüaşağı enmişdim, burda, dəniz ilə dağ ətəyi arasındakı sahədə salınmış yeni neft mədəninin buruqları arasıyla uzanan yola düşmüşdüm ki, qoluna qırmızı şilədən sarğı bağlamış bir oğlan qabağımı kəsmişdi.

– Dayan, a yoldaş, hara belə?

Başımla yanan buruğa tərəf işarə eləmişdim:

– Ora, dayım ordadır, evdə nigarandılar.

– Qayıt geri və evdəkiləri sakit elə ki, insan tələfatı yoxdur.

– Yox, kişinin özünü görmək istəyirəm.

– *Kimdir axı o kişi və nəçidir?*

– Buruq ustasıdır, adı Əlimürsəldir, əsli Əmirhacıyanlıdır.

Əlimürsəl kişinin adı o saat öz təsirini göstərmişdi, çünki qocaman buruq ustası Abşeronda qazdığı on dərin neft quyuları ilə məşhur idi və iri, çalbığlı şəkilləri tez-tez qəzetlərin birinci səhifələrində çap olunurdu.

Oğlan məni dalınca salıb bir az irəli apardı, yolun yarısında telefon aparatı olan otaqda başqa yoldaşla görüşüb nəsə danışmışdı.

Burada o cəhənnəm məşəlinə hələ bir neçə yüz metr qaldığı halda dənizin yanğına yaxın suları elə bil qaynayırdı, hardansa havaya ağ buxar layları qalxırdı və qızmar hava dalğası adamın üz-gözünü qarsır, ciyərlərini pörşələyirdi və aramsız heybətli nəriltidən adamlar hamısı lal olmuşdular, ağızların açırdılar, amma səsləri eşidilmirdi, buna görə idi ki, ikinci oğlan nə demişdisə mənə bağıra-bağıra demişdi:

– Otur orda, bayırda, qapı ağzında, qabaqda ancaq qoşun hissəsi var, yanğınsöndürənlərin maşınları var, qıraq adamları ora buraxmağa

icazə yoxdur, otur orda gözlə, xəbər göndərərik ustaya, əgər macalı varsa özü gələr bura...

İkiadamlıq kiçik skamya üstündə çox oturub qalmışdım və üzümə vuran cəhənnəm istisindən, bir dəqiqədə qan-tərə batmışdım, otaqda oturub telefon zənginin keşiyini çəkən oğlan da iki-üç dəfə çölə çıxmışdı, yaylığı ilə alnımın tərini silmişdi, bir yanğına tərəf baxmışdı başın bulamışdı, bir mənə baxmışdı qaşların çatmışdı, sonra yenə içəri getmişdi. Çox gözləmişdim, Əlimürsəl kişi gəlib çıxmamışdı, ayağa qalxıb qayıdıb getmək istəmişdim, amma tərəddüd içində qalmışdım, gah dönüb geri baxmışdım, gah otağa boylanmışdım ki, bəlkə o sarı rəngli telefon zəng vuracaq və bu vaxt içəridəki oğlan ayağa sıçramışdı, otaqdan çıxıb demişdi:

– Soruşmaq eyib olmasın, hara belə?

– Kişi gəlib çıxmadı, qayıtmaq istəyirəm.

Diqqətlə başdan ayağa məni gözdən keçirmişdi və demişdi:

– Farağat otur yerində, otur görək dayın gəlib çıxanda heç tanıyacaqmı səni?

– Bu nə sözdür? Başa düşmədim.

– Canım əgər o vulkandırsa...

– Vulkan nədir ada, – deyə oğlan sözümü kəsmişdi, – qazılan buruq fantan vuranda qaz alışdı, dayın Əlimürsəl kişi, əgər o kişi doğrudan da dayın isə haqlı imiş, dünəndən narahat idi, qazılmış suxuru ovcunda qoxuladıqca deyirdi ki, torpaq çox qazlıdır və nə lazımdırsa bütün ehtiyat tədbirləri görmüşdü, amma yenə də qəza baş verdi. *Saçı-saqqalı ağarmış qocaman buruq ustalarının belənçik azman* yanğın gördükləri yadlarına gəlmir, qərəz otur yerində, xəbər göndərmişik o tərəfə, cavab gələr nə yaxşı, gəlmə nə yaxşı...

Və oğlan yenə içəri keçmişdi – təhkim edildiyi telefon aparatı yanında kiçik stol dalında oturmuşdu.

Əlimürsəl kişinin qazılmış suxurdan ovcuna götürüb qoxuladığını gözlərim qarşısına gətirəndə xatırlamışdım ki, orda bizim o dağ kəndindəki qoca Diyar kişi də əyilib ayağı altından bir ovuc torpaq götürüb ovxarlayardı, qoxulayardı və o torpağın nəyə qadir olduğunu – hansı əkin üçün daha əlverişli və sərfəli olduğunu həmişə səhvsiz təyin eləyərdi.

Və xəyalımın yenə kəndimizə doğru bu növbəti uçuşunda başım üstündə Əlimürsəl kişinin səsini eşitmişdim:

– Deyəcəksən ki, xalan göndərib səni gecənin bu aləmində bura?

– Yox evdən çıxanda xalama ancaq onu dedim ki, gəlib-gedəndən bir xəbər bilib qayıdıram.

– Elə isə nə vacib olmuşdu ki, oturub burda pörşələnirsən?

– Əgər bilsəydim ki, ilişib bu budka yanında əsir olub qalacam...

– Qulaq as, çöllü balası, bu otuz ildə mən o yazıq arvadı gecələr bu qədər nigaran qoymamışam ki, sən şəhərə gələli bu otuz gündə...

– Bu saat Əlimürsəl dayı yüyürəppə qayıdıram şəhərə!

– Oğlan, yüyürəppə qayıdacaq şəhərə, gəl min görək.

Dönüb baxmışdım, təkaltı, ikiçarxlı, Abşeronda qazalaq adlanan bir araba dayanmışdı yolda və Əlimürsəl kişi ilə o qazalağa minmişdik, sonra yolda Əlimürsəl kişi gözlərini hara isə məchul bir nöqtəyə zilləmişdi və öz-özünə təkrar eləmişdi:

– Oğlan bu saat yüyürəppə qayıdacaq şəhərə!

Olsun ki, bu saat Əlimürsəl kişi ağır fikirləri bir an başından qovmaq üçün ikinci dəfə mənim yerli şivəmin bostanına daş atmışdı və mən bu böyük şəhər təkəbbürünə qarşı kiçik dağ kəndinin təkəbbürü ilə müqabilə edərək, öz növbəmdə Abşeron şivəsinin bostanına heç olmasa xırdaca bir daş atmaq istəyirdim ki, bu vaxt Əlimürsəl kişinin başı birdən sinəsinə əyilmişdi – çiyinləri aşağı çökmüşdü və dərindən köksünü elə ötürmüşdü ki, mən kirimişdim, bir cür olmuşdum, çünki o cəhənnəm əjdahası ilə çarpışmada bu qocanın canına hopan bu yorğunluq mənə o vaxt, o gecə köksünü ötürən o gecə dənizinin yorğunluğunu xatırlatmışdı.

Səhər hava işıqlananda qazalaqdan düşüb həyətə girmişdik və bütün gecəni yuxusuz qalmış iki qadından birinin yuxarı aynabənddən, o birinin bir mərtəbə aşağı şüşəbənddən bizə dikilmiş baxışları qarşısında qalmışdıq. Yuxarıdan baxan qoca qadın mənim xalam idi, Əlimürsəl kişini sağ və salamat görəndə bir an gözləri işıqlanmışdı, sonra baxışlarını mənə çevirəndə bütün gecəni çəkdiyi nigaranlıq üçün mənim üzümü danlamağı ondan ibarət olmuşdu ki, yazıq arvad sağ əlinin iki barmağıyla öz üzünün sağ yanağından elə bir çimdik qopartmışdı ki, mən başımı aşağı salmışdım və bir mərtəbə aşağıdakı şüşəbənddən baxan gözlərdə himayə aramaq istərkən, o bənövşəyi gözlərdə də elə bil dağ ildırımları çaxmışdı və aynabənd pəncərəsi şaraqqıltı ilə üzümə qapanmışdı.

Sonrakı günlər Qaraşəhər üfüqlərində günəş ucalarkən şəhər üstündəki göylərin mis qızartıları solurdu, günəş şüalarıyla yuyulurdu, amma günbatandakı göy əyrisində bir-birinin üstünə qalaqlanan tüstü layları nəhəng bir çətir kimi hər gün bir az daha artıq qabarır və getdikcə daha geniş fəzaları qara ətəkləri altına alırdı.

Əlimürsəl kişi günlərlə evə gəlmirdi, amma gələn zaman bizə dediyi yalnız bundan ibarət olurdu ki:

– Zorba əjdahadır, xamuta gəlmir.

Və tam bir ay o əjdaha heç bir boyunduruq altına girməmişdi, başına keçirilən dağ ağırlığındakı polad qapaqları hər dəfə göyə vızıldatmışdı, bir an susmayan fasiləsiz nəriltisi ilə böyük bir şəhərin yuxusunu qaçırmışdı, qırmızı xallı his püskürən cəhənnəm nəfəsilə şəhərin günbatandakı üfüqlərinə qara bir pərdə çəkmişdi.

O gecələr mən də ürəyimdəki yalqızlıqdan qurtulmaq üçün sonları günbatandakı qırmızı üfüqlərə dirənən küçələrdə dolaşıb durardım, evə qayıdarkən uzun-uzadı pəncərəm qarşısında dayanırdım və o qara asfaltlı dam üstü ki, hər dəfə mənim ağ səadətim orda görünəndə, o dam üstü gözümdə ən gözəl bir laləzərə çevrilərdi, indi bir aydan çoxdu ki, gecə və gündüz bomboşdu, hətta bir aydı ki, Səttarın ağ göyərçinləri də gəlib o dam qırağına qonmurdu və tam bir aydı ki, Bakının gecələri qırmızı idisə, mənim yuxularım qara-qura ilə dolu idi.

***

O axşam birdən, ansızın olaraq şəhər üzərinə elə bir səssizlik çökmüşdü ki, elə bil bütün şəhər bu dəfə də bu nagahani səssizlikdən səksənmişdi, hər halda bu səssizlik məni elə o dəqiqə pəncərəmdən dam üstünə atmışdı və o qıpqırmızı üfüqlərin indi qızartısı sönmüşdü, əjdaha yerə sərilmişdi, ağzından çıxan dili qapqara qaralmışdı, amma quyruğu hələ ölməmişdi və ölməmiş o quyruğuyla o vaxta kimi yeri eşib göyə sovurmuşdu ki, nəhayət göydə bu axşamın bu birinci ulduzu alışmışdı və ölü gözləri bu ulduzu görərkən, bütün canı bədənindən çıxmışdı.

Sonra o axşam bütün ulduzlar göydə tərtəmiz ağ bir işıqla parıldamışdı, uzaqdan dənizkənarı xiyabandan musiqi səsi gəlmişdi və bu axşam qazalaqdan düşüb yuxarı qalxan Əlimürsəl kişi yalnız bircə kəlmə:

– Tamam, – demişdi və yıxılmışdı ölü kimi yatmışdı.

Bir mərtəbə aşağıda isə mənim ağ səadətim də aynabəndlərinin bütün pəncərələrini açmışdı və o açıq pəncərələrin birindən başını çölə çıxarmışdı, balaca Səttarın uçurduğu ağ göyərçinlərə baxmışdı, sonra yavaşdan nə isə oxumağa başlamışdı. Həzin nəğməsini sözlərini ayırd eləyə bilməmişdim, amma səs çəkmişdi məni uşaqlıq illərindəki unudulmuş bir günə aparmışdı, o günə ki, mən ayaqyalın, başıaçıq yazın ağ yağışı altında dayanmışdım və amansız bir intizar içində bu saat, bu dəqiqə nə isə olacağını gözləmişdim, amma nə qədər gözləmişdimsə heç bir şey olmamışdı və heç bir möcüzə baş verməmişdi.

Amma indi, bir saat sonra otağım qaranlıq ilə dolanda və mən ayağa qalxıb işığı yandırmaq istəyəndə möcüzə baş vermişdi. Onu, ağ səadətimi qara asfaltlı dam üstündə görmüşdüm.

Hər dəfə pal-paltar sərmək üçün dam üstünə çıxarkən başıaçıq olardı, xurmayı saçları çiyninə dağılardı, yerişinin naxışı, əllərinin uçuşu, sərdiyi ağ arxasında yox oluşu sirli bir rəqsə çevrilirdi. İndi isə elə bil hara isə getmək istəyirdi, tələsik mavi yelənli ağ kəlağayısını başına atıb, yolda çaş-baş qalmışdı, nə edəcəyini bilməmişdi, nə geri dönmüşdü, nə irəli getmişdi və özünə yer tapa bilmədiyi üçün uçmaq istəyən bir quş kimi damın qırağından aşağı boylanmışdı, qayıtmışdı, geri dönmüşdü, pal-paltar asdığı qoşa iplərə ilişib dayanmışdı, başını qaldırıb göydəki ulduzlara baxmışdı, elə bil gecəykən bir səhrada yol azmışdı və indi səmti təyin eləmək üçün o ulduzlar içində qütb ulduzunu axtarırdı və hər tərəf elə qaranlıq idi ki, nə yaxında, nə uzaqda bir işıq ucu, bir işarti görə bilmirdi. Bu vaxt şəhərin bir-birinin dalınca alışan topa-topa işıqları bütün ağ şüaları ilə ona doğru uçurdu və iki addımlığındakı pəncərə arxasında döyünən bir ürək elə bil guppultu ilə bağlı bir qapını döyürdü.

Sonra birdən elə bil nə isə eşitmişdi, üzü bəri dönmüşdü, qaranlıq pəncərəmə tərəf baxmışdı, dalından atlı qovurmuş kimi qaça-qaça gəlmişdi, qaranəfəs bir halda özünü pəncərəmə yetirmişdi və girdaba baxırmış kimi gözlərini yumaraq ağ göyərçin əllərini otağımdakı qaranlıq içinə uzatmışdı və demişdi:

– Hardasan, tez ol, tut əlimdən kömək elə!

Özümü irəli atmışdım, qollarından tutub havaya qaldırmışdım və onu gətirib kiçik mizin üstünə qoymuşdum ki, işığı yandırım.

– Yandırma, – demişdi, – elə burda qaranlıqda bir hovur oturmaq istəyirəm...

Sonra nə demişdisə sözləri kiçik otağımın qaranlığında qəfəsə düşmüş quşlar kimi çırpınmışdı, bir kor kimi onu axtara-axtara qalmışdım, çünki dilimiz bir-birini anlamayan iki yabançının dili idi ki, bu saat dünya dillərindən yetmiş ikisini bilən bir dilmanc belə bizi bir-birimizə tərcümə eləyə bilməzdi.

...Hələ çox kiçik imiş və bir payız axşamı anası ona layla çalırmış, amma o yatırmış, çünki atasının yolunu gözləyirmiş və aqronom atası o axşam Şağan bağlarından at üstündə Şüvəlana qayıdırmış, cibində iki dənə darçını xallı, narıncı rəngli şamama varmış, balaca qızı üçün gətirirmiş, amma yolu yarı eləməmiş qaranlıqdan, meynələr arasından açılan bir namərd gülləsilə at üstündən yerə sərilmişdi, at ürküb qaçmamışdı, ölümcül yaralanmış sahibinin başı üstündə dayanmışdı və bütün gecəni kişnəmişdi.

Böyük əmisi şəhərdə faytonçu imiş və yenə faytonçudur, Şüvəlanda başsız qalan anası ilə onu şəhərə köçürmüşdü və himayəsi altına almışdı.

Bu gün axşamacan düyü hövsəyib, kişmiş arıtlamışdı, çünki böyük əmisi xəbər göndərib ki, sabah axşam arvadı Gülxanımla onlara qonaq gələcəkdir.

Birdən başı elə ağrımışdı ki, ufuldamağa başlamışdı, anası gözün ağartmışdı ki, vaxt tapdı gic başın ağrımağa, – yaxçi, kəlağayını başına sal, çıx dam üstündə bir az hava al.

Burda dam üstündə ürəyindən qəribə bir arzu keçmişdi, əgər Tutu xalanın qızı olsaymış, çıxacaqmış hər axşam bu dam üstünə və hər dəfəsində xalaoğlunun, yəni mənim pəncərəmə xırdaca, fındıq boyda bir daş atacaqmış...

"Bəxtəvər başına sizin o dağ kəndinin qızlarının ki, heç vaxt başlarına nə qara, nə ağ çadra salmayıblar, Tutu xala bir dəfə danışırdı ki, cavanlıqda bir dəstə qız idik, tumanımızı dizə qədər çırmayıb ayağımızı bulaq altından axan suya sallamışdıq, saqqız çeynəyirdik və at üstündə gəlib yanımızdan keçən, özlərini bizə göstərən oğlanlara söz atırdıq..."

Və məhz bütün bu dərədən-təpədən dediklərilə içərimdə baş qaldıran tələş hissi ürəyimi elə bir məngənə arasına almışdı ki:

– Yox! – demişdim.

– Nə yox, – demişdi, – istəməzdin ki, sən mənim xalam oğlu olasan, mən də sənin xalan qızı?

– Yox, heç yeddi arxa dönən uzaq qohum olmağını belə istəməzdim.

– Nə üçün, elim-günüm?

– Çünki sən mənim anamın ahugözlü gəlini olacaqsan!

O zəngli saat ki, Əlimürsəl kişi kooperativ mağazadan alıb mənə bağışlamışdı və o saat ki, hər səhər qara-qışqırıq salıb məni ağır yuxularımın dərinindən dartıb çıxardırdı, indi də aralığa çökən bu səssizlik və qaranlıq içində o saatın ürəyi dəlicəsinə bir çaqqıltı ilə döyünməyə başlamışdı.

Və handan-hana qaranlıqdan ağ səadətimin titrək və dəyişilmiş səsi gəlmişdi:

– Ah, sən hələ uşaqsan, gözüm işığı...

– Uşağam, yaxud qocayam, fərqi yoxdur, – demişdim, – əgər uşaq olsaydım belə yalnız səni sevəcəkdim və qoca olsaydım, dalınca sürünüb özümü rüsvay edəcəkdim.

Axşamüstü üfüq xəttində mis tava böyüklüyündə və o tava qırmızılığında olan ay indi kiçilmişdi, ağarmışdı və çox yuxarıda körfəzin gümüşü cığırlı suları üstündə dayanmışdı. Kiçik pəncərədən içəri düşən ay işığında indi o payızın ağ gülü kimi zərif, solğun və bir az da üşümüş kimi idi.

Başını qaldırmışdı və demişdi:

– Tutu xalanı kinoya apar, Yunis can, özün görürsən ki, Əlimürsəl dayının başını qaşımağa macalı yoxdur, deyirlər şəhərdə "Forum" kino teatrında əntiqə bir kino gedir, kim baxırsa, gözündə yaş durmur, sən əvvəlcə gedərsən üç bilet alarsan, sonra qapıda dayanıb gözləyərsən, Tutu xala da çadrasın başına salar, düşər aşağı anamdan icazə alar, başıma çadra salıb məni özüylə aparar, orda üçümüz yan-yana oturub o kinoya baxarıq, mən ağlaram, ürəyimi boşaldaram, amma sən dinməzsən, guya heç bizi tanımırsan.

Bu vaxt dam üstündən elə bil ayaq səsləri gəlmişdi və kim isə pəncərə dalından keçib getmişdi.

Bu böyük dünyada bu bir tikə qara asfaltlı ərazi ki, bizim xəlvətgahımız idi, bu gecə vaxtı bu kim ola bilərdi?

Qalxıb pəncərənin önünə keçmişdim, o da dalımca gəlmişdi, arxadan kürəyimə qısılmışdı və nəfəsini udmuşdu.

Və biz dam üstündə balaca Səttarı görmüşdük.

Ay işığı ilə işıqlanmış dam üstündə pəncərədən kənardakı baca yanında dayanmışdı, başını yuxarı qaldırıb göydəki ulduzlara baxırdı və o ulduzlar içində Yaqutu çağırırdı:

– Gülbacı, düş aşağı, anan çağırır.

***

O gün dərsdən sonra tələbə komitəsinin hazırlıq kurslarında növbəti iclas olmuşdu, axşamüstü evə gec qayıtmışdım və o axşam həyət qapısından üçüncü mərtəbəyə qalxanacan, böyük bir evin bütün mərtəbələri, o mərtəbələrin bütün aynabəndləri və o aynabəndlərin bütün pəncərələri, hətta balaca Səttarın üçüncü mərtəbənin damı üstündəki quşxanasında quruldayan ağ göyərçinləri də car çəkmişdilər ki, dünən gecə Yaqutun əmisi qardaşı qızını böyük oğluna istəmişdir, Yaqutun əmisi arvadı Gülxanım qızın barmağına nişan üzüyü keçirmişdir...

Sonra da... sonrasına qulaq asa bilməmişdim, çünki ansızın beynimdə əsməyə başlayan xəzrinin ulayışından başqa heç bir şey eşitməmişdim.

Sonrakı axşamların birində xalam mənim otağıma gəlmişdi, işığı özü yandırmışdı və demişdi:

– Elə bildim evdə yoxsan, niyə qaranlıqda oturmusan?

– Gözləyirəm ki, həyətdəki o səs-küy kəsilsin, sonra işığı yandırıb işə başlayım...

– Elədir, axır günlər həyətimiz dönüb zənənə hamamına, çünki sabah qızı köçürürlər, deyirlər otuz fayton dolusu adam gəlib qızı aparacaq.

– Hansı qızı, xalacan?

– Guya bilmirsən, hansı qız olacaq, o bədbəxti...

Otaqda mənə hava çatmamışdı, qalxmışdım pəncərəni açmaq istəmişdim, pəncərə açıq imiş, pəncərə ağzında oturmuşdum, xalama qulaq asmışdım, xalam demişdi:

– Qonşuların hamısını toya çağırıblar, heç bilmirəm neyniyim, gedim yoxsa getməyim?

– Niyə getmirsən ki, kənddə qoca Diyar kişi deyərdi ki, əgər arvadlar eşitsələr ki, göydə toy var, nərdivan söykəyib göyə çıxarlar – indi ki, xoşbəxt olub, gedərsən sən də xoşbəxt ol, deyərsən!

– Əgər görsəydin ki, necə ağlayır, kiriyərdin, belə söz deməzdin, nə olsun adaxlısı öz əmisi oğludur, qıza zülm elədi anası, zornan verdi...

– Sirr-xudadır bu xalacan, – qara qarğa yanında göyərçin balası...

Qulaq as, Yunis, istəyirsən bilet alım...

– Kinoya?

– Kino nədir ədə, qatara bilet alım, get beş-on gün kənddə gəzdolan, qoy dədən sənin üçün quzu kəssin, anan səhərlər sənə qaymaq yedirtsin, görürəm dərslərin çox ağırdır, ayaq üstündə lap üzülmüsən.

– Dünən özüm bu ayın təqaüdünü almışam, xalacan, aparar məni kəndə çıxardar, hələ xırım-xırdası da bir il orda cibimdə qalar.

– Bir il nədir ədə, peşman olduq sənə bir söz dedik, bir il kənddə qalıb neynəyəcəksən?

– Ovçuluğa başlayacağam, yaxud qəza mərkəzində kurs qurtaracam, qayıdıb kolxoz atlarına baxan feldşer olacam.

Və xalam birinci dəfə idi ki, özündən çıxmışdı:

– Yox, – demişdi, – bircə onu görmiyəcəksən, özbaşına dcyilsən, burda oxuyacaqsan – burda ali məktəbi qurtaracaqsan, sonra Qara şəhərdəki o böyük zavodlardan birində müdir olacaqsan!

Sonra yazıq arvad bilməmişdi ki, daha nə desin və ayağa qalxıb gedəndə nə elədiyinin fərqinə varmadan, divardakı elektrik düyməsini burmuşdu və işıq sönmüşdü.

Və çox qəribədir ki, son zamanlar hər gecə səhəri diri gözlü açdığım halda, indi bir az dincəlmək istəyərək pal-paltarlı dəmir çarpayım üstündə uzanan kimi, elə o dəqiqə məni yuxu aparmışdı.

...Sonra gecənin hansı aləmindəsə birdən oyanmışdım, qalxıb işığı yandırmaq, saata baxmaq və bir az yazıb-pozmaq istəmişdim, amma gözlərimi açarkən yarısı ay işığı ilə dolmuş otağımda çarpayımın baş ucunda ağ bir xəyalın oturduğunu görmüşdüm, bir xəyal ki, əynində qara donu vardı, sol əlini yuxarı qaldırıb biləyini dodaqlarına sıxmışdı və qırpımsız baxışlarını yuxarıdan aşağıya üzümə zilləmişdi:

Bax, bircə bu qalmışdı, ağ səadətim məni tərk eləmişdi, amma xəyalına qara bir libas geyindirib, mənə gecəyarı qonaq göndərmişdi.

Çox gözəl, indi, bu xəyal dil açıb mənə bir söz də desə, lap bəxtəvər olardıq, daha bu dünyada heç bir dərdimiz olmazdı və o xəyal doğrudan da dil açmışdı, dodaqlarını bir anlığa sol biləyindən qopartmışdı və demişdi:

– Bir tikə təmiz ağ olsaydı...

Qalxmışdım, oturmuşdum və korsayağı əlimi saçlarına çəkmişdim, üzünə çəkmişdim, sonra başımı dizləri üstə qoymuşdum və demişdim:

– Nə deyirsən de, təəccüb eləmiyəcəyəm, təki səsini eşidim.

Başım üstündən yenə çox sakit və çox yorğun səsi gəlmişdi:

– Qan kəsilmir, bircə tikə təmiz ağ tapıb gətirsəydin...

Dəli kimi ayağa sıçramışdım:

– Nə qan? Nə ağ?

– Pəncərədən içəri girəndə şüşə idi, nə idisə biləyimi kəsdi... sənə nə olub, niyə pal-paltarlı yıxılıb yatmışdın?

– Bu saat, bu saat... yod lazımdır, Tutu xalada yod var.

– Oyatma arvadı, gör burda dolabçada təmiz bir yaylıq varmı?

– Oyatmaram, yod və tənzif hardadı, bilirəm...

Qonşu otağa yüyürmüşdüm, taxçadan yod və tənzif götürmüşdüm və mənə elə gəlmişdi ki, xalam taxt üstündəki yatağında tərpənmişdi, amma səsini çıxarmamışdı.

Qayıtmışdım, işığı yandırmaq istəmişdim, qoymamışdı.

– Yandırma, – demişdi, – ay işığı bəsdir.

Yaralanmış biləyinə yod tökmüşdüm, ufuldamışdı, sonra tənziflə biləyini sarımağa başlayanda demişdi:

– Bir saatdır, burda oturmuşam... ay işığında üzünə baxmışam, ağlamışam... Al bu yaylığı, qoy göz yaşlarım səndə yadigar qalsın.

– Dünən biraylıq təqaüdümü almışam, – demişdim, – axırıncı dəfə yalvarıram, dur bu saat elə burdan vağzala, ya Tiflis, ya da Moskva qatarına... sonrasın vaqonda danışarıq...

– Uşaqlıq eləmə, Yunis can.

– Tanrım, – əsil uşaq sənsən və bir yaş da məndən kiçiksən...

– Mən qızam, – demişdi, – və qız kimi həmişə öz yaşımdan böyüyəm, mən qızam və kim ki, anadan qız doğulub, sonra boynu zəncirli kəniz olub...

– Əgər bizim o dağ kəndinin çadrasız qızlarından olsaydın belə sözlərdənsə, mənə deyərdin ki...

Və bir an içində gözləri elə bir hiddətlə parıldamışdı ki, sözüm ağzımda yarımçıq qalmışdı və yenə bir an içində alışan əzəli qadın qısqanclığı elə bil üzümə od püskürtmüşdü:

– Nə deyərdim ki? Ə, igid deyilsən? Götür qaç məni, dayna... Sonra cijimə əsməşal alarsan, tasası yatar, ulduzu barışar səninlə?

– Sakit ol, – demişdim, – səndən sonra mən də baş götürüb gedəcəyəm bu şəhərdən...

– Yox, – demişdi və sağ əlimi qamarlamışdı, – mən özüm deyəcəyəm ona ki, başqası var ürəyimdə – qoy elə birinci axşam qovsun məni öz evindən... Amma ata-ana evinə qaytarılan bir qıza bilirsən, nə cür baxırlar? Görüm onda məxluqun gözündə rüsvay olmuş bir qıza yaxın düşəcəksənmi?

– Bir dəfə yox, yüz dəfə məxluğun gözündə rüsvay olsan, mən yenə səndən, tərtəmiz ağ göyərçinimdən üz çevirmərəm.

Kövrəlmişdi, ağlamışdı, sonra demişdi:

– Ömrümün axırına kimi bu sözün mənə bəsdir... İndi çıxart beş qəpik pul ver mənə.

Heç bir şey başa düşməmişdim, gözlərimi döymüşdüm.

Beş qəpiyin də yoxdur, cibində?

Niyə yoxdur, dedim ki, bir aylıq təqaüdümü almışam, amma başa düşmürəm...

– Mən də bayaq dedim ki, ay işığında üzünə baxıb ağlamışam, budur bu yaylığı tey göz yaşımla islatmışam, al qoy göz yaşım səndə yadigar qalsın, amma yaylıq bağışlamaq həmişəlik ayrılığa bais olur, çıxart beş qəpik ver, belə çıxsın ki, mən bu yaylığı sənə bağışlamamışam, sən pul verib bu yaylığı məndən almısan.

Dinməmişdim, qəhər məni boğmuşdu, özü əlini cibimə salmışdı və cibimdən beş qəpiklik mis bir pul tapıb çıxarmışdı.

Ayrılırdı məndən, əmisi qarşısında duyduğu minnətdarlıq hissinə özünü qurban verirdi və məni ölümdən acı bir ayrılığa məhkum edirdi, amma eyni zamanda məndən beş qəpik almışdı ki, mənə yadigar verdiyi əl boyda bir yaylıq bizi bir-birimizdən ayırmasın!

Və mən hələ bilmirdim ki, o gecə mən ilk dəfə olaraq qadın məntiqi deyilən bir müəmma ilə üz-üzə gəlmişəm.

Getmişdi, yastığımı qaldırmışdım ki, əziz yadigarını yastığım altında gizlədim, həmişə başımın altında olsun, amma yastıq əlimdə qalmışdı və o həsrət, uzaqdakı dağlar qoynundakı bir kəndin həsrəti ki, şəhərə gəldiyim gündən başımı qoyub yatdığım bu yastıq altında idi, indi elə bil birdən ayağa sıçrayıb ürəyimə sarılmışdı...

Oturmuşdum, tələsik kiçik bir məktub yazıb qoymuşdum ki, sabah Əlimürsəl dayı xalama oxusun və hələ hava işıqlanmamış elə o gecə vağzala gəlmişdim.

Və bu dəfə bu qayıdış yolunda vaqon pəncərəsinə yaxın düşməmişdim, baxmaq, tamaşa eləmək üçün fasiləsiz olaraq bir-biri ardınca gözlərim önündən çapan səhnələrin həvəsləndirici kifayət eləmişdi və o vaxt ki, kiçik stansiyada vaqondan yerə düşmüşdüm, o stansiyadan bizim tərəflərə yük daşıyan şələsaqqal bir malakan – qoca bir kişi idi – qüvvətli yekə atlar qoşulmuş furqonunda mənə yer vermişdi.

Və qoca malakan bütün yolu bir dəfə də olsun ruscaya keçməyərək, bizim kəndlərin yaraşıqlı şivəsində başına gələnlərdən, yadına düşənlərdən danışmışdı, mən qulaq asmışdım.

...Kəndə axşam çağı çatmışdım və kəsik nidalı həzin sosləri üçün qəribsədiyim isaq-musaq quşlarının hər gecə bir-birini çağıran o əbədi çağırışlarına qulaq asmaq üçün, çöldə, evin artırmasında yatmışdım, amma içəridə qaranlıq otaqda atamla anamın söhbətlərini eşitməli olmuşdum.

– Soxdu papağımızı yerə, – deyirdi atam, – oxuya bilmədi, suyu süzülə-süzülə qayıtdı gəldi üstümüzə... papağın da oğlanın guya külək qapıb aparıb!.. Bişmiş toyuğun gülməyi gələr.

– Elə demə, a kişi, yuxusunda qara-qura görüb, ürəyi yuxadır, gəlib ki, bizə baş çəksin, yaxşı da eliyib.

– Demoli hər dəfə yuxusunda qara-qura görəndə, yol ağardacaq, bizi də bir dərya xərcə salacaq?

– Yaxşı oxuduğu üçün aylıq alır uşaq, vaqonun da, furqonun da pulun öz cibindən verib, nə xalasına, nə Əlimürsəl kişiyə bu vaxtacan bir dəfə də olsun ağız açmayıb.

– Nə deyir axı, qayıdacaq, yoxsa qal olub qalacaq burda?

– Dedi çox yorulmuşam, ana, sonra bu barədə danışarıq.

– Yorulub oğlan! Daş daşıyıb orda, yoxsa Ənzəlidən gələn İran gəmilərindən kişmiş, düyü tayları boşaldıb?

– Dərsləri çox çətindir, uşaq gecə yatmır, başın sındırır.

– Yaxşı, sabah durdu ayağa, avara-avara gəzəcək kəndin içində?

– Umbay gəlmişdi, ova gedəcəklər.

– Nə ovuna?

– Qaban ovuna.

Qaban əti salacaqsan qazana?

– Ətimi tökmə, a kişi.

– Gedirdi cüyür ovuna gedəydi ki, axşam bir şaqqa ət gətirəydi evə.

– Yox and vermişəm ki, qabağına cüyür çıxsa atmasın.

– Niyə ki,

– Cüyürün ahı tutar uşağı.

– Qabanın canı yoxdur, yoxsa qabana güllə dəyəndə şadlığından şitlik eləyir və yainki qan əvəzinə damarından su axır?

Və anam çığırmışdı:

– Niyə çaş-baş salırsan məni, öz dərdim özümə bəs deyil, gərək indi qamışlıqda xortuldayan çöl donuzunun da dərdin mən çəkəm?

Anamı bu cür cin atına mindirəndən sonra, atam həmişə həssiyirdi və indi də səsi xırpadan kəsilmişdi.

Hava işıqlananda Umbay gəlmişdi və mən doqqazın ağzında Umbayı qarşılamışdım, yaşıdım idi Umbay, uşaqlıq yoldaşım idi və indi mənə xoş olsun deyə gətirdiyi iki tüfəngdən təklüləni özü götürmüşdü, dayısının üçhalqa nişanlı, Zauer markalı, qoşalüləsini, "sabahın xeyir"dən sonra mənim çiynimə keçirmişdi.

O biri yoldaşlar Sarı qaya altında bizi gözləyirdilər, ordan aşağı enəcəkdik, içində kiçik nohurlar olan qalın qamışlıqda ova başlayacaqdıq.

Amma kənddən çıxıb bostanlar arasındakı cığıra təzəcə ayaq basmışdıq ki, anac bir dovşanın ombasını yuxarı ata-ata qabağımıza düşüb qaçdığını görmüşdük.

– At, demişdi Umbay.

– Jakanla dovşana?

– Jakanlar patrondaşdadır, at, yoxla tüfəngini, gör aşağı səpələyir, yoxsa yuxarı vurur.

O vaxt ki, atmışdım, şöhrətli tüfəng qırmaları nə aşağı səpələmişdi, nə yuxarı vurmuşdu – və dovşan qulaqbatıran, tükləri ürpərdən bir çığırtı ilə azı bir metr dikinə göyə sıçrayıb, sonra daş kimi yerə düşmüşdü.

Birinci dəfə deyildi ki, ovda idim, ara-sıra kənddən ova gedənlərə qoşulub, cürbəcür heyvan və quş ovunda olmuşdum, amma bu vaxta kimi vurulan heç bir heyvanın və quşun canının ağrısından bu dərəcədə dəhşətli bir səslə çığırdığını və özünü bu ucalığa qədər göyə atdığını görməmişdim. Elə bil qulaqlarım batmışdı, boğazım qurumuşdu, özümə nifrətdən ürəyim bulanmışdı, Umbay isə razı qalmışdı və demişdi:

– İnşallah ovumuz uğurlu olacaq, tüfəngi bura ver, get götür.

Qollarım sustalmışdı, tüfəng əlimdən yerə düşmüşdü, Umbay tez əyilmişdi, ovçu üçün qızıldan qiymətli olan tüfəngi yerdən götürmüşdü, dikəlib narazı bir halda üzümə baxmışdı, pencəyinin qolu ilə tüfəngin lülələrini silmişdi və demişdi:

– Nə olub sənə?

– Necə ki?

– Rəngin-urufun qaçıb.

– Qayıdıram kəndə.

– Boşla görək, amma doğrusu heç mən özüm də vurulan dovşanın nə belə çığırdığını eşitmişdim, nə bu qədər bir adam boyu göyə sıçradığını görmüşdüm, get gətir görək qırma irtməyin söküb, yoxsa ürəyin?

Başımı bulamışdım, geri dönmüşdüm.

Umbay əlin atıb qolumdan tutmuşdu.

– Nə ədabazlıq eləyirsən, ə?

– Burax, – demişdim və qolumu əlindən qopartmışdım.

Umbayın qonur qırğı gözləri soyuq bir işıltı ilə işıldamışdı:

– Bura bax, – demişdi, – onsuz da kənddə xəbər gəzirdi ki, xəzpuş vağzalda papağını qaçırdanda yüyürmüsən dalınca, amma pıçağın ucun göstərən kimi zəhrin yarılıb, qalmısan dalınca baxa-baxa... Halbuki o papaq tək sənin papağın deyildi və əgər əsli varsa bu sözün, elə fərz elə kəndimizin papağın yerə soxmusan!

Geri dönmüşdüm, Umbayı vurmuşdum və sağ əlimlə vurduğum o sillədən Umbayın sol üzündə o saat qıpqırmızı bir ləkə əmələ gəlmişdi.

Və o saat öz üzüm xəcalətdən qızarmışdı, başım sinəmə əyilmişdi, dayanıb gözləmişdim, sükut çox uzanmışdı, Umbaydan səs çıxmamışdı, başımı qaldırmışdım və Umbayın qonur qırğı gözlərini döyərək heyrətlə mənə baxdığını görmüşdüm.

– Hələ çox gözləyəcəyəm? – demişdim, – əlini pişik yeyib, niyə vurmursan məni?

Umbay köksünü ötürmüşdü və çox sakit bir səslə demişdi:

– Səni ora tamaşaya aparmırdıq ki, fikrin dağılsın, dedik bir az kömək eliyərsən bizə, orda o qamışlıqda qaban çox ürəyib-artıb, bildir vurduğumuz cöngə boyda qabanlar qanımızın arasına girdi, ət hazırlığı planı doldu... niyə vurmuram bunu? Sözə bir bax!

– Umbay, bağışla məni! Çox xahiş eliyirəm, bağışla!

– Umbay, diksinmişdi, elə bil bayaq yox, indi üzünə bir sillə vurmuşdum.

– Bağışla nədi ə, xahiş eləyirəm nədi? Nə eliyiblər orda şəhərdə sənə? Bundansa dübarə bir sillə də vuraydın sağ üzümə.

Və üz çevirmişdi məndən, dönüb getmişdi, amma sonra birdən dayanmışdı, başını geri çevirmişdi:

– Bura bax, – demişdi, – Oruc kişi bu axşam araba qoşub dəmir yoluna gedir, get danış onunla səni də aparsın! Qayıt şəhərə! Orda adam çoxdur, orda tək qalsan da, tək qaldığını heç kim görməz, burda tək

qalsan, kəndi narahat eliyərsən. O sözü də İbiş gəzdirirdi kənddə, vurduq ağzına ki, başından böyük qələt eləməsin...

Axşam da atam xəbər tutanda ki, gedirəm, elə bil bir az sevindi, bir az tələşə düşdü:

– Nə olmuşdu, od almağa gəlmişdin? Düzünü de, qovublar ordan səni oxuduğun yerdən?

– Canım, heç kəs məni heç bir yerdən qovmayıb, – demişdim, – amma indi özüm qovmaq istəyirəm özümü hər yerdən.

– Elə isə qulaq as, gör nə deyirəm – gör ha, nə isə demək istəyirdim yadımdan çıxdı... Qərəz, xərcliyin varmı?

– Var.

– Təqaüdün qurtaranda kimdən borc alırsan, Əlimürsəl kişidən, yoxsa xalandan? Əlimürsəl kişi iki dəfə özü təklif eləyib almamısan, lazım gəlsə, bəlkə xalandan...

– Sən məndən də heç vaxt bir qara qəpik istəməmisən, həmişə anandan... Yaxşı, bir dəfə də məndən!

Qoltuq cibindən çıxardığı saralmış bir qəzet parçasına bükülü bir neçə iri qırmızı otuzluqlar içində kiçik göy bir üçlüyü tapanacan, barmaqlarındakı titrəyiş gözümdən qaçmamışdı.

– Lazım deyil, – demişdim, – çox sağ ol, almayacağam.

Baxmışdı üzümə, dinməmişdi, bu vaxt anam gəlmişdi, başındakı cunasının ucuna düyünlənmiş özünik bir onluğu çıxardıb mənə uzatmışdı:

– Bildirki barama pulundan qalmışdı, – demişdi, – bilirəm azdır, bala, amma olanım budur (atamı göstərmişdi), hər dəfə bu istəyəndə üzümü bozartmışdım, verməmişdim.

– Az niyə olur, anacan, bu pula "Təbriz" mehmanxanası ilə üzbəüz "Novbahar" restoranında bir ay hər gün fisincanplov yemək olar.

– Ye bala, qızırqalanma, halal xoşun olsun!

Sonra mən Oruc kişigilə yönəlmişdim və arxada atamın anama dediyindən yalnız bunu eşitmişdim:

– Fikir verdin ona?

– Nəyinə? – demişdi anam.

Heybəsiz gəldi, heybəsiz getdi, çamadanla gəlsəydi deyərdim ki, şəhərli olub, amma çamadanı da yoxdu, deməli hələ nə şəhərlidir, nə də kəndli...

Anamın nə dediyini eşitməmişdim, ancaq ah çəkdiyini eşitmişdim.

***

Səttarın göyərçinləri yumurtlamışdılar, kürt düşmüşdülər, bala çıxartmışdılar, bala göyərçinlər pərvaz olmuşdular, yuxarıdan bizim evin damı üstündəki quşxanadan aşağıya – mənim pəncərəm önündəki damın üstünə tökülmüşdülər, gah dam üstündə dar-dar eləyərək gəzmişdilər, gah dam qırağından aşağıya, küçəyə boylanmışdılar, sonra döşlərin qabardıb uçmuşdular və getdikcə şəhərüstü göylərin ya çox dərinindən, yaxud şəhəri çevrələyən üfüqlərin çox uzaqlarından geri dönmüşdülər, qara asfaltlı o dam qırağında ağ şəridli bir cərgəyə düzülmüşdülər.

Xalam mənə axşam çayı gətirmişdi, stəkanı stol üstünə qoymuşdu və bir an yubandığını görüb demişdim:

– Otur, xalacan, o qoltuğundakı nədir?

– Qəzetlərdir bala, kişi təzə qazdığı buruğu vədəsindən dörd gün qabaq qurtarıb, şəhərin üç qəzetində şəkli çıxıb, bax, sonra aparıb sandığa qoyacam, o biri qəzetlərin üstünə.

– Fotonun altındakı yazını oxuyum sənə, xala?

– Höccələyə-höccələyə özüm oxumağa başlamışam bala, sabah kooperativə gedəcəm, kişiyə papiros alacam, deyirəm sənə də qara mahutdan bir şapqa alım, qabaqdan qış gəlir axı.

– Sağ ol, xalacan, gələndə anam cibimə xərclik qoymuşdu, gedib özümə qulaqlı papaq alacağam, çöldə-bayırda hələ bu çit şapka ilə keçinə bilərdim, amma evdə bundan sonra gərək qulaqlı papaqda oturam, çünki o arvad ki, hər dəfə aşağı mərtəbədə o cür çığırır, Səttarın göyərçinləri damın üstündə səksənib göyə uçur, mənim də başım bir yana dursun, dişimin ağrısı tutur o saat...

– Görüm onun üzün mürdəşir yusun, elə bil ürəyi daşdır arvadın, hər dəfə fağır qız ər evindən qaçıb bunun üstünə gələndə elə bil arvadın başına daş düşür, alır əlinə süpürgəni düşür qızın üstünə ki, çıx get öz xarabana, öz əmoğlundur, zəhər də olsa yalayacaqsan.

– Ta indi ki, anası üz göstərmir, nə vacib olubmuş, niyə gəlir axı?

– Danışsam əmoğlu ərindən nələr çəkir, ürəyin qana dönər, bala, yaxşısı budur, danışmayım...

Və xalamın hələ danışmaq istəmədiyindən gözləri yaşarmışdı və qalxıb öz otağına getmişdi.

O axşam Abşeronun on gözəl axşamlarından biri idi, uzaqda payız dənizi gömgöy bir süfrə kimi açılmışdı, dəniz içinə doğru uzanan iskələ

körpüsünün sağında və solunda içi ağzınacan Cərco qovunu ilə dolu olan ağ yelkənli türkmən barkasları bir-birinin yanına düzülmüşdü. Qız qalasının qara istivanəsi üstündə qanad çalan iki ağ göyərçin çiçək üstünə qonmaq istəyən, amma qona bilməyən kəpənəkləri andırırdı, sabah cümə idi, istirahət günü idi, adamlar dəstə-dəstə şəhərin dağüstü məhəlləsindən üzüaşağı, dəniz qırağına axırdı. Orda dəniz sahilində nəfəsli hərbi orkestrin çaldığı adı şairanə valsın sədaları gah səmtini tez-tez dəyişdirən xəfif və sərsəri bir küləyin qanadına ilişərək gəlirdi. Bizim tərəflərə çatırdı, gah şəhərin axşam uğultusuna qarışaraq eşidilməz olurdu, bu uğultu içində isə küçələrdə aşıb-daşan izdihamın həmirtisi, hardasa yaxındakı yastı bir dam üstündə dopu çalıb rəqs eləyən kiçik qızların gülüşləri, aşağıda sağ tərəfdəki "Təzəpir" məscidinin minarəsindən ucalan axşam əzanının səsi, daha aşağıda sol tərəfdə "qızılı kilsə" adlanan Aleksandr kilsəsinin zəng qüllələrindən qopan boğuq çan zanqıltıları vardı...

Əlimürsəl kişi hələ mədəndən gəlib çıxmamışdı, xalam mətbəxdə qutab üçün yoğurduğu kiçik kündələri oxlov altına salıb cığara kimi nazik və həndəsi çevrə kimi yuvarlaq yuxalar yayırdı, eyni zamanda başıaşağı mənim dalımca deyinirdi, amma elə bil mən yanında dayanmışdım və nə deyirdisə üzümə dəyirdi:

– Yoxsa elə bilirsən, təkcə mən görürəm, mən içimi yeyirəm, mən deyirəm, yox kişi də görür, kişi də deyir ki, nə olub a ona ki, adamın üzünə baxır, elə bil görmür, söz deyirsən elə bil eşitmir.

Çünki ürəyimin gecə və gündüz eşitdiyi səssiz bir fəryad vardı, ona görə başqa heç bir şey eşitmirdim, gözlərimin qarşısını kəsmiş qara bir divar vardı, ona görə başqa heç bir şey görmürdüm.

Əgər çiyinlərində saz qürbət ellərə gedən haqq aşıqları nağılların dediyinə görə ilk dəfə yuxularında gördükləri əbədi sevgilinin sorağı ilə dəmir çarıq geyib dünyanın o başına yola düşürdülərsə, mənə beş-on pillə aşağı düşüb şüşələrinin çoxu qırılmış bir aynabəndin rəngi getmiş qapısını açmaq kifayət idi ki, onu, ağ səadətimi görüm...

Lakin indi o başqasının qadını idi və qadına qarşı bütün digər dinlərdən daha artıq amansız olan bir dinin yasağı ilə mənə nameəhrəm idi və indi əgər biz hətta kimsəsiz bir səhrada iki yol azmış kimi bir-birimizə rast gəlsəydik, o gərək dərhal çadrasını qara bir qalxan kimi üzünə qaldıraydı, mən isə o səhrada ayağım altındakı cücəyə, başım üstündəki günəşə baxa bildiyim halda yalnız onun, ağ səadətimin üzünü görməməli idim.

Təkcə bu ani fikirdən elə bil divarlar yerindən qopub üstümə gəlmişdi, ayağa sıçramışdım və elə bu vaxt balaca Səttarı yenə pəncərəm altındakı o dam üstündə görmüşdüm.

Əgər balaca Səttar o gecə də bu dam üstündə haman baca yanında dayanıb başını yuxarı qaldırmışdısa və ulduzlara baxaraq o ulduzlar içindən "Gülbacısını" çağırırdısa, indi də ayaqyalın və başıaçıq haman baca yanında dayanmışdı, amma başını aşağı salmışdı və sağ ayağının barmaqlarıyla damın qara asfaltı üstündə nə isə yazıb-pozaraq, elə bil nə isə müşkül bir məsələni həll etməyə çalışırdı.

Nə olmuşdu kiçik dostuma? Dənizdə gəmiləri qərq olmuşdumu? Yoxsa axşamüstü uçurduğu göyərçinlərdən hansı isə azmışdı və hələ geri dönməmişdi?

Çağırmışdım, başıaşağı, bir ayaq-bir ayaq yaxına gəlmişdi.

Səttarın atası üç il əvvəl Pirşağı balıq vətəgəsində işlədiyi vaxt dənizdə batmışdı, uşaq anasının öhdəsində qalmışdı və anası indi üç nömrəli iki qırmızı vaqonlu tramvayda konduktor işləyirdi, Səttar isə məktəbdən qayıdan kimi bütün günü və axşamı anası evə gələnəcən göyərçinlərinin təlimi ilə başını qarışdırırdı və mən bu müddətdə anasından icazə alaraq Səttarı iki dəfə kinoya aparmışdım, yanaşı oturub "Tarzan" filminə baxmışdıq, bu o vaxt idi ki, kino hələ lal idi və şəhərin yeniyetmələrini dəli-divanə eləyən o lal Tarzanın əvəzinə bütün kinoteatrların salonlarında bir ağızdan qıyya vuran o yeniyetmələrin bağırtılarından qulaq tutulurdu.

– Nə olub sənə, Səttar, nə üçün belə bikefsən?

Səttar başını qaldırmadan birnəfəsə demişdi:

– Dedi mənə ki, get mənə bir qutu kibrit gətir, bizimki qurtarıb, getdim gətirdim, qucaqladı məni ki, sabah axşam, bax sabah axşam ha, bunu da ona verərsən...

– Kim dedi, Səttar, kimə ver dedi, Səttar, nəyi ver dedi, Səttar?

– Gülbacı dedi... amma sabah cümədir, sabah anan məni Kürdəxanıya daydaygilə aparacaq... budur cibimdədir...

Aman verməmişdim, Səttarı qamarlamışdım, Səttar müqavimət göstərməmişdi və mən əlimi Səttarın dizi yamaqlı şalvarının cibinə salıb, ordan dördqat bükülmüş bir dəftər vərəqi çıxartmışdım və şagird dəftərindən qopardılmış o vərəqin sol tərəfində bir ağ gül çəkilmişdi, amma elə bil bir uşaq əli çəkmişdi o ağ gülü, sağ tərəfində boz bir bülbül çəkilmişdi, amma elə bil bir uşaq əli çəkmişdi o boz bülbülü və

ağ gül ilə boz bülbül arasındakı ağ boşluqda iri, yumru uşaq xətti ilə yazılmışdı ki:

Gəlmişdin görəsən məni,
Dərmişdin hörəsən məni.
Əlində açar olmadı
Bir açıb görəsən məni.

Və daha aşağıda bir vəsiyyət ki, məhz uşaq xətti ilə yazıldığı üçün daha dəhşətli idi: "bunu mənim qəbrimin baş daşına yazdırarsan!"

Ürəyimin döyüntüsündən qulağım batdığı üçün, handan-hana Səttarın səsini eşitmişdim.

– Dadaş, sənnənəm, qorxuram mən...

– Nədən qorxursan? – demişdim və öz xırıltılı səsim ürəyimdəki qorxunu daha artıq büruzə vermişdi.

– Kağızı mənə verəndə, məməsi o biri otaqdan əlində süpürgə çığıra-çığıra gəldi: hələ də burdasan, canıyanmış, çıxıb getmiyəcəksən öz xarabana... Üsreyin süpürgə ilə döyürdü, amma Gülbacı dinmirdi, səsin çıxarmırdı.

Əlbəttə dinməyəcək, Səttar, heç vaxt səsin çıxarmayacaq, heç kəsi köməyə çağırmayacaq, nə deyirdin, Səttar, üsreyin yəni nə vaxt, haçan, ah sırağa gün – və indi ki, sən sırağa gün gördüyündən sarsılmısan və mən də avqustun o sonuncu çaharşənbə günündən dəlilik sərhədinə ayaq basmışam, onda elə birdəfəlik iradəsi əleyhinə gedərək...

Və mənim ürəyimdə başladığım sayıqlamanı Səttar tamamlamışdı:

– Eşitmirsən, Dadaş, götürək qaçaq, indi ki, orda öz əmisi oğlu, burda da əndamı yanmış öz anası bu qədər zülm eləyir öz qızına.

Səttarın gözlərinə baxaraq gözlərimi döymüşdüm, hər ikimiz dənizdə batarkən, saman çöpünə əl uzadanlar kimiydik.

– Hara, Səttar, – demişdim, – hara? Tiflisə, yoxsa Moskvaya?

– Yox, – demişdi Səttar, – dəniz qırağında körpüyə bağlanmış lodkalardan birini açarıq, Pirallahıdan bu yanda balaca bir ada var, bir dəfə atam ora qaşqaldaq ovuna getmişdi, məni də aparmışdı, kimsə orda qənbərdən bir daxma tikib, amma içində heç kim olmur, Gülbacı o daxmanı süpürüb səliqəyə salar, biz də balıq tutarıq, qaşqaldaq ovlarıq, heç kəsin, Dadaş, nə milisin, nə şeytanın da ağlına gəlməz ki, biz oradayıq...

Amma hər ikimiz gecikmişdik, Səttarın o adsız kiçik adası hardasa yenə boş və kimsəsiz qalacaqdı, məni Tiflis qatarında milis axtarmayacaqdı, çünki elə bu vaxt həyətin o biri tərəfindən üçüncü mərtəbədən biryaşar qulun kimi çığıran kiçik bir qızın səsindən damarlarımızda qan donmuşdu və hər ikimiz özümüzü dam üstündən daş pilləkənin yuxarı meydançasına atmışdıq.

Gözləri hədəqəsindən çıxmış bir qızcığaz üçüncü mərtəbənin qarşı tərəfdəki aynabəndindən aşağı baxırdı, balaca əllərilə başına döyürdü və hıçqırırdı:

– Vaxsey, məmə, xala yandı...

Və bizim tərəfdəki daş pilləkənin ikinci mərtəbə meydançasından üzüaşağı qaçan canlı bir məşəl vardı ki, o idi, Səttarın Gülbacısı idi, mənim ağ səadətim idi və indi o qara çadrası əvəzinə qara tüstülü qırmızı dilli bir alova bürünərək qovulduğu ana evindən baş götürüb gedirdi.

Hər ikimiz özümüzü arxasınca atmışdıq, Səttarın fəryadını eşidib büdrəmişdi, bir an başını geri qanırmışdı, bizi yaxında görüb əlini arxaya çırpmışdı ki, yaxın gəlməyin və yenə pilləkənlə üzüaşağı qaçmışdı.

Pilləkənin axırıncı pilləsində özümüzü ona yetirmişdik, əlimi atıb qolundan tutub saxlamışdım, çırpınmışdı, məni geri itələmişdi, qolunu əlimdən qopartmaq istəmişdi, bacarmamışdı.

Və sonra aramızda başlanan və cəmi bir-iki dəqiqə çəkən o mübarizə, dəhşətli bir mübarizə idi.

Mən onu alovdan xilas eləmək üçün əynindəki paltarları didib tökürdüm, o isə məni döşümdən geri itələyirdi ki, burax məni, sən də alışacaqsan və əlimdən çıxmaq üçün çapalayırdı və eyni zamanda tez-tez iki əlilə üzünü tuturdu ki, alov üzünü yandırıb xarab eləməsin.

Tanrım! Özü-özünü müdhiş bir ölümün ağuşuna atmışdı və indi bir qadının əzəli və əbədi sövqi-təbiisi ilə yalnız üzünün hayında idi ki, üzü salamat qalsın!

Artıq bütün evin qadınları və qızları bütün mərtəbələrdən çığıra-çığıra üzüaşağı tökülmüşdülər və görünür sabah istirahət günü olduğu üçün bu axşam bu evdə məndən başqa başı papaqlı varmışsa, o da haman dəlisov qocaymış ki, o qoca bayquş da naməhrəm bir qadına yaxın düşməyi kişiliyinə rəva görməmişdi.

Bu vaxt mən artıq geri çəkilmişdim, Səttar yüyürüb hardansa bir vedrə su gətirmişdi və özünü mənə yetirən xalam tüstüləyən köynəyimi siyirib başımdan çıxarmışdı.

Yaqutun anası isə gəlmişdi, pilləkənin axırıncı pilləsində oturmuşdu, əvvəlcə saçlarını yolub ulamışdı, sonra xalama üz tutub çığırmışdı ki, axı sənin o üstünə od ələnmişinin, o ağ günü qara gəlmişinin, dili ağzında kabab olmuşun, nə dərdinə qalmışdı ki, xalxın naməhrəm arvadını pəmçələyirdi, məgər bilmir ki, Ağagül xəbər tutanda üzəcək onun boğazın cücə boğazı kimi?

Xalam da *geri dönüb ona cavab qaytarmışdı ki*:

– Az, az qarğışın öz başını yesin, uşaq əl-ayağın yandırıb, uşaq pörşələnib ki, fağır qız tələf olmasın, hamı sənin vicdanın ki, ona bəddua cləyirsən, yox əgər o uşağın başından bir tük əskik olsa, mən bu arvadlığımla sənin o Ağagülünü öz əlimlə boğaram, qoymaram heç Əlimürsəl bu işə əl bulaşdırsın!

Həyətin qadınları Yaqutun əynində nə qalmışdısa didib tökmüşdülər, paltarlarının tüstüləyən tikə-paralarını söndürmüşdülər və mən pilləkənlə yuxarı qalxarkən bir anlığa başımı geri çevirmişdim və yarıçılpaq qızı qadınların qolları üstə görmüşdüm, üzünə birinci mərtəbənin aynabəndindən işıq düşmüşdü, alovla qarsılmış üzü qaralmışdı, bənövşəyi gözləri qapanmışdı.

Bir az sonra xalam da yuxarı qalxmışdı və huşunu itirmiş Yaqutu təcili yardım maşını gəlib aparmışdı.

Əllərimin dərisi qabarcıqlanmışdı, soyulmuşdu, xalam hər iki əlimi qatıqla suvayıb tənziflə bağlamışdı və qabağına salıb həkimə aparmaq istəmişdi, amma mən getməmişdim.

Və o gecə mən təkcə ancaq əllərimin göynərtisindən səhərəcən yata bilməmişdimsə və bir yerdə otura bilməmişdimsə, indi ac bir qurd *kimi bütün vücudunu gəmirən* o dözülməz ağrılara *zərif bir* varlıq davam gətirə biləcəkdimi?

Kor ola bilərdi? Olsun – mənim idi. Şikəst ola bilərdi? Olsun – mənim idi. İflic olub bütün ömrü boyu yatağından qalxa bilməzdi? Olsun – yenə mənim idi.

***

Xəstəxanada yatırdı, günaşırı balaca Səttarla xəstəxananın koridorlarında tibb bacılarının əl-ayağına dolaşırdıq və ağızlarından kəlbətinlə bir-iki söz qopardırdıq. Birinci günlər huşsuz yatırmış, bir həftə sonra gözlərini açmışdır və saçlarına dən düşmüş baş həkim xəstəni quşxana kimi kiçik bir otağa keçirmişdir və müalicədə şəxsən özü iştirak cləməyə başlamışdır.

Sonra növbəti bir gəlişdə baş həkim bizi beş dəqiqəliyə içəri buraxmışdı, Yaqutun üzü ağ tənziflə örtülmüşdü və həzin bir səslə bizə nə isə demişdi, amma biz heç bir şey başa düşməmişdik.

Daha sonralar mən nə vaxt gəlmişdimsə, hər dəfə suallarımla baş həkimi təngə gətirmişdim və nəhayət o həkim də bir dəfə məndən soruşmuşdu:

– Bağışlayın, Yaqut xanım sizin nəyinizdir?

– Mənim?

– Həri, sizin!

– Bir mərtəbə aşağıdakı qonşumuzdur.

– Aha, çox gözəl... Bir mərtəbə aşağıdakı qonşunuz imiş!

Və həkim qalın qaşlarını əvvəlcə yuxarı qaldırmışdı, sonra aşağı salmışdı.

Sözlərin altı vardı, sözlərin üstü vardı və baş həkimin "aha, çox gözəl" – sözlərinin altı mənim üçün qaranlıq qalmışdı və o gündən ürəyimdə baş həkimə qarşı heç də gözəl olmayan bir hiss baş qaldırmağa başlamışdı.

Baş həkim isə həftələrlə pərvanə kimi xəstənin başına dolanmışdı, Yaqutun bənövşəyi gözləri açılmışdı, getdikcə səsi durulmuşdu, amma hər dəfə mən onu görməyə gələndə, o bir dəfə də olsun ağ tənzif rübəndini üzündən qaldırmamışdı və üzünü mənə göstərməmişdi.

Özü isə növbəti ziyarətlərin birində mənim əllərimə baxmaq istəmişdi və ağ əlini, üstündə azacıq yanıq yeri qalmış sağ əlimin üstünə qoymuşdu, sonra geri çəkmişdi.

Və mən yenə xahiş eləmişdim:

– Qaldır bu tənzifi, – demişdim, – qoy mən də bircə dəfə gözlərinə baxım.

– Yox, – demişdi, – hələ üzüm adam arasına çıxarılası deyil... O gülöyşə narları bazardan almışdın?

– Yox, bizim qəza mərkəzindən, kiçik bir şəhərdən mənə pay göndərmişdilər.

– Kim?

– Dayımın o kiçik şəhərdə gözəl bir nar bağı var.

– Yaxşı narlardı... Öləydim qalaydım orda... o nar bağlarında...

Bu vaxt baş həkim içəri gəlmişdi və Yaqut demişdi:

– Tutu xala niyə məni görməyə gəlmir? Gələn səfər onu da gətir, könlümə düşüb, görmək istəyirəm onu...

Nədənsə bu vaxt başımı çevirmişdim və baş həkimə baxmışdım, pəncərə qarşısında dayanmışdı, mən ona baxanda, o da qolundakı qızıl saatına baxmışdı və yenə əvvəlcə qalın qaşlarını yuxarı qaldırmışdı, sonra aşağı salmışdı.

Bir həftə sonra xalam öz bişirdiyi şorqoğalı ilə mənim aldığım bir bağlama Göyçay narı, bir bağlama Ağdaş heyvasıyla gəlmişdi Yaqutu görmüşdü və evə gələndə mənə demişdi ki:

– Səni soruşurdu, deyirdi ki, başı nə yaman qarışıqdır ki, bir həftədir məni görməyə gəlmir.

– Xalacan başım şişib qazana dönüb, çünki "Buxar qazanlarından" imtahan verirəm, məndə vaxt hanı?

– Ürəyi sınıqdır bala, anasında hikkəyə bax ki, bir dəfə də olsun qıza baş çəkməyib, amma xəbər göndərib ki, ordan çıxanda birbaş öz xarabasına getsin... Deyirlər ərin də silistçi danışdırır, bilmək istəyirlər ki, kim qızın canın boğazına yığıb ki, axırda fağır öz şirin canına qəsd eləyib.

– Özü necə... Bir şey deyirmi o barədə?

– Əlində bir qəzet vardı, mənə də göstərdi, dedi bir bura bax, Tutu xala, qadınlar Əli Bayramov klubunda bir yerə yığılıb çadralarını yandırıblar, amma məndə ağla bax ki, çadramı yandırmaq əvəzinə özümə od vurdum.

– Xalacan, oranın baş həkimi gəlib sənin də başının üstünü kəsdirdimi?

– Gəlmişdi, Yaqut tanış elədi, deyirlər çox yaxşı həkimdir.

– Sən bilən, o qoca hokimin neçə yaşı olar?

Xalam heyrətlə üzümə baxmışdı:

– Hansı qoca həkimin?

– Onun, o çox yaxşı həkimin?

– Qoca niyə olur ki, o? Əlbəttə sənin kimi nocavan deyil, amma o yaş kişi üçün ən yaxşı yaşdır.

– Hansı yaş kişi üçün yaxşı yaşdır, xalacan? Əlli beş?

– Əlli beş nədir, ədə, fağırın otuz beş-otuz altı yaşı ancaq olar. Qızın yanından çıxanda arvad həkimlərdən biri dedi ki, o baş doktor xəstəni Leninqrada aparacaq, dedi ki, orda elə həkimlər var ki, arvad xeylağının üzündəki yanıq yerlərini tərtəmiz eləyirlər, heç xaşxaş boyda bir nöqtə də qalmır.

– Eləysə tamam, xalacan, qurtardı.

– Nə tamam, nə qurtardı?

– Bağlandı bizim kitabımız, arasına əlfəşin qoyduq, yaxud rusca desək pesenka naşa speta.

– Dilinə qurban olum sənin, gör nə tez urusiyaca danışmağı öyrənmisən.

– Mən indi fransızca da sayıqlaya bilərəm, xala və sən gərək təəccüb eləmiyəsən.

Xalam başını aşağı salmışdı və yalnız qadınlara məxsus olan sirli bir təbəssümlə gülümsəmişdi.

***

Çox həftələr, aylar keçmişdi və xalam Yaqutun uzaq Leninqradda müalicə olunub, üzünün tərtəmiz sağaldığını, heç bir yanıq yeri qalmadığını və Bakıya qayıtdığını mənə xəbər vermişdi və bir neçə aydan sonra da ən gözəl və ən xoşbəxt kişi yaşında olan o baş həkimdən mənə bir məktub gəlmişdi və o uzun məktubda sevginin sübh çağında çox erkən qurulan ailələrdə çox erkən başlanan axşamlar haqqında statistik rəqəmlər cədvəli əsasında elə mülahizələr vardı ki, mən o çox ağıllı və çox soyuq mülahizələrin ancaq yarısını oxumuşdum, qalan yarısını cırıb atmışdım.

***

Üç il keçmişdi və indi mən ali məktəbin üçüncü kursunda, vaxtilə Əlimürsəl kişinin dediyi o çiynisaçlılar içində başıaçıq, döşüaçıq gəzməyi özümə adət eləmişdim.

Və indi bir həftə idi ki, qəzetlər ölkənin adlı-sanlı gənc bir qadınından elə bir dastan açmışdılar ki, bənövşəyi gözlü, meşin kombinezonlu o gənc qadının şəklini gənc qızlar qəzetlərdən kəsib otaqlarının divarlarına sancırdılar, balaca uşaqlar isə hələ də çadralı gəzən analarına göstərirdilər, qoca aşıqlar ona gənclik ilhamı ilə dolu söz qoşub saz çalırdılar.

Və bu axşam xalam həyəcanlı bir halda mətbəxdən mənim otağıma gəlmişdi, istidən qanadlarını qabardan qoyunlar kimi, xamırlı əllərini yana açıb özündən gen tutmuşdu və demişdi:

– Yunis, bu deyilənlər doğrudur?

– Hansı deyilənlər, xalacan?

– Yaqut əyriplan sürür, göydə uçur.

– Sən təəccüb eləyirsən, xalacan?

– Bəs sən eləmirsən, bala?

– Mən ancaq ona təəccüb eləyirəm ki, bir hekayə yerdə başlanmışdı, bir nağıl kimi göydə qurtardı.

– Biləydim nə demək istəyirsən, ay oğul, nə barədə danışırsan?

– Bakı gecələrinin hekayəsi barədə danışıram xala, bir də o nağıldan danışıram ki, bir ağ quş vardı, əvvəl qaranlıq bir qəfəsdə çox çırpınırdı, sonra Zümrüd quşu kimi odda yanıb yenidən dirildi və qanad çalıb ağ ulduzlara doğru uçdu...

Və bu vaxt açıq pəncərədən içəriyə bir gurultu dolmuşdu, şəhərin gecə göylərində nərildəyən bir təyyarə elə bil gəlmişdi, düz pəncərəm altındakı o bir əlcə asfaltlı, yastı dam üstündə dövrə vurmağa başlamışdı və hər ikimiz açıq pəncərədən başımızı çıxardıb göyə baxmışdıq.

Aşağıdan dənizdəki gəmilərdən fışqıran iki ağ işıq zolağı qılınc kimi fəzanı yarıb göydə çarpazlaşmışdı və təyyarəni qayçısı ağzına alanda, o təyyarə, çıraq işığına ilişmiş pərvanə kimi çırpınmışdı, bir an işıq kəməndindən qurtulmuşdu, görünməz olmuşdu, sonra buludlar altında gah alışan, gah sönən uçar bir ulduza çevrilmişdi.

Və handan-hana mən demişdim:

– Kim bilir, xalacan, bəlkə bu uçar ulduz elə odur...

– Yaqut? Allah sən saxla, qıza bax a, – demişdi xalam, – gecənin bu vaxtında göyün yeddi qatında... nağıl nədi, bala bu ki, möcüzədir...

Və sonra yazıq xalam birdən diksinmişdi, çünki balaca Səttar dam üstündəki qaranlıqdan çıxıb bizə doğru gəlmişdi – xalama salam verəndən sonra əlindəki mavi rəngli bir zərfi mənə uzatmışdı:

Məktubu açmışdım və uşaq xəttinə oxşar o tanış xətti görərkən yenə əllərim titrəmişdi.

Xalam isə düşmüşdü balaca Səttarın üstünə ki, balam, bu qonşu damının üstünü niyə karvan yoluna döndərmisiniz, bəgəm mənim evimin qapısı-bacası yoxdurmu, bəgəm o qapı üstündə elektrik zənginin qıpqırmızı düyməsi yoxdurmu? Sonra xalam çıxıb getmək istərkən mən demişdim:

– Dayan, xalacan. Axı məktub almışıq.

– Kimdəndir ki? – demişdi xalam.

– O təyyarəçi qızdan... Sənə çoxlu salam göndərir, məni də təyyarəsində uçmağa çağırır.

Xalam diqqətlə üzümə baxmışdı, baxışlarından nə isə bir kölgə keçmişdi, elə bil nəyi isə özü üçün aydınlaşdırmaq istəmişdi, amma

aydınlaşdıra bilməmişdi, eyni zamanda mən özüm də kənardan özümə baxmışdım və heç bir şey başa düşməyərək, yalnız onu demişdim ki:

– Bir dəqiqə dayan, Səttar, bu saat cavab yazıram.

– Məndən də ona salam yaz – demişdi xalam və mətbəxə getmişdi, Səttar isə dam üstündə dayanıb gözləmişdi.

Stol arxasında oturmuşdum, məktubuna cavab yazmışdım. Məni göyə qaldırmaq istədiyi üçün minnətdarlığımı bildirmişdim, amma hər gün institutdakı mühazirələrdən sonra vağzal yanındakı "Saldat bazarı" adlanan tozlu-torpaqlı meydana gedib orda kirayə ilə verilən velosipedlərdə məşq elədiyimi bəhanə gətirmişdim və təyyarədə uçmağa macal tapmayacağım üçün üzr istəmişdim.

Səttar məktubu almışdı və elə bil içində nə yazıldığını oxumuş kimi diqqətlə üzümə baxmışdı, köksünü ötürmüşdü və dönüb getmişdi.

Sonra elə haman gecənin hansı aləmindəsə, saatların diksinərək dayandıqları o sirli zamansızlıq anlarının birində yuxu ilə oyanıqlıq arasındakı o titrək sərhəddə birdən qulağıma səs gəlmişdi, pəncərə arxasından yağışın şırıltısı içindən, o qara asfaltlı yastı dam üstündən ağ səadətimin məni çağırdığını eşitmişdim, amma hələ tamamilə oyanmamış mənə yəqin olmuşdu ki, bu bir aldanışdır, orda yağış altında o dam üstünə heç kəs yoxdur, amma buna baxmayaraq ogər mavi rəngli axşam çağırışından boyun qaçırmışdımsa, indi mövcud olmayan gecə çağırışında ayağa qalxmışdım, pəncərəmi açmışdım, əvvəl dam üstündə, sonra işıqları yağışda yuyulan şəhər gecəsinə baxaraq uzun-uzadı pəncərəm önündə dayanmışdım, ta o vaxta qədər ki, yağış ara vermişdi, göydə buludlar parçalanmışdı, ay buludlar arxasından çıxmışdı, təzəcə asfalt salınmış damın üstü qara mərmər kimi parıldamışdı. Mən bu dəfə kənardan özümə baxanda gülümsəmişdim, sonra pəncərəni qapamışdım və başımı yenə o yastıq üstünə qoyub yatmışdım ki, uzaqda qalan dumanlı dağların həsrəti yenə o yastığım altında idi.

Və daha sonralar çox şey olmuşdu, çox hadisələr baş vermişdi, günlərlə yarma aşı yemişdim, yarısı su olmuşdu, divar qəzeti üçün çəkdiyim şəkildə yazın əvvəlində Ağsu qovaqlarının başında hacıleyləklər yuva tikmişdi, ömür çayı isə gah daşmışdı, gah lal axmışdı və o ilk sevgi çoxdan görülmüş bir röyaya çevrilmişdi, amma ürək o röyada mənə görsənən o ağ səadəti heç vaxt unuda bilməmişdi.

Bakı, 1935

AYRILDILAR

Yarı yoldan geri qayıtdılar. Qalın meşələrlə örtülü Qaraquş dağlarının başına qalxdıqları dik cığırla indi üzüaşağı enirdilər. Hər ikisi susmuşdu. Yalnız ayaqları altında sınan quru çör-çöplərin çatırtısı, cığır qırağından qopub aşağı diyirlənən xırdaca daşların cığıltısı eşidilirdi.

Adilə diqqətlə ayaqları altına baxırdı, ehtiyatla addımlayırdı, ipək donunu kol-kosdan qoruyurdu. İlyas isə qızın qolundan tutmuşdu ki, çınqıllı və çox əynəmli enişdə sürüşməsin və o vaxt ki, özü sürüşürdü, sol əlini atıb cığır qırağındakı ağacların yerə əyilmiş budaqlarından yapışırdı və sağ əli ilə sürüşüb gedən qızı geri dartırdı, ayaq üstündə saxlayırdı.

Bir dəfə elə oldu ki, bir-birinə sarılıb ayaq üstündən duruş gətirdilər və bu dəfə elə ki, üzləri bir-birinə çox yaxın oldu, gözləri qaranlıq gətirdi, nəfəsləri qısıldı və tezləşdi, o saat elə bil görünməz bir əl arxadan dartdı hər ikisini bir-birindən ayırdı.

Sonra yalnız əlləri bir-birindən üzülmək istəmədi və əlləri bir-birinin əlində gəldilər, Beşbulaq dərəsinin kənarına çıxdılar.

Buradan aşağıya, dərə dibinə enən dolama araba yolu sağdakı yastı təpələr arasından çıxırdı, güney tala kövşənləri içərisindən keçirdi, sonra Beşbulaq dərəsi dibindən yuxarı dırmaşırdı və yoxuş başında təpə üstündə yerləşən kiçik bir dağ kəndinə qalxırdı.

Adilə başıyla sol tərəfə işarə elədi, fıstıq ağacları altındakı üstü çox hamar böyük bir daşı göstərdi. İlyas cəld irəli keçdi, pencəyini çıxardıb daşın üstünə sərdi. Adilə daş üstündə oturdu, əllərini saçlarına çəkdi. İlyas arxadan əyildi, qızın saçları arasında ilişib qalmış xırdaca, quru yarpaq qırıntılarını təmizlədi. Adilə başını qaldırıb aşağıdan yuxarı İlyasa baxıb gülümsədi:

– Oturaq, – dedi, – bir az burda... Bu gün çox yuxarı qalxdıq!

– Amma yol hələ yarı olmamışdı, geri qayıtdıq...

– Uzaqdan baxanda o dağ başı mənə çox yaxın göründü, yaxşı ki, tez başa düşdüm ki, nə qədər gec deyil qayıtmaq lazımdır.

– Əgər bircə dəfə qalxsaydın o ucalığa, ordan gördüyünü heç vaxt unutmazdın!

– Qocaman və yalqız bir ağac? Və başına o qədər ildırım düşüb ki, qara bir skelet kimi qalıb?

– Elədir, ağac skeletidir və hər səhər, hər axşam çox qocalmış bir cüt qartal o ağacın qara budaqlarına qonub, qüssəli gözlərilə çox uzaqlara baxırlar...

– Bizi görəndə üstümüzə şığımazdılar?

Qartallar təyyarələri görəndə dəli olurlar və təyyarələr üstünə cumub məhv olurlar.

– Əyləş yanımda, bir hovur dincini al... Mən hər dəfə bu daş üstündə oturanda, burdan o uzaqlara baxanda, bütün o dağlar və dərələr elə bil nəhəng bir dekorasiyadır mənim üçün...

Ayaqları altında – dərə dibində qaynayan bir bulağın suyu dəmir lülədən içi yonulmuş uzunsov daş içərisinə tökülürdü, oradan da daşaraq dərədə şırıldayan kiçik bir çayın sularına qovuşurdu. Qarşıda yoxuş başındakı dağ kəndinin əyri-üyrü küçələrində, qaratikan kolundan vurulmuş qara çəpərlər arasında kənd uşaqları oynaşırdı və kənddən o tərəfdə, meşəli düzənlər qaralırdı, sonra torpağın birdən kükrəyib yuxarı qalxdığı yerdə, bu mənzərəni bir-birinin ardınca qat-qat nəhəng divarlar kimi göyə yüksələn sıra dağlar tamamlayırdı.

– Adilə yenə başını qaldırdı, İlyasa baxdı:

– Niyə oturmursan?

– Gəzək, bu gün çox gəzək, bir az dincini al, baş alıb gedək.

– Yox, əyləş burda söhbət eliyək. Bu axı, bizim sirr daşımızdır.

– Qoy bu gün istirahət eləsin. İki aydır, biz danışırıq, o qulaq asır...

Adilənin üzündən bir kölgə keçdi, əlilə daşı oxşadı:

– Eşitdin, sirr daşı, səbir daşı? Sənə üroyi yanan varmış burda...

İlyas arxadan əyildi, üzünü qızın saçlarına toxundurdu:

– Səni gördüyüm o gün... – dedi, – bu daş, bu torpaq, o su, – hamısı dil açdı... və nağıl başlandı...

Adilə əllərini qaldırdı, arxasında dayanmış İlyasın boynu ardında daraqladı, bir an gözlərini yumdu, gülümsər bir yuxuya getdi, sonra sanki ayıldı, qollarını açdı və dedi:

– Nahara bir saat qalıb, otur, bu gün səndən çox şey soruşacağam. Çünki mamamın, papamın sənə yeni sualları var.

– Məgər iki aydan bəri hər gün verdiyim cavablar, atanı və ananı qane salmadımı?

– Qəti qərara gəlmək üçün, onlar sənin haqqında çox şey bilməlidirlər.

– Özüm haqqında danışa-danışa mən axırda sayıqlaya bilərəm.

– O balaca kəndin böyük gələcəyindən danışanda da mən darıxıram.

– Doğulduğum kənddir. Gərək bu zəif damarımı mənə bağışlayasan.

– Bağışlayıram, bu şərtlə ki, öz gələcəyindən, bizim gələcəyimizdən danışasan.

– O barədə bir dəfə danışdım, sən qulaq asmadın.

– Çünki gətirib axırda taleyimizi o kənd ilə bağladın. Mən isə şəhər qızıyam, işıqlı şəhər gecələrinin vurğunuyam, işıqsız kənd gecələrini sevə bilmirəm.

– Uzaq bir çay üstündə böyük elektrostansiya tikiləcək. Onda bu kənd gecələri də işıqlı olacaq və darıxma, bir həftədən sonra şəhərdə olacayıq.

– Burada sənə rast gəlməsəydim, darıxacaqdım. Bura da mamam gətirdi bizi, dedi bu yay kəndə gedək, həm ziyarət olsun, həm ticarət.

– O nə deməkdir?

– Yayı kəndə gedəndə atam kənddəki xəstələri müalicə eləyir, buradan qayıdanda mama şəhərdə təzə mənzilimizə təzə mebel alacaq.

İlyas dərənin o tayına baxdı. Orda artıq günəşin şüaları ağacların yarpaqlarında sarı bir alovla yanırdı. Və yoxuş başında, dikdir üstündə bir atlı dayanmışdı. Atlı başını dik tutaraq, uzaq dağlara sarı baxırdı, at isə qabaq ayağını qaldırıb səbirsizliklə torpağı döyəcləyirdi. Adilə aşağı əyildi, boz daş altından yaşıl fəvvarə kimi fışqıran bir çəngə ot içindən birini qırdı. Sonra başını qaldırdı və soruşdu:

– Mamam deyirdi ki, institutu qurtaranda o şəhərdə mənzil ala biləcəkmi? Papam da dedi ki, indidən çalışsa beş il sonra institutu qurtaranda ona növbə çatar.

– Nə üçün onlar elə güman eləyir ki, institutu qurtaranda mən şəhərdə qalacağam?

– Bəs hara gedəcəksən?

– Burdakı uşaqlara da dərs deyən lazımdır.

– Lazımdır, amma... axı mən şəhərdə, sən burda...

– Burdakı xəstələri də müalicə eliyən əllər lazımdır.

– Medinstitutu qurtaranda məni bura həkim göndərsələr, mamam özün öldürər.

– Özümü öldürrəm deyənlər özün öldürmürlər.

– Şəhərdə beşotaqlı mənzilimiz var, mamam deyir, üç otağın yatırı – mebeli, xalıları, ağ royalı sənin cehizindir.

– Gələcəyin sevinci sənin cehizin olmalıdır.

– Elədir, amma şəhərdəki rahatlıq yaxşı döşənmiş geniş mənzillərə bağlıdır.

– Bəzən həddindən artıq rahatlıq ürəyi narahat edir.

– Hər halda kənddən şəhərə gedənlər bir də geriyə, o torpaq daxmalara qayıtmır. Sənin şəhərdəki qohumların...

– Mənim şəhərdə bir nəfər qohumum var.

– Bir nəfər olsun, geri qayıdıb?

– Yox.

– Nə üçün?

– Taleyi şəhərə bağlanıb.

– Kimdir o? Sən onun haqqında mənə danışmamısan.

– Dayımdır və hələlik təkcə onun haqqında danışmağa macal tapmamışam.

– Mamam deyir, onun "Kommunist" küçəsində gözəl kvartirası var, deyir bir ər-bir arvad yaşayırlar, nə əcəb bacısı oğlu şəhərdə onların yanında qalmır?

– Tələbə yataqxanasında yaşamaq mənim üçün daha xoşdur.

– Papam da deyirdi ki, o məsul vəzifədə işləyir.

– Maman və papan mənə aid nə varsa məndən yaxşı bilirlər.

– Nə olar, mən onların yeganə övladıyam, papam deyir ki, adamları yoxlamaq lazımdır.

– Elədir, amma komsomola girəndə məni bu qədər yoxlamamışdılar.

– Bunu ona özün deyərsən, – çünki bu axşam bizdə qonaqsan. Papam dedi ki, çağır onu axşam bizə gəlsin, özü danışacaq sənlə.

– Yaxşı olar, birdəfəlik nə lazımdırsa qoy özləri soruşsun!

– Amma yenə elə suallar ortaya çıxacaq ki, onlar mənim vasitəmlə səndən soruşacaqlar. Hara baxırsan?

– Göyə, buludlar altındakı o iki qara nöqtəyə.

Adilə də başını geri atdı, göyə baxdı.

Göyün dərinliyində ağ buludlar altında süzən iki dağ qartalı aşağıdan iki qara nöqtə kimi görünürdü.

– Kiş, kiş, qırılmışlar! – deyə Adilə əyildi, yerdən fındıq boyda bir daş götürdü və göyə, qartallara doğru tolazlamaq istədi.

İlyas qızın biləyindən tutdu:

– Atma, qorxub qaçdılar.

Adilə başını çevirib altdan yuxarı İlyasın gözlərinə baxdı. İlyasın gözlərində fərəhli işıqlar oynayırdı, Adilə də gülümsədi:

– Mən axmaqlıq eləyəndə elə bil sən dirilirsən.

– Sən öz hərəkətlərində və öz sözlərində gözəlsən!

– Bu zaman qarşıdakı yoxuş başında dayanmış at kişnədi. İlyas diksinən kimi oldu. Dönüb ona baxan Adilə soruşdu:

– Niyə elə hey o atlıya baxırsan?

– O at da, o atlı da kimi isə gözləyirlər. Amma kimin atıdır, atlı kimdir – burdan, tanıya bilmirəm.

– Nəyinə lazımdır? Nə üçün maraqlanırsan?

– Heç...

– Onda qulaq as, nahara yarım saat qalıb, mamam deyirdi ki, nə üçün o səni həmişə gündüzlər gəzməyə aparır, nə üçün aylı gecələr dalınca gəlmir?

– Nə aylı, nə aysız gecələrdə mənim anam məni gəzməyə buraxmır.

– Hələ də ana uşağısan, yoxsa kişi?

– Bir az ondanam, bir az bundan.

– Gecələr anan səni evdə saxlayıb neyniyir ki?

– Başımı dizi üstə qoyub gah layla çalır mənə, gah nağıl deyir.

– Sən onun sonbeşiyisən?

– Yox məndən kiçik bacılarım, məndən böyük qardaşım var. Demişdim sənə yadından çıxıb.

– Onda nə üçün anan səni belə əzizləyir?

– O biri uşaqları yanındadırlar, kolxozda işləyirlər. Şəhərdə oxuyan tək mənəm. Deyir axırıncı dəfədir, səni görürəm, ya mən öləcəyəm, ya sən bir də bu kəndə qayıtmayacaqsan.

– *Bilmirəm, bəlkə xəstədir, bizim analar xəstə olanda demirlər.*

– Yox xəstə deyil, səhər mən ona rast gəldim.

İlyas cəld başın çevirdi Adiləyə baxdı:

– Harda? Nə cür onu tanıdın?

– Bura səninlə görüşə gəlirdim. Sizin evin yanından keçəndə, arxadan bir səs məni çağırdı: a qızım, bir dayan! Dönüb geri baxdım. Doqqazdan çıxan bir arvad mənə doğru gəlirdi. Yaxınlaşdı, hər iki əlini çiyinlərimə qoydu: qoy bir az sənə baxım, qızım, - dedi. Dərhal hiss elədim ki, sənin anandır. Çaşdım, qızardım, özümü itirdim, – deməyə söz tapmadım.

– Bəs o?

– Bir az üzümə baxandan sonra dedi ki, get, qızım, səni yoldan elədim.

Yenə bir an hər ikisi susdu.

Bu vaxt yoxuş başındakı o at yenə kişnədi və bu dəfə kişnərtisində elə ehtiraslı bir çağırış vardı ki, İlyasın gözləri yol çəkdi:

– Elə bir Tərlandır, o da belə səs salardı bu dağlara...

– Tərlan? – deyə Adilə maraqlandı. – Kimdir ki, o? Tanıdın burdan ora, o atlını?

İlyas qızın sualını başa düşmədi, döndü qıza baxa-baxa qaldı və indi gözlərində elə bir dalğınlıq və uzaqlıq vardı ki, Adilə nə isə bir cür oldu və sonra başını aşağı salıb sualını təkrar edərkən, qızın səsində artıq əsəbi bir titrəyiş vardı:

– Kimdir axı o Tərlan dediyin?

– Almagözlü, qız birçəkli, iti yerişli bir qaçağan idi. Və o gün... əlim ondan üzüldüyü o gün mənim də ilk gəncliyim qurtardı.

– Sənin atın idi, atan bağışlamışdı?

– Yox, dədəm bizə, öz uşaqlarına heç bir şey bağışlamazdı. Amma dəridən-qabıqdan çıxardı ki, axşam uşaqları ac yatmasın. O öləndə mənim altı yaşım olardı. Ondan sonra bizi dayım saxladı. Tərlan da dayımın atı idi, – amma mənim ucbatımdan o möcüzə məhv oldu.

– Möcüzə? – deyə Adilə başını qaldırdı:

– Mənim gözümlə onu görsəydin, sən də başqa söz tapa bilməzdin. – Elə isə danış o möcüzədən – qoy ürəyimə qısqanclıq odu düşsün...

İlyas heyrətlə Adiləyə baxdı:

– Qısqanclıq odu?

– Üzündəki ifadəni görsən – məni başa düşərsən. Əyləş, başımı qaldırıb sənə baxmaqdan boynum əyri bitdi.

İlyas qızın ayaqları yanında, keçənilki quru xəzəl üstündə oturdu, daşa söykəndi. Sonra danışmağa başlarkən, Adilə indi onun üzünü görmür, yalnız bir az dağınıq, sıx qara saçlarına baxırdı və bir dəfə ehtiyatla əlini onun saçlarına toxundurdu, lakin deyəsən İlyas bunu hiss eləmədi, elə bil indi o öz-özüylə danışırdı:

– ...Üç il sonra dayım Rusiyadan, vətəndaş müharibəsindən qayıdan payız, mənim artıq 13 yaşım tamam olmuşdu. Sentyabrın axırlarında dumanlı bir axşam, kənddə çıraqlar yanan vaxt, bax, orda – kəndin üstündəki o balaca təpədə kişnəyən bir atın səsi məni diksindirdi. Ürəyim döyündü, həyəcan içində bir an gözlədim. At bir də kişnədi. Artıq şübhəm qalmamışdı. İçəriyə, çırağı yandıran anamın yanına yüyürdüm.

– Dayım gəlir, ana, – dedim. – Dayım gəlir.

Anam diksindi, içini çəkdi, elə bildi ki, dayım artıq həyətdədir, özünü çölə, torpaq səkiyə atdı, mən də dalınca qaçdım.

– Bu saat gəlir ana, bu saat gələcək.

Anam gözlərini döydü:

– Kim xəbər gətirdi axı, – dedi. - Həyətdə heç kəs yoxdur.

– Tərlanın səsini tanıdım ana, təpə üstündə kişnəyən o at Tərlandı.

Anam çox məyus oldu, tək bir qardaşının həsrətindən yaş dolmuş gözlərilə mənə baxdı, köksünü ötürdü:

– Allah sənə insaf versin bala...

– Yox gəlir ana, gəlir... Bu saat yüyürürəm qabağına.

Mən səhv eləmədiyimə o qədər əmin idim ki, anam yenidən həyəcanlandı:

– Allah ağzından eşitsin bala, ağzından eşitsin. Onda tez yügür, Arəstə bacıdan, əgər varısa, bir çimdik çay al gətir, evdə quru çay yoxdur.

Çəpərin yatıq yerindən adlayıb qonşumuz Arəstə xalagilə keçdim, sonra ovcumda sıxdığım bir qaşıq quru çayla çəpər üstündən atılıb öz həyətimizə keçəndə gördüm ki, dayım Tərlanın belində doqqazdan içəri girdi.

Evdəkilər hamısı qışqırışaraq həyətə töküldü. Dayım torpaq səki qabağında Tərlanın üstündən sıçrayıb yerə düşdü, qollarını geniş açaraq əvvəlcə bizi, çolma-çocuğu, xırım-xırdanı – hamımızı bir dəfəyə qucaqlayıb bağrına basdı, sonra təmkinlə anamı qucaqlarkən, mənə sarı dönüb dedi:

– Tərlanı gəzdir, təri soyusun!

Cəld ovcumdakı quru çayı bacımın ovcuna boşaltdım, sonra Tərlanın cilovundan tutdum, armud ağacları arasıyla çox uzağa getdim. Elə ki, həyətin aşağısına gəlib gözdən yayındım, o saat döndüm Tərlanın boynuna sarıldım, "Tərlanım, kəhərim, qara gözlüm, sərv boylum" – və nə bilim daha nələr deyirdim və öpürdüm atın üz-gözündən, doymurdum. Tərlan isə qollarım arasından boynunu geri burub evə tərəf boylanırdı, – mənim nəvazişimə zərrə qədər əhəmiyyət vermirdi. Bu etinasızlıq əlbəttə ki, məni bir az məyus edirdi, amma yenə də ona tamaşa eləməkdən gözlərim doymurdu. Çünki yaraşıqlı başı, dik, balaca qulaqları, alovlu qara gözləri, quru, möhkəm ayaqları, gen sinəsi, girdə sağrısı, məğrur görkəmi ilə Tərlan yenə bir möcüzə kimi qarşımda dayanmışdı.

Hər dəfə dayım onu çapıb kənddən gedəndə Tərlan həmişə o təpə üstündən geri boylanıb kişnərdi – yəni gedirəm, salamat qalın! Və hər

dəfə səfərdən qayıdan zaman yenə o təpə üstündə başını dik tutub kişnərdi – yəni gəlirəm, salamımı alın!

Üç il əvvəl isə o dördnala çaparaq dayımla bərabər uzaqlara, təhlükəli bir səfərə gedərkən, – mən təkbaşıma o təpə üstündə oturub qalmışdım və atın ayaqları altından qalxan tozun ağ buludu təzədən yollara yatana qədər, gözümü qırpmadan onun dalısınca baxmışdım...

İndi Tərlan yenə qayıtmışdı, uzaq və təhlükəli bir səfərdən geri dönmüşdü, döyüş çöllərindən, od-alov içindən keçib gəlmişdi, amma bu qədər ki, mənə qarşı etinasız idi, ürəyimi qarsan ehtiras da bir o qədər daha artıq od tutub alovlanırdı.

Çox sonra Tərlanı gavalı ağacına bağlayıb evə qayıtdıqda, hələ qapı ağzında ikən içəridə çay içən dayımın son sözlərini eşitdim:

– Tərlan olmasaydı, mən axırıncı döyüşdən salamat çıxmayacaqdım.

Və elə o gecə Tərlanı yuxuda gördüm. Gördüm ki, Tərlanın belində qızğın döyüş gedən böyük bir çöldəyəm. Qırmızılarla ağlar üzərinə hücuma keçirəm. Tərlan ox kimi irəli şığıyır, bir göz qırpımında bizim dəstələri arxada qoyur, qəfildən qopan bir boğanaq kimi düşmən səfləri içində yeri eşib göyə sovurur... Biz qarşımıza keçən nə varsa yıxırıq, dağıdırıq, düşmən atlılarını çalağandan hürkmüş kimi pərən-pərən salırıq. Lakin bir an sonra düşmən bizi bir üzük qaşı kimi mühasirəyə alır, qılınc zərbəsindən gözlərim qaralır, üzü üstə Tərlanın boynuna yıxılıram, durna boynunu qucaqlayıram, Tərlan kişnəyib şahə qalxır, sonra irəli atılıb düşmən əhatəsini yararaq məni götürüb qaçır. Arxadan bizi təqib edənlər qıy vururlar, yüzlərlə at ayaqlarının tappıltısından yer titrəyir... Bu zaman Tərlanın ayaqları yerdən üzülür, Tərlan artıq qaçmır, bəlkə qanad açıb uçur, qarşıdakı meşəli təpələr dəhşətli bir sürətlə üstümüzə gəlir, nəhayət Tərlan uca bir təpə üstünə sıçrayıb kişnəyir, mənim isə qollarım sustalır, ağırlaşmış başım hara isə axır, vücudumu sürükləyib dalınca aparır, qaya başından qopan bir daş kimi yerə gəlirəm, qara ağzın açıb məni udan bir uçurumun dərinliyinə gedirəm, sonra torpağa sərilib gözümü açarkən, özümü anamın ayaqları altında görürəm...

Bu zaman yuxudan ayıldım. Tərlan həyətdə yanıqlı-yanıqlı kişnəyirdi. Ayağa sıçrayıb həyətə yüyürdüm, Tərlan səkilli sol biləyini qaldırıb dırnağıyla yeri döyəcləyir, sonra başını dik tutub təlaş dolu qara gözlərini qaranlığa zilləyir, ağır bir fısıltı ilə dərindən köksünü ötürürdü. Elə bil Tərlan qüssələnmişdi. Kim bilir, bəlkə o da yuxusunda

iştirak etdiyi qızğın döyüşləri görüb oyanmışdı, bəlkə də bu səssiz kənd gecəsində qəribsəyib döyüşə apardığı və döyüşdən gətirdiyini çağırırdı ki, arxada qalan o döyüş illərində ondan ayrı qaldığı nə bir günü olmuşdu, nə bir gecəsi...

– Nə istəyirdin axı sən? İstəyirdin ki, dayın o atı sənə bağışlasın? – dedi Adilə və əyildi ayaqları altında oturmuş İlyasın üzünə baxdı.

– Yox, mən bunu ağlıma belə gətirə bilməzdim. Mən ancaq onu istəyirdim ki, bircə dəfə, mən də Tərlanın belində çapıb kənddən gedəydim, o təpə üstünə qalxarkən altımda Tərlanın kişnədiyini eşidəydim, sonra yel kimi təpələrdən, sel kimi dərələrdən aşaydım, hər gecə məni çağıran uzaqlara, sirli üfüqlərin arxasında açılan ənginliklərə qovuşaydım. Amma bu arzuma mən yalnız yuxularımda qovuşurdum.

– Yazıq uşaq! Nə üçün dayın o atı sənə vermirdi? – deyə Adilə hiss edilmədən yenə əlini İlyasın saçlarına çəkdi.

– Mən onun gözündə hələ uşaq idim, at minmək sənətində naşı idim... Tərlan kimi qızğın məzaclı bir köhləni mənə, yaxud məni Tərlana etibar edə bilməzdi. Anamın da ürəyinə dammışdı ki, əyər mən Tərlanı minsəm, nə isə bir xata baş verəcək... Nəhayət doğrudan da xata baş verdi. Tərlan mənim hikkəmə, dəli inadıma qurban getdi və o vaxt ki, əlim arzuma çatmışdı, xəbərim olmadı ki, həsrətini çəkdiyimi öz əlimlə məhv edəcəm...

– Axı sən ona nə eliyə bilərdin? Bir halda ki, o atın məzacı sənin özün üçün qorxulu idi.

– Bəlkə də... amma o məni yox, mən onu şikəst elədim, sonra... biz onu güllələdik.

Adilə diksindi, gözlərini geniş açdı.

– Nəhayət bir gün Tərlanı minməyə müvəffəq oldum, – dedi İlyas və sönmüş papirosunu ayağı altına atdı. – Dayım kəndə gələndən bir həftə sonra, uzaq qonşumuz malakan kəndinə qonaq gedərkən, məni də özüylə bərabər aparmaq istədi. Onu cəbhə dostu Vasili qonaq çağırmışdı. Malakan kəndi elə o vaxt da günbatanda, Həftəran dərəsinin o biri tərəfindəki dağlar üstə salınmış böyük və abad bir şenlik idi.

Səhər Tərlanı yəhərləyərkən dayım gözlərimdə nə gördüsə, dedi ki, sən də get mənim adımdan Muxtar kişinin atını istə, deyinən axşama qayıdacayıq.

Dərhal Muxtar kişigilə yüyürdüm – indi o kolxoz sədridir – Muxtar kişi dayımdan heç bir şeyi əsirgəməzdi, ona görə atı özü yəhərlədi, sonra cilovu üstümə atdı.

Dayımla bərabər, yanaşı at sürərək, kənddən çıxanda ürəyim dağa dönmüşdü. Amma gözüm yenə Tərlanda idi. Elə ki, atlarımız sıçrayıb təpə üstünə qalxdılar, Tərlan dərhal başın geri çevirib kişnədi: yəni salamat qalın, gedirəm. Enişi rahat yerişlə endik. Dayım isə hərdənbir gözünün ucuyla mənim at üstündə nə cür oturduğuma nəzər yetirirdi. Həftəran dərəsi ilə uzanıb gedən şose yoluna düşəndə, Tərlan artıq özünü didib dağıtmağa başladı. O tez-tez fınxırıb cilovunu gəmirir, alovlu qara gözlərini süzərək, mənim altımdakı ata baxır, cinlənib acıqlanırdı ki, biz onun ayağına çidar olub, tutub onu saxlayırıq. Axırda dayım Tərlanın hövsələdən çıxdığını görüb, mənə tərəf döndü:

– Əgər yolu tanısaydın, mən bunun başını bir az buraxardım.

Yol göz qabağında idi, tanımağa ehtiyac yox idi. Başımla dayıma razılıq işarəsi verdim. Və yalnız onu gördüm ki, dayım üzəngini azacıq Tərlanın böyrünə sıxmışdı ki, Tərlan yerindən qopdu, nə qopdu. Elə bil qəfildən üzümə vuran şiddətli küləkdən nəfəsim tutuldu. Ağzımı açıb Tərlanın dalınca baxa-baxa qaldım. O möcüzənin dalınca çapmaq gülünc olardı, altımdakı at da bunu hiss eləmişdi və qərarından getmirdi. Sonra mən Tərlanı dağ başına, malakan kəndinə qalxan dolaylarda yuxarı uçan gördüm, elə bil o qabaq ayaqlarıyla göyləri eşirdi...

Birdən sinəmdə zəhərli bir ağrı hiss elədim. Mən artıq Tərlanı dayıma qısqanırdım...

Nəhayət mən malakan kəndinə çatıb Vasilinin həyətinə girəndə, dayımı və ev sahibini iki nəfər topa saqqallı qoca malakanla bərabər tut ağacı altındakı stol başında oturmuş gördüm. Süfrədəki iki araq şüşəsini boşaltmışdılar. Mənə də iki stəkan pivə verdilər, içdim. Mən pivə içərkən Vasili dayımla bərabər bir dəfə ağlara əsir düşüb, üç gün sonra güllələnməyə aparılarkən, necə qaçdıqlarından danışırdı. Mən bu əhvalatı birinci dəfə eşitdiyim üçün, dayımın üzünə baxdım, – dayım bilinməz bir nöqtəyə baxırdı, gözləri yol çəkirdi.

Axşama yaxın geri qayıtmağa hazırlaşarkən dayım dedi:

– Apar Tərlanı göldə sula, yola düşək, – sonra əlavə elədi, – öz atını min, Tərlanı yedəyində apar.

Mən Muxtar kişinin atını minib Tərlanı yedəyimə aldım, lakin cilovu nə qədər çəkdimsə, Tərlan dirəndi, dalımca gəlmədi.

Vasili gülüb dedi:

– Tərlan sənin yabının dalınca getməz, düş yerə ikisini də yedəyinə al.

Yerə atılıb hər iki atın cilovunu əlimə alıb dalımca çəkdim, amma Tərlan o saat qulaqların yapırdıb Muxtar kişinin atını elə qapdı ki, yazıq at qulun kimi çığırdı və cilovu əlimdən qopardıb həyətin o biri başına qaçdı.

Bu dəfə Vasili bərkdən qəhqəhə çəkib güldü:

– Eybi yoxdur, – dedi, – sən Tərlanı apar, bu saat bizim uşaq gələr, o da sənin atını aparar.

İndi təkcə Tərlanın cilovundan çəkəndə, o əvvəlcə dayıma tərəf baxdı, sonra arxamca gəldi, həyətdən çıxıb kənd içilə üzüaşağı yönəldik. Tərlanın dalımca nə cür gəldiyini bilmirəm, lakin mən başımı aşağı salıb gedirdim. Elə bilirdim ki, kənd uşaqları atı minməyib yedəyimdə apardığım üçün, məni elə salıb hoydu-hoyduya götürəcəklər. Nəhayət kənddən çıxıb, enişlə üzüaşağı endik, böyük və süni gölün kənarına gəldik. Məndən başqa bir neçə oğlan uşağı da göl qırağında atlarını sulayırdılar.

Tərlan dodaqlarını mavi göl suyuna uzatdı, mən yavaşdan şirin-şirin ona fit çalmağa başladım. Sonra o sudan doyub başını qaldıranda, dizə qədər çırmanıb özüm suya girdim, Tərlanın səkilli biləklərini, duma boynunu, məxmər sağrısını yudum, barmaqlarımla yalını darayıb tumarladım, axırda ərk ilə kəkilindən tutub dartdım. Belə hallarda o həmişə qulaqların yapırdıb dayımla zarafata başlar, məhəbbətlə, şəfqətlə dayımın qolundan qapardı. Lakin indi mənim zarafatıma o əsla etina eləmir, titrəyən barmaqlarımın nəvazişinə məhəl belə qoymur, yalnız məğrur başını uca tutub, hara isə boylanır, nə məni qapır, nə də üzümə baxırdı...

Tərlanın mənə qarşı bu etinasızlığı birdən mənə elə yer elədi ki, hirs başıma vurdu, nəfəsim sinəmdə qısıldı. Dərhal cilovundan tutub kəskin bir hərəkətlə dalımca çəkdim, yol qırağındakı dikdir yanına çatarkən, qəfildən geri dönüb cilovun başından geriyə – üstünə atdım və bir göz qırpımında dikdir üstündən sıçradım, çılpaq belinə qalxdım.

Yalnız yuxularımda qovuşduğum o an gəlib çatdı. Tərlan isə məndən gözləmədiyi bu hərəkətdən diksinərək dal ayaqları üstə şahə qalxdı, qəsdimə durub, məni elə o dəqiqə üstündən yerə atmaq istədi. Amma mən ayaqlarımı onun qabarıb yatan böyürlərinə elə sıxmışdım ki, qırsaqqız kimi ona yapışmışdım. Və bir neçə dəqiqə o dəlicəsinə dal ayaqları üstə dövrə vurub fırlandı, vüqarı coşğun məzacı mənim cəsarətimi mənə bağışlamaq istəmirdi. Mən isə qət eləmişdim – ya ona verən Allah, ya mənə...

Nəhayət Tərlan qabaq ayaqları üstə yerə gəldi, hirsindən geniş açılmış burun pərələri elə bil od saçırdı. Bu vaxt mən artıq fürsəti əldən verməyərək, cilovun ucların qulaclayıb var gücümlə onun sağrısına, acı ağrısı üroyə sancılan bir qırmanc zorbəsi çəkdim. Elə bil Tərlanın ayaqları altında bomba partladı. O altımda dik atılaraq göyə sıçradı, sonra ildırım kimi irəli şığıyarkən, bir an mənə elə gəldi ki, at altımdan çıxdı, mən isə asılıb havada qaldım. Ömründə mahmızların xəfif təmasından savayı heç bir kobud zərbə görməmiş Tərlanın vüqarı, heysiyyatı, varlığı birinci dəfə idi ki, bu cür təhqir olunurdu. Və indi onun içindəki qəzəb elə od tutmuşdu ki, əgər qanad açıb uçmağa başlamışdısa, bu qanadları alovlanmış bir quş uçuşu idi...

Bütün sonrakı hadisələrin nə cür cərəyan etdiyini, bir qığılcımdan tutuşan alovun bizi necə ağzına aldığını ardıcıl olaraq təsvir eləmək mənim üçün çox çətin olardı.

Yalnız onu xatırlayıram ki, mən Tərlanın başını kəndin şimalına doğru – dik yoxuşlara çevirmişdim və biz yoldan çıxıb qaratikan kolluqları ilə örtülü təpəciklər üzərindən atılıb keçərkən, ayaqlarımı darayan, dərimi sıyıran, iynə kimi ətimə sancılan kol-kosun zəhərli ağrısını mən hələ hiss eləmirdim.

Tərlan gah kol topaları üzərindən sıçrayır, gah qabağımıza çıxan şilgirliyi döşüylə yarıb keçir, üzümə vuran küləyin vıyıltısı elə bil dayımın boğuq səsini qulağıma çırpırdı ki, saxla, saxla od aparmış, görmürsən, öldürür özünü...

Amma mən Tərlanı saxlaya bilmirdim, var gücümlə cilovu nə qədər çəkirdimsə, onu toxdada bilmirdim, əksinə özüm onun çılpaq belindən sürüşüb dik saxladığı boynuna dırmaşmışdım. İndi Tərlanın bütün bədəni buğlanıb qaynayırdı, qanamış cəhənglərindən qaynar qırmızı köpük daşdayırdı. Və mən, onun qanamış cəhənglərini görəndən sonra daha cilovu çəkmədim. Fərqi yoxdu, hamısı əbəsdi və mən dəhşətə gəldim, hiss elədim ki, qollarımda Tərlanı saxlayacaq o güc, o qüdrət yox imiş...

Gözlərinə qan sağılmış Tərlan isə getdikcə daha artıq qızıb alovlanırdı, bir göz qırpımında enişlərdən üzüaşağı uçurdu, sonra bir anda çapıb yoxuşlar başına qalxırdı, altımda od kimi yanırdı, ilan kimi qıvrılırdı, ağ köpük və buğ içində quduz bir hirslə qaynayırdı və elə bil qəsdən ölümə, fəlakətə doğru qaçırdı ki, mən dəhşətə gəlib özümü yerə atım, xəcil olub üzümü toza-torpağa sürtüm!

Yox, yalnız bunu görməyəcəkdi, kifayətdir ki, qollarımın öhdəsindən gələ bilmədiyini mənə göstərmişdi və indi üzümdən axan tər xəcalət təri idi, amma ürəyimə meydan oxuyub, məni gözüqıpıq eləmək istəyirdisə, – bu onun xam xəyalı idi.

Amma içərisilə şose yolu uzanan Həftəran dərəsi üstündən asılmış bir sıldırım kənarına yetişəndə, mən bir sövq-təbii ilə cəld Tərlanın cilovunun sol qayışını boşaldıb, sağ qayışı var gücümlə yana dartdım. Tərlanın boynu şaqqıldadı və yanakı bir sıçrayışla dönüb sıldırım qırağıyla çaparaq enişə doğru getdi. Beləliklə ilk fəlakət sovuşdu və qara ağzını açmış uçurum ağzıaçıq halda arxada qaldı.

İndi Tərlan dolama dağ yolu ilə üzüaşağı, Həftəran dərəsinə doğru çapırdı. Mən isə ümidimi aşağıdakı yola bağlamışdım, – düşünürdüm ki, orda o uzun və düz yolda artıq nəfəsi qaralan Tərlanı bəlkə saxlaya bildim. Birdən növbəti dolamaların birində yol ortasında atları açılıb buraxılmış çəlləkli bir araba gördüm. Malakan kəndinin içməli suyu, dərə dibindəki gur bulaqdan bu çəlləkli arabalarla yuxarıya daşınırdı.

Sinəmdən qopan "Tərlan" fəryadı ağzımdan çıxmamış, at altımda sim kimi gərilib, nəhəng bir sıçrayışla özünü yuxarıdan aşağıya, – araba üstündən o tərəfə atdı. Sonra Tərlanın ayaqları təzədən yerə dəyərkən, mən artıq hər şeyi unudaraq sonsuz bir minnətdarlıq hissilə atın boynuna sarıldım. Tərlanım, amandır, dəlilik elədiyin bəsdir, – dedim. Tərlanım yetər, dayan bircə dəqiqə nəfəsini dər – və üzümü onun tərdən qaralmış boynuna sıxaraq, oxşadım, onu, əzizlədim və ovundurmaq istədim.

Amma kimə deyirsən, Tərlanın hirsi soyumaq bilmirdi. Və indi mən dəhşət içində idim. Bu cür davam edərsə, Tərlanın ürəyi partlaya biləcəyini düşündükcə, alnımı soyuq tər basırdı.

Buna görə artıq son dolamadan enib şose yoluna düşərkən, Tərlanı saxlamaq üçün axırıncı tədbirə əl atdım, qəfildən başını dərədəki bulağın ayağından axan suların bataqlıq əmələ gətirdiyi qamışlığa tərəf çevirdim. Zənnim məni aldatmamışdı. Qamışlıqda o artıq dizə qədər palçığa batdığından – bataqlıq çox tez onun öhdəsindən gəldi – hər addımda daha bərk tutdu ayaqlarından daha bərk buxovladı və sordu, sümürdü bütün gücün-qüvvətin əlindən aldı və bir-iki ümidsiz sıçrayışdan sonra büküldü qabaq ayaqları, dizləri üstə yerə gəldi.

Sonra cəld ayağa sıçrayıb tövşüyə-tövşüyə dayandı. İndi onun böyürləri körük kimi qalxıb enirdi. Mən də artıq Tərlanı xilas etdiyimi

düşünərək, dərindən rahat nəfəs aldım. Lakin elə bu an qolum qüvvətli bir təkanla aşağı dartıldı. Cilov əlimdən çıxdı. Hələ qan-tər içində olan Tərlan başını aşağı salıb, dəhşətli bir ürək yanğısıyla bataqlıq suyunu içirdi. Mən atın belində quruyub qaldım. Sonra dəli kimi Tərlanın böyürlərini təpikləməyə, boynunu yumruqlamağa başladım. Lakin Tərlan sanki heç bir şey hiss eləmir, başını qaldırmır, buz kimi soyuq bulaq suyunu ara vermədən köpüklü dodaqları arasından içəriyə sorurdu. Vaxt itirməyərək özümü bataqlıq içərisinə atdım, Tərlanın yalından yapışıb başın sudan qopartmaq istədim, gücüm çatmadı. Üz-gözünü yumruqladım, suyu bulandırdım, o başını qaldırıb bircə dəfə, tək bircə dəfə mənə baxdı, – sonra kənara sıçradı, yenə su içməyə başladı. Dizə qədər palçığa batıb güclə hərəkət etdiyim üçün, Tərlanın cilovundan dartıb bataqlıqdan çıxarmağa imkan yox idi. Bu qayda ilə uzun zaman palçığa batıb-çıxaraq, mən onun dalınca getdim, o da hər dəfə kənara sıçrayaraq, böyürləri qabarıb şişənə qədər su içdi.

Artıq bütün səylərim əbəs idi, iş işdən keçmişdi.

İlyas nəfəsini dərib bir an susdu. Adilə əyilib yaxından onun üzünə baxdı:

– Su içəndə ona nə oldu ki?

Bu dəfə İlyasın səsi sanki quyu dibindən gəldi:

– Xəstələndi, ayaqları tutuldu.

– Bəs dayın?

– Onlar, – Vasili və dayım at üstündə çapıb gələrək, məni aşağıda, köhnə su dəyirmanının yanında tapdılar. Dəyirman yanındakı köbər üstündə oturub başımı aşağı salmışdım. Tərlan isə məndən bir-iki addım kənarda, başını qovaq ağacına söykəyib dayanmışdı.

– Nə dedi, dayın sənə?

– Heç nə. Nə mən danışdım, nə dayım, nə Vasili. Nə baş vermişdisə hamısı göz qabağında idi. Dayım Vasilinin atından yerə düşüb Tərlanı yedəyinə aldı, piyada yola düzəldi. Vasili isə Muxtar kişinin atından yerə düşdü, məni qaldırıb haman at üstə qoydu, mən isə fərqinə varmadım, xəcalət çəkmədim ki, məni balaca bir uşaq kimi qaldırıb at üstünə qoyurlar. Vasili dəyirmanın yanında dayanıb bizim dalımızca baxırdı. Muxtar kişinin atı isə tanış yol ilə dayımın dalınca məni öz kəndimizə doğru aparırdı.

Tərlan yenə qabaqda gedirdi, amma birinci dəfə idi ki, uzun bir yolu yedəkdə aparılırdı, ağır-ağır addımlayırdı, artıq cilovunu gəmirirdi,

dayımı belinə alıb uçmaq istəmirdi. Mən isə Muxtar kişinin atı üstündə elə bil yuxu içində yol gedirdim, Tərlanın yorğun kölgəsinə çatmaq istəyirdim, lakin çata bilmirdim.

Gecə kəndə yetişəndə burulub Muxtar kişigilə getdim. Qoca atın cilovunu məndən alıb soruşdu: nə cür keçdi səfəriniz, Vasili sizi nəyə qonaq elədi?

Dodaqlarım əsdi, cavab verə bilmədim. Nə o gecə, nə sonrakı günlər cvə qayıtmadım. Yoldaşım Muradgildə gecələyirdim, gündüzlər də kənd içində dayıma rast gəlməməyə çalışırdım ki, gözlərim gözlərinə sataşmasın! Dayım hələ də cəbhədən gətirdiyi köhnə boz şinelində gəzirdi, özünə təzə paltar almağa imkanı yoxdu, halbuki Tərlanı satsaydı tam bir dövlət əldə edərdi, Tərlanın əvəzinə ona qəza mərkəzində həyəti bağçalı, dördgözlü bir ev təklif edən belə vardı.

– Sonra, sonra? – deyə Adilə həyəcanla səsləndi.

– Sonra hərdən bir anamla görüşəndə ondan eşidirdim ki, dayım bütün günü kirimişcə gəzir, yalnız məşhur atçı qoca Cəlil ata baş çəkməyə gələndə onunla uzun-uzadı danışıb məsləhətləşir.

Beləliklə Tərlanın başına gələn əhvalat bir ildırım sürətilə bütün mahala yayıldı, nəinki bizim tərəflərdə, qonşu mahallarda belə Xasayoğlunun atından danışmayan, Tərlanın sorağın eşitməyən az-az adam tapılardı. Qoca Cəlil kişi isə Tərlanın dərdinə əlac eliyə bilmədi, Tərlanın qolları açılmadı, Tərlan artıq qanadı sınmış bir quş idi.

Nəhayət bir axşam dayım Muradgilin çəpəri dalından məni səslədi. Ürəyim döyünə-döyünə yüyürüb küçəyə çıxdım. Dayım Tərlanı yedəyində tutub dayanmışdı, dayımın gözlərinə baxa bilməyib Tərlanın gözlərinə baxdım. Harda idi o alovlu gözlər? Elə bil sönmüş bir ocağın yerində kül qalmışdı. Birdən Tərlanın arxasından tösmərək bir kişi çıxıb baş barmağını yuxarı qaldırmış halda açıq əlini dayıma uzatdı:

– Ver əlini Xasayoğlu, ver əlini qurtaraq – dedi.

Mən arabaçı Nüsrət kişini tanıdım, həftə bazarında ayaq üstü alver edirdi və indi arabaçının Tərlana baxan gözləri parıldayırdı. Dayım arabaçının havada qalmış açıq əlini kənar edərək, mənə dedi:

– Nüsrət kişi deyir ki, Tərlanın bundan sonra onun arabasına qoşulmaqdan başqa bu dünyada bir işi qalmayıb. Sən nə deyirsən?

Başımı qaldırıb diqqətlə dayımın gözlərinə baxdım. Sonra arabaçıya tərəf dönərək:

– Yox, – dedim – yox, Tərlanı öz əlimlə boğaram, – amma qoymaram sən onu arabana qoşub söyəsən, döyəsən, belini yağır eliyəsən!

Arabaçı çiyinlərini çəkdi, dayıma baxdı. Dayım yavaşdan ona "get" dedi, sonra, mənə tərəf döndü:

– Biz də gedək, – dedi, – Tərlanı bir az gəzdirək, bu gün çox darıxır, elə hey kişnəyir.

Sonra o cilovu atın üstünə atdı və geri döndü. Dərhal Tərlan da geri dönüb, bir az axsayaraq, ağır addımlarla dayımın dalınca getdi. Daha ağır addımlarla Tərlanın arxasınca da mən yönəldim.

Kənddən çıxdıq. Araba yolundan sola burulub cığırla yoxuşa qalxdıq, Beşbulaq dərəsinin üstündəki o sıldırıma doğru gedirdik.

Dayım qabaqda başıaşağı addımlayır, Tərlan da başı aşağı onun dalınca dikdirə qalxırdı, başımı qaldırıb daş kimi ürəyimdən asılmış bir qüssə içində ətrafa boylanan yalnız mən idim.

Nəhayət biz dərin bir yarğanın kənarında dayandıq. Göyün üzü parçalanıb sıxlaşan qara buludlarla örtülür, külək kəndə gedən araba yolundan toz qaldırır, cığır qırağındakı otlar yerə sərilib bir-birinə qısılır, xırdaca dillərində bir-birinə nə isə pıçıldaşırdılar.

Dayım dayandı. Tərlan dayandı, mən də dayandım.

Sonra dayım atın cilovundan yapışıb onu yarğan kənarilə bir az irəli apardı. Mən heyrət və təlaş içərisində dayımın hərəkətlərini təqib edirdim. Üfüqdə iki dəfə dalbadal ildırım çaxdı, sonra axşam göyləri başımız üstündə partladı.

Tərlan diksinərək başını qaldırdı, yarğandan o taya – hara isə baxdı, yalları küləkdə qarışıb qabardı və bir an mənə elə gəldi ki, o yenə əvvəlki Tərlandır – qara buludlu üfüqlər önündə o qədər məğrur dayanmışdı ki...

Çiynimdə bir əl hiss edərək, diksinib yana çevrildim – dayım lüləsindən tutduğu naqanın dəstəyini mənə tərəf uzatmışdı:

– Qurtar, – dedi – bu gün spekulyant arabaçı gəldi, sabah da kəsib dərisini soymaq, istəyən dabbaq gələcək...

Qurumuş dodaqlarımı yaladım, heç bir söz deyə bilmədim.

– Yoxsa əlin gəlmir? – dedi dayım və qəribə bir təbəssümlə gülümsəyib, naqanı özü qaldırmaq istədi. Lakin mən aman vermədim, qamarladım naqanı dayımın əlindən aldım və elə bu vaxt Tərlan kişnədi – sınıq səslərlə dolu bir hayqırışla, yanıqlı-yanıqlı, uzun-uzadı kişnədi. Sonra boynunu qanırıb – sanki dayımla vidalaşmaq istəyirmiş kimi ona baxdı. İrəli atıldım və az qala qızdırmalı bir bayqınlıq içində

Tərlanın alnındakı qaşqanı yaxından nişan alıb, tətiyi çəkdim. Tərlan elə bil göyə sıçradı, sonra dal ayaqları üstü çökərək uçuruma aşdı. Naqanı aşağı salıb, yarğanın kənarına gəldim.

Uçurumun dibi böyürtkən kollarıyla örtülmüşdü. Mən ancaq əzilmiş kol-kosları, sınıq şax-budaqları gördüm, Tərlanı görə bilmədim. Geri döndüm.

Dayım görünmürdü. İrəli baxdım. Kəndə doğru uzanan araba yolu ilə bir qaraltı baş alıb gedirdi.

Yaxındakı kolların paxırlı yarpaqlarında bir-iki iri yağış damlası tappıldadı. Sonra qopan tufan içində ağır addımlarla çöl ilə kəndə qayıtdım. Kəndə yetişəndə, tufan daha artıq bir şiddətlə davam edir, kənd küçələrindən üzü aşağı enişlərə doğru sel gedirdi...

İlyas susdu.

Bir an Adilədən səs çıxmadı, sonra saatına baxdı, ayağa qalxdı:

– Sən hekayəni qurtardın, – dedi, – vaxt da gəlib çatdı.

– Gedək, nahara gecikirsən, – deyə İlyas da ayağa qalxdı.

Cığırdan araba yoluna düşüb, üzü aşağı Beşbulaq dərəsinə enməyə başladılar. Dərəni kəsib keçərək, sonra üzü yuxarı yoxuşa çıxanda Adilə göyə baxdı:

– Göy üzü tutulub, yəqin yağacaq.

İlyas da başını qaldırdı:

– Payız buludlarıdır, – dedi, – tezliklə buranın şırtaşırtı başlanacaq.

– O vaxt biz şəhərdə olacayıq. İndi yağmasın, əynimdə nə varsa zay olacaq!

– Eybi yoxdur, paltarın çoxdur.

– Sənə çox görünür, şəhərdə elə qızlar var ki, üç şifoner ancaq yay paltarları var.

– Bir yay ərzində o qədər paltarı ona-buna göstərmək üçün, gərək vaxtı ondan-bundan borc alasan!

– Qadın gündə yüz dəfə paltar dəyişməyə də vaxt tapa bilər.

İlyas dinmədi.

İndi hər ikisi susmuş bir halda, yoxuş ilə üzü yuxarı qalxırdılar.

Birdən yuxarıdan çoxlu at ayaqlarının qarışıq tappıltısı eşidildi. Bir dəstə atlı bayaqdan bəri yoxuş başında dayanmış tək atlını aralığa aldı. İlyasla Adilə yoxuş başında atlılar ilə üz-üzə gəldilər və atlılar içindən qaraşın bir oğlan İlyasa salam verib, salam alanda:

– Hara belə, Murad? – dedi İlyas və ayaq saxladı.

– Topçu meşələrinə. Qolçomaq Hətəmin quldur dəstəsi bu gecə Göytəpə yaylağına basqın eləyib, kolxoz heyvanlarını sürüb meşəyə aparıblar. Milis işçiləri aşağıda bizi gözləyirlər.

– Yoldaş, qəbul eləsəydiniz, mən də sizinlə gedərdim – dedi İlyas.

Murad bir an İlyasın gözlərinə baxıb:

– Gəl, – dedi, – Muxtar kişini geri qaytararıq.

Sonra o ortaboylu, dolğun cüssəli, çal bığlı kolxoz sədri Muxtar kişiyə tərəf döndü:

– Muxtar dayı, – dedi, – bəlkə orda yubandıq, kolxozda işlərin tökülüb qalar, qayıtsan yaxşıdır, İlyas sənin atınla gedər.

Atlılardan yalnız iki nəfərinin – Murad ilə Muxtar kişinin çiyinlərində beşaçılan vardı. Muxtar kişi alnını ovuclayıb bir an fikrə gedərkən, İlyas Adiləyə tərəf döndü:

– Hələlik Adilə, – dedi, – burdan o yana Muxtar dayı ilə gedərsən.

Adilə geniş açılmış gözlərilə İlyasa baxdı:

– Bəs papam? Papam axı bu axşam səni qonaq çağırıb.

– Deyərsən ki, üzr istədi gələ bilmədi, – İlyas bir an susdu, sonra əlavə elədi, – əgər dayım barədə soruşsa, de ki, o da artıq məsul vəzifədə işləmir. O gün şəhərdən məktub almışdım. Bir neçə gün bundan qabaq həbs olunub – nə üçün hələ məlum deyil. Əlvida!

Ortalığa dərin bir sükut çökdü. Muxtar kişi ilə Muraddan başqa bütün atlılar dönüb bir-birinin üzünə baxdılar. İlyas isə yaxın gedib Muxtar kişinin atdan düşməsini gözlədi. Üzü tutulmuş Muxtar kişi İlyası yanında görüb duruxdu. Bu zaman Murad birdən koskin bir hərəkətlə öz tüfəngini çiyinindən çıxarıb İlyasa uzatdı, eyni zamanda çəpəki Muxtar kişiyə tərəf baxıb dedi:

– Bəri ver tüfəngini Muxtar dayı və məndən də təhvil alarsan.

Muxtar kişinin üzü daha da tutuldu, yana çevrilib Muradın üzünə qabardı:

– Özündən çıxma, Murad! – dedi. – Hələlik biz də kişiyik.

Və Muxtar kişi tüfəngini çiyinindən çıxarıb İlyasın üstünə atdı... – İlyas tüfəngi havada tutdu. Sonra Muxtar kişi aşırılıb atdan düşdü. İlyas cilovu əlinə alıb atın üstünə qalxdı.

Mahmızlanan atlar irəli atıldı, atlılar təpə üstündən üzü aşağı araba yoluna tərəf baş aldılar.

Kənddən çıxandan sonra atını qabaqda İlyas ilə yanaşı sürən Murad soruşdu:

– O qız yaylağa gələnlərdən deyilmi?
– Elədir, doktorun qızıdır.
– Kənddə danışıq gedir ki, bir-birinizə könül vermisiniz!
– Nə isə vardı ayrıldıq.
– Bəlkə tələsmisiniz?
– Yox, elə rast gələn gündən bir-birimizdən ayrılmağa başlamışdıq.
– Elə isə fikir eləmə, yadından çıxar.
– Heç vaxt! Bilirdim ki, ayrılacayıq, amma sevirdim.
– İndi də?
– İndi daha çox!

Murad cəld dönüb İlyasa baxdı, nə isə demək istədi, lakin İlyasın üzündə nə gördüsə susdu.

***

Adilə başı aşağı Muxtar kişilə bərabər kənd küçəsilə gedirdi. Hər ikisi fikirli idi. Birdən Adilə başını qaldırdı.

– Muxtar dayı, – dedi, – siz onun dayısı, Xasayoğlunu tanıyırdınız?

Muxtar kişi suala o saat cavab vermədi, beş-on addım gedəndən sonra hiss edilmədən köksünü ötürdü və dedi:

– Tanıyırdım, Dəmir yolundan bəriyə, bizim tərəfə ayrılan şose yolunu o çəkdirmişdi... Qəza mərkəzində məsul vəzifədə işləyəndə...

– Tərlan da yadımızdadır, Muxtar dayı?

– Tərlan kimdir? – deyə Muxtar kişi Adiləyə baxıb, gözlərini döydü.

– Heç... Soruşmaq istəyirəm ki, sizin atınızı ki, o minib getdi, o yaxşı atdır?

– Yox, elə bir şey deyil, qızım, qabaqlarda mənim yaxşı bir köhlənim vardı.

– Bəs indi elə atlar yoxdur? Var, amma çox az.

– Niyə ki? Necə olublar o köhlən atlar?

– Köhlən atları köhnə kişilər minib o dünyaya getdilər – dedi, Muxtar kişinin gözləri bir an yol çəkdi, sonra birdən Adiləyə tərəf döndü. – Dayan, bayaq nə dedin? Tərlan da yadımdadırmı? Yadıma düşdü, yadıma düşdü. Onun dayısının – Xasayoğlunun Tərlan adlı bir atı vardı, at deyildi – şəkildi.

– Bilmirəm şəkilmiş, ya möcüzə imiş, amma axırda onun əlində məhv olub.

Muxtar kişi gözaltı başı aşağı gedən Adiləyə baxdı, sonra çal bığları altında qımışaraq dedi:

– Bilirsən qızım, Tərlanlar çapıb-çapıb öz dövrünü qurtardılar. Qulaq as! Eşidirsən təpənin dalından gələn o gur səsi? Təzə aldığımız traktordur, güney talada xam torpağı sökür. İndi dövran o maşınındır. Kənd batırdı, o maşın əlimizdən tutub, bizi yerdən qaldırdı.

Adilə həyətdən keçib səkiyə qalxanda, anası Fatı qarıdan almaq istədiyi bir cüt fərə üstündə çənə döyür, nənəsi tabaqda düyü arıdır, atası stol arxasında oturub zoğal mürəbbəsi ilə çay içir, eyni zamanda arvadı ilə Fatı qarı arasında gedən deyişməyə qulaq asıb gülümsəyirdi.

Adilə nə sonə, nə mənə birdən anasının üstünə qışqırdı:

– Mama, incitmə qoca arvaddı, ya al, ya yola sal!

Anası səksənib heyrətlə qızına baxdı, sonra soruşdu:

– Nə oldu, çağırdın onu axşam gəlsin bizə?

– Çağırdım, amma gəlməyəcək.

Atası stəkanı ağzından geri qaytardı:

– Niyə ki? Demədin, mənim ona sözüm var?

– Dedim.

– Sözü nə oldu?

– Dedi ki, dayım artıq şəhərdə məsul vəzifədə işləmir. Papan soruşsa, dedi, belə deyərsən.

– Bu nə axmaq sözdür? Nə bilirdi ki, mən ondan nə barədə soruşacağam?

– Axmaq deyil, bildi ki, sən ondan bu barədə soruşacaqsan.

– *Tutalım soruşacaqdım – çox da fors eləməsin.*

– Fors eləmədi – dedi ki, dayım üç gün bundan qabaq həbs olunub. Nə üçün – hələ məlum deyil.

Anası diksinib ayağa qalxdı, ərinə nə isə demək istəyirdi ki, birdən dönüb Fatı qarının üstünə çəmkirdi:

– Get arvad, nə qulaq asırsan? Lazım olmadı çolpaların.

Fatı qarı köksünü ötürüb ayağa qalxdı, çolpalarını qoltuğuna vurub yola düzəldi. Anası Adiləyə tərəf döndü:

– Elə isə Adya...

Adilə anasının sözünü kəsdi:

– Qorxma mama, görüşməyəcəyik, özü məndən ayrıldı.

Adilə içəri keçdi. Ər ilə arvad, bir-birinin üzünə baxdılar. Arvad gözləyirdi ki, əri başlasın, çünki bütün məsələlərin müzakirə və həllində

birinci söz ərinin, axırıncı söz onun idi. Ər isə ixtisasının vərdişi üzrə müəyyən fikir söyləmək məsuliyyətindən yaxa qurtarmaq üçün, dumanlı müqəddimələrə başlayaraq, gözlərdi ki, arvadı fikrini çılpaq və qəti surətdə ortaya atsın. Bir an davam edən sükutdan sonra bu dəfə arvadın öz növbəsini gözləməyə səbri çatmadı:

– Əvvəldən mənim ürəyimə dammışdı ki, o bizim tayımız deyil, – dedi və birinci özü sözə başladı.

İçəridə yarıqaranlıq otaqda qurdalanan Adilə özünü pəncərəyə atdı:

– Bu günə qədər belə demirdin, mama, bu günə qədər istəyirdin ki, aylı gecələrdə də o məni gəzməyə aparsın!

Atası öskürdü:

– Yanlış da bir naxışdır, Adya. Məsələyə hərtərəfli yanaşanda, əmələ gələn situasiyada hər halda zərər çəkən sən deyilsən. Sən mənim ağıllı qızımsan, nə demək istədiyimi gərək başa düşəsən.

– Başa düşürəm, papa, başa düşürəm. Elədir mən sənin ağıllı qızınam. O məni bax ora, o dağ başına, o tək ağac yanına apara bilmədi. Getmədim, yarı yoldan geri qayıtdım. Anam cəld cavab verdi:

– Yaxşı elədin, yad bir oğlanla sənin orda, o dağ başında nə işin vardı?

Adilə bir an boğuldu, sonra dedi:

– Bu saat, bu dəqiqə yığışın gedək. Qurtarın ziyarətinizi, qurtarın ticarətinizi. Bu saat, bu dəqiqə yığışın gedək!

– Adya, sən dəli olmusan, Adya – deyə anası kəkələdi.

– Siz qalın, gecə özüm piyada yola düşəcəyəm!

Adilə pəncərədən çəkildi, anası içəriyə, onun yanına keçdi. Adilə çamadanını yığışdırırdı, anası nə isə demək istədi, lakin birdən duruxdu, hiss elədi ki, artıq axırıncı söz onun deyil, geri döndü, səkiyə çıxıb ərinə yaxınlaşdı:

– Çarə yoxdur, adam çapdır rayon mərkəzinə – qoy iki fayton gəlsin!

Gecəykən kənddən rayon mərkəzinə atlı getdi.

Səhər tezdən kəndə iki fayton gəldi, çamadanları, bağlamaları bir faytona yığdılar, Adilə də keçib haman faytonda oturdu. Arxada gələn faytonda isə atası ilə anası oyləşmişdilər.

Kənddən çıxanda dərələrdən qalxan duman dağ başına dolanır, hardansa gələn qırıq-qırıq səslərin nə dedikləri, nə istədikləri anlaşılmır və fayton atlarının ayaq tappıltıları elə bil yer altından gəlirdi.

Bir saat sonra artıq enişləri enərək, yoxuşları qalxaraq nəhayət Həftəran dərəsi ilə uzanan şose yoluna düşərkən, qabaqlarına çıxan bir

cüt kəl qoşulmuş bir arabaya rast gəldilər. Arabanın arxasınca da bir atlı addım-addım atını sürürdü.

Qabaqda gedən faytonçu araba yanından keçərkən, atların cilovunu yana burub bir az yoldan çıxdı, sonra dönüb atlıya baxaraq soruşdu:

– Nə olub, ay yoldaş? Deyəsən bədbəxtlik üz verib?

Atlı başını qaldırdı, lakin faytonçuya yox, Adiləyə baxdı. Adilə dərhal onu tanıdı, – atlı Murad idi. Adilə onun gözlərində nə gördüsə, diksinib ayağa sıçradı – dönüb arabaya tərəf baxdı və birdən faytonçuya çığırdı:

– Saxla!

Qızın fəryadından faytonçular və arxada gələn atası ilə anası diksindilər. Adilə fayton dayanmamış özünü yerə atıb arxaya yüyürdü, bu zaman Murad da xırıltılı bir səslə arabaçını səslədi:

– Saxla, Teymur dayı.

Araba da dayandı.

Adilə arxadakı faytonun yanından yüyürüb keçərkən anası hoyacanla qışqırdı:

– Nə olub, hara gedirsən?

Adilə ayağı büdrəmiş kimi bir an dayandı, faytondan boylanan atası ilə anasına baxdı və boğuq bir pıçıltı ilə dedi:

– Yaxın gəlməyin! Qoyun vidalaşım!

Sonra yüyürüb arabanın yanına gəldi. Arxadan arabanın banına qalxdı, arabanın içində dizin-dizin sürünərək, üstünə qara örtük salınmış cənazənin baş tərəfinə keçdi. Bir an cənazənin başı yanında oturduğu yerdə hərəkətsiz qaldı. Sonra əyilib nimdaş qara örtüyün ucunu qaldırdı.

İlyasın başı küləş üstünə qoyulmuşdu. Saçlarına quru ot və saman çör-çöpləri ilişmişdi. Adilə əyilib titrəyən barmaqlarıyla bir-bir hamısını təmizlədi, alnına tökülmüş saçlarını əlilə arxaya daradı. Sonra birdənbirə elə amansız bir yorğunluq hiss edib taqətdən düşdü ki, başını geri atıb arabanın cağına söykədi. Gözləri uzaqlara dikildi.

Uzaqda Qaraquş dağlarının başı hələ səhər dumanı içində idi. Tək ağac görünmürdü. Ağ buludlar altında qara qartallar süzmürdü. Və birdən qız müvazinətini itirib cənazənin üstünə sərildi, iki əlilə İlyasın başını qucaqladı, yanağını onun üzünə sıxdı və boğularaq pıçıldadı:

– Əgər yuxarı qalxsaydım, yarı yoldan geri qayıtmasaydım... Orda, o dağ başından nə istəyirdin mənə göstərəsən? Cavab ver, nə istəyirdin ordan, o dağ başından mənə göstərəsən?

– İlyasdan səs çıxmadı... Birinci dəfə idi ki, o mənim sualıma cavab vermirdi, – dedi Adilə və dərindən nəfəsini dərib hekayəsini bitirdi.

Həkim məntəqəsi yerləşən iki gözdən ibarət komanın içərisi artıq yarıqaranlıq idi. Ağ örtüklü taxt üstündə oturub, səsini çıxarmadan, sual vermədən, bir saatdan bəri Adilənі dinləyən orta yaşlı, ağ saçlı Xasayoğlu başını aşağı salıb susmuşdu. Elə bil o yuxuya getmişdi, yaxud qulaq asdığı hekayəsinin ardını gözləyərək, yerindən qımıldanmırdı.

Adilə bir cür oldu, ayağa qalxıb kiçik pəncərənin önünə keçdi. Yalnız bu zaman Xasayoğlu artıq hekayənin bitmiş olduğunu anladı, başını qaldırıb pəncərə qabağında dayanmış ağ xalatlı gənc qadına baxdı. Pəncərədən Adilənin çiyni üstündən sıra dağlara tərəf açılan mənzərə bu axşam xüsusilə möhtəşəm idi.

Adilə bu gün xəstələrinin qəbulundan sonra iş gününü qurtarıb xalatını soyunmaq istəyirdi ki, Xasayoğlu onun yanına, kənd həkim məntəqəsinə gəldi. Adilənin ürəyi döyündü. O dərhal bu adamı tanıdı. Əvvəldən ürəyinə dammışdı ki, bu adam onun yanına gələcəkdir. Xasayoğlunun bəraət qazanıb həbsdən azad edildikdən sonra iki həftəliyə doğma kəndlərinə istirahətə gəldiyini xəbər alan gündən Adilənin ürəyində nə isə bir tələş vardı. İstəyirdi ki, bu görüş baş tutmasın, eyni zamanda istəyirdi ki, bu görüş baş tutsun.

İndi Xasayoğlunun xahişi ilə, beş il əvvəl həyatında dönüş yaratmış o unudulmaz iki günün hekayəsini danışıb qurtardıqda, Adilə birdən ürəyində nə isə bir yüngüllük hiss elədi və dalğın bir halda pəncərədən hara isə baxaraq yavaşdan dedi:

– Mənim də həyatım o gündən, o yolda, o arabada ona verdiyim cavabsız qalan o son sualımdan, o son fəryadımdan sonra çox dəyişdi...

Xasayoğlu yavaşdan nəfəsini dərib ayağa qalxdı:

– Çox sağ olun ki, qızım, xahişimi yerinə yetirdiniz, – dedi. – Qara bir iftiraya qarşı mübarizə apardığım bu beş ildə, mən onun da haqqında tez-tez düşünürdüm. Hələ ilk gəncliyindən o xəyalpərvər idi, bəzən həddindən artıq öz qüvvəsinə inanırdı, bəzən məyus olub özü öz gözündə məhv olurdu. Nəhayət hələ çox gənc ikən o uğursuz hadisə baş verəndə, təəssüf ki, mən də ona qarşı münasibətimdə səhvə yol verdim...

– Bəlkə də elə idi, bəlkə də onda nə isə romantik bir çırpınış vardı, məgər bu nöqsandırmı?

– Bu suala qəti cavab vermək mənim üçün çətindir. Hər halda romantika deyilən müəmmanın tərs və avand üzü var, ya o sənə qanad

verir – uçursan, yaxud elə bir tilsimə salır ki, qanadı sınmış bir quş kimi çırpınırsan.

– Bilmirəm, bilmirəm, – dedi Adilə və birdən həyəcanlandı. – Amma mən hələ də düşünürəm ki, əgər onunla bərabər ora, o dağ başına qalxsaydım... Yox, artıq bu barədə düşünməyəcəyəm, tezliklə, bu yaxın günlərdə macal tapıb ora, o tək ağac yanına qalxacağam.

Xasayoğlu pəncərəyə yaxın gəldi. Adilə ilə yanaşı dayandı, dağlara sarı baxdı və dedi:

– Elədir, ordan o şiş təpədən o tərəfə, böyük Şirvan düzünə baxanda, adam uçmaq istəyir... Tək başınıza ora qalxmaq istəyirsiniz?

– Yox, yoldaşımla... Ərimlə bərabər.

– Yəqin ki, ərinizin də bu hekayədən xəbəri var.

– Var, – dedi Adilə və hiss edilmədən köksünü ötürdü və bilir ki, biz öz keçmişimizdən ürəyimizi qoparda-qoparda ayrılırıq.

Bakı, 1937

BUZ HEYKƏL

Qırx birinci ilin qışı. Şaxtalı bir gecə. Elə bil canlı-cansız ətrafda nə varsa donub buz bağlamışdır. Hava zəhərli ilan kimi çalır, daş çatlayır, ağac çıqqıldayır, torpaq çatırdayır, nəfəs tıxanır, tikan kimi boğazda qalır.

Və indi ağappaq bir zülmət içində, günçıxana tərəf ucsuz-bucaqsız qarlı çöllərilə tənha bir kölgə hərəkət edir.

O gənc bir anadır, körpəsini bağrına basmışdır, yurdunu tapdayan yırtıcı düşmən əlindən baş götürüb qaçmışdır, namusunu qara əllərdən xilas eləmişdir, özünü və ciyərparəsini bu rəhmsiz gecənin ağuşuna atmışdır.

Və indi ağappaq bir zülmət içində, gün çıxana tərəf üz tutub Böyük torpağa doğru gedir.

Qarşıda sahilləri meşəli böyük bir çay var, cəbhə xətləri o çay yaxasından keçir və zaman-zaman ordan gələn top gurultuları gecələr dağlardakı qar uçqunlarının çoxmərtəbəli nəriltiləri kimi şaxtalı gecəni titrədib lərzəyə salır.

Və ana tələsir, hava işıqlanmamış o özünü cəbhə xəttinə yetirməlidir, körpəsini çayın o tayına – azad torpağa keçirməlidir, sinəsi üstündəki uşaq həyatını yenidən ocaq istisi, gündüz işığı, günəş ziyası ilə isindirməlidir

Ana nəfəsini dərmədən gedir, yıxılır, qar içində batıb qalır, çırpınır, qar içindən ayağa qalxır, amma nə qədər yol gedirsə elə bil zaman da bu gecə donub hərəkət eləmir, saniyələr yerində sayır, irəli getmir və qarlı çöllərin sonsuzluğunda bir qarış tükəniş əlaməti görünmür.

Ana taqətdən düşür, şaxta zəhərlə suvarılmış qılınc kimi kəsir və anaya elə gəlir ki, bu qılınc indi onun qucağındakı körpənin həyatına qəsd edir və ananın alacalanmış gözləri daldalanmaq üçün bir bucaq, pənah gətirmək üçün bir sığınacaq axtarır.

Bir az irəlidə qoşa bitmiş bir cüt ağcaqayın ağacı iki ağ sütun kimi göyə ucalmışdır, ana o ağaclara doğru gedir, qucağındakı körpəsiylə o ağaclara söykənib dayanır, indi ayaq üstə dayanmaq üçün, nəyə isə istinad etmək üçün bu sonsuz qarlı çöllərdə bu bir cüt çılpaq ağcaqayın ağacından savayı ana üçün digər bir istinadgah yoxdur...

Şaxta isə buzlu bir alov kimi ananın üz-gözünü qarsır və ana, ürəyində qıvrılan bir qorxunun ağladığını, şivən qopardığını eşidir – körpə donur, körpə donacaq, qolları arasındakı kövrək bir nəfəs sönəcək, sinəsi üstünə buz bağlamış bir dünyanın ağırlığı çökəcək...

Lakin ana ürəyində ağlayan qorxuya üsyan eləyir – qoy dünya donub buzlağa dönsün, həyat yer üstündən qaçıb yer altına köçsün, yenə də ana ürəyinin hərarəti sönməyəcək və rəhmsizliyi ilə bədheybət olan heç bir kor qüvvə kiçik bir həyat fidanını ananın sinəsindən qoparda bilməz!

Və ana kəskin bir hərəkətlə əynindən yun jaketini çıxardır və bərk-bərk körpəsini büküb bürgələyir, amma şaxta qızmar bir dəmir kimi ananın üz-gözünü dağladıqca, iliklərinə işləyən soyuqdan vücudu tir-tir əsib titrədikcə, anaya yenə elə gəlir ki, bu donan, bu titrəyən körpəsidir və ana bu dəfə başından qalın şalını da qopardır və yenə körpəsini büküb-bürmələyir, özü isə yalın əyni ilə şaxta qarşısında müdafiəsiz qalır.

İndi o hiss edir ki, donur, şaxtanın buzlu kəməndindən qurtuluşa gümanı yoxdur və istinadı yalnız budur ki, söykəndiyi bu bir cüt ağcaqayın ağacı onu tutub ayaq üstündə saxlamışdır və ana yenə bir əlilə əynindən nə isə qopardır və bir əlilə əynindən nə qopardırsa hamısını bir-bir körpəsinin üstünə qalaqlayır və titrəyən son nəfəsini, eşidilməyən son sözünü də körpəsinin üstünə örtür – qorxma tifilim, qorxma ufacığım, son nəfəsimin istisi də sənindir...

Sonra ana susur, beynində batqın bir uğultu qopur, qulaqları dibində sınıq cingiltili mis simlər bir-birinin ardınca qırılır, ananın göz qapaqları kilidlənir, nəfəsi çilik-çilik olub ayaqları altına tökülür və ana şaxtanın buz zəncirilə qoşa ağcaqayın ağaclarına bitişib hərəkətsiz qalır. Və indi göydə ulduzları cingildədən amansız bir qış gecəsi anaya başqa bir don biçir, başqa bir örtü geyindirir və şaxtanın buz barmaqları dayanmadan ana üçün büllur naxışları ağ ulduzlu yeni bir libas toxuyur...

***

Ovxarlanmış bir qılınc tiyəsi kimi kəskin işığıyla göz qamaşdıran şaxtalı bir səhər açılmışdır.

Və iki ağ sütun kimi göyə ucalan qoşa ağcaqayın ağacları qarşısında çiyinləri ağxalatlı üç nəfər dayanmışdır.

Onlar gecə kəşfiyyatından qayıdan üç nəfər gənc döyüşçüdür, indi hər üçü başlarını açıb, yerlərindən qımıldanmadan, gördükləri bir mənzərə qarşısında donub qalıblar və onlar bütün ömürləri boyu qarşısında dayandıqları bu mənzərəni unutmayacaqlar...

Bu donmuş gənc bir qadının buzdan tökülmüş buz heykəlidir.

Və onlar, üç nəfər gənc döyüşçü müqəddəs bir mehrab qarşısında dayanmış kimi nəfəslərini udublar. Nə vaxtdan bəri gəlib burda dayanıb durduqlarını unudublar və daş kimi ürəklərindən asılan hissin ifadəsi söz xaricində qaldığı üçün, susublar!

Nəhayət onlardan biri yerindən tərpənir, nə isə bilinməz bir qüvvə çəkib onu irəli aparır, yaxınlaşır, donmuş qadının buz heykəli qarşısında dayanır və bir an tərəddüddən sonra hansı bir sövqi-təbii hissin və daha artıq dəlicəsinə bir ümidin təlqini ilə anasın qolları arasındakı üstü buz bağlamış düyünçəni yoxlayır, həyəcandan titrəyən barmaqları ilə qarı çırpır, dırnaqları ilə buz təbəqəsini qəlpə-qəlpə qopardır və ürək döyüntüsilə buz altındakı örtükləri çözür, açır, dağıdır və birdən... Ordan, düyünçənin dərinindən kiçik bir varlığın baxışları gözlərinə zillənirkən, bütün gözlədiklərinə və gözləmədiklərinə rəğmən bu ansızın körpə baxışından səksənir, döşündən itələnmiş kimi bir addım geri sıçrayır və sonra dönür tələş içində ona baxan yoldaşlarına, susub durmuş bu sonsuz qarlı çöllərin səssizliyinə və donmuş, buz bağlamış bütün bu dünyaya üz tutub qıy vurur:

– Körpə sağdır, uşaqlar eşidin, körpə sağdır və qoy bütün dünya eşitsin, körpə sağdır!..

Və o vaxt ki, hər üçü baş-başa verib ana qucağındakı körpənin üstünə əyilir, baxırlar, gözlərinə inanmırlar, baxırlar, boğazlarında düyünlənən qəhərdən heç biri heç bir söz deyə bilmir, səhər işığından gözləri qamaşan körpə isə donmuş ana qucağından heyrətlə onlara baxır və gülümsəyir – dəfələrlə od-alov içindən keçmiş üç gənc döyüşçünün gözlərində yaş durmur və hər üçü əllərinin tərsilə gözlərini silirlər.

Sonra başlarını qaldırırlar, yenidən anasın buz heykəlinə baxırlar və yerə kimi səcdə edərək, son dəfə anasın buz heykəli qarşısında baş əyirlər.

Vaxtdır – geri dönməlidirlər və hər üçü bir-biri arxasınca sıraya düzülüb geri dönürlər – və körpəni növbə ilə bir-birindən alıb sinələri üstə aparırlar və hər dəfə körpə kimin qucağında gedirsə, digər ikisindən biri öndə, biri arxada körpənin keşiyində mövqe tutub addımlayır.

Və indi gənc anasın buz heykəli artıq onlar üçün tuncdan tökülmüş əbədi bir heykəldir ki, ana ürəyinin ölməz şücaəti təcəssüm etdirən ən möhtəşəm bir abidə kimi həmişə onların xəyalında həkk olub qalacaqdır...

Bakı, 1944

ANANIN ÖLÜMÜ

Ana çoxdan ölüm yatağında idi və bu son günlər gözlərini açа bilmirdi, dili söz tutmurdu, huşu özündə deyildi.

Şam çoxdan ərimişdi, çoxdan tükənmişdi və o bir tikə titrək alov ki, ilişmişdi dibində, ərinti üstündə, qalmışdı, indi o da bir ilğım kimi yayxanırdı, üzülürdü, göz qırpırdı, amma sönmürdü.

Və neçə gün, neçə gecə idi ki, bu can çəkişməsi davam edirdi.

Axşamlar kəndin *gah yuxarı başındakı, gah aşağı başındakı* evlərdən və səhərlər anasın çəpər arxası yaxın qonşularından yaşlı kənd qadınları macal tapıb bir yerə yığılırdılar və gəlirdilər anasın yatağı yanında kilim üstündə bardaş qurub otururdular və növbə çəkirdilər ki, ana canını təslim eliyəndə gözlərini qapamaq üçün yanında bir simsarı, bir kimsəsi olsun!

O gün nəbzini tuta bilməmişdilər – yaxındakı dəmir yol stansiyasına adam göndərmişdilər və orda süpürgəçi vəzifəsində işləyən qoca bir molланı tapıb gətirmişdilər ki, "yasin" oxusun!

Və qoca ilişmişdi üç gün kənddə qalmışdı, gah gecə yarısı, gah axşamüstü və gah səhər üzü yasin oxumuşdu.

Amma hər dəfə içəridəkilər anasın döyüntüsü eşidilməyən ürəyinin artıq dayandığını yəqin eləyəndə və başlanan o sirli səssizlikdən qulaqlar cingildəyəndə elə bil anasın ürəyi yenidən dirilirdi və döyüntüsünün eşidilməz səsilə o uğursuz səssizliyi anasın başı üstündən geri qovurdu.

Bu vaxt qadınlar "Allah sən saxla" nidasıyla bir-birinin üzünə baxırdılar və ana ürəyinin bu inadkarlığına mat qalırdılar ki, anasın ölüm əzabını bu qədər uzadırdı.

Sonra bəzən anasın qupquru nazik dodaqları tərpənən kimi olurdu, amma səsi çıxmırdı və belə dəqiqələrdə anasın çəpər arxası ən yaxın qonşusu Məsmə qarı anasın üstünə əyilirdi və dodaqlarının tərpənişindən anasın nə dediyini oxuyurdu:

– Deyir, ey rəbbim, nə olardı möcüzə göstərəydin – göydə bir quş oxuyaydı ki, Murad sağdır... – deyir, xudaya nə olardı bu saat bir uşaq qaçıb gələydi, xoş xəbər gətiroydi ki, dava qurtardı...

Anasın oğlu müharibənin birinci günündən cəbhədə idi və bu oğuldan, bu yeganə övladdan başqa anasın heç kəsi yoxdu və indi bu oğul o qədər uzaqda idi ki, düşmən arxası bir meşədən göndərdiyi üçünc məktublar həftələrlə yol gəlib, sonra kəndə çatırdı.

Və bu il qış qurtaranda, məktub gəlməyəndə ana bir səhər yatağından qalxa bilmədi...

O vaxtdan həftələr keçmişdi və indi o labüd və qaçınılmaz son gəlib çatmışdı və artıq heç bir dava-dərman anamı həyata qaytara bilməzdi, buna görə idi ki, kəndin dünya görmüş qarıları ananın neçə gün, neçə gecədən bəri uzanan bu can çəkişmə əzablarını yüngülləşdirmək üçün nə isə bir çarə, bir əlac tapmaq istəyirdilər, amma nə idi o çarə və nə idi o əlac – tapa bilmirdilər.

Məsmə qarı isə tez-tez mürgüləyirdi və tez-tez diksinib oyanırdı və oyanan kimi başlayırdı:

– Hə, onu deyirdim axı, öyrəli dili söz tutanda birdən dikəldi, yerindən qalxdı, əlimi qamarladı, sinəsinə basdı, Məsmə nənə dedi, ölüm haqdır, amma mən ona görə bu qədər əzab çəkirəm, ona görə sizə də bu qədər zülm eliyirəm ki, xoşbəxt ölmək istəyirəm... O günə, Məsmə nənə, dedi, o günə oğlumun əli əlimə dəyən günə, mən bu ürəyimi qurban demişəm...

Qadınlar kövrəldilər, qara kağız alanların dərdi təzədən qövr eləyirdi, yollarını gözlədiklərinin nigarançılığı yenidən daş olub ürəklərindən asılırdı, amma özlərini boğurdular, xısın-xısın ağlayırdılar ki, səslərini ana eşitməsin, sonra əllərinin tərsilə gözlərini silirdilər və heyrətlə bir-birinin üzünə baxırdılar: xoşbəxt ölüm? Məgər vardımı, bu dünyada belə bir ölüm?

Ana üçün vardı...

Vardı ki, sinəsi ölmüşdü, əlləri-ayaqları ölmüşdü, gözləri, dili, dodaqları ölmüşdü, ciyərləri, saçları ölmüşdü, təkcə ürəyi ölməmişdi, o ürəyi ki, həmişə yalnız oğlu üçün döyünmüşdü və indi yenə o ürək ananın bircə dəfə oğlunu görüb xoşbəxt ölməsi üçün bu qədər inad edirdi, təslim olmurdu, son zərbəsini vurmurdu və bununla da ananın can çəkişmə əzabını bu qədər uzadırdı.

Oğul! Hələ iki yaşı tamam olmamış atasından yetim qalmışdı və o vaxt ana hələ çox gözəl və çox gənc idi, amma neçə dəfə qapısına elçi gəlmişdisə, hər dəfə qapısı ağzından geri qaytarmışdı, gənc vücudunun, şəfqət istəyən ürəyinin, çiçəkli və təravətli qadınlığının bütün istək və diləklərini boğmuşdu.

Və oğul böyütmüşdü.

Elə mərd bir oğul ki, igid yaşına dolanda bütün kənd ananın adına oğlunun da adını qoşmuşdu və böyük-kiçik, xüsusilə balaca uşaqlar

hər dəfə anaya "Murad dayının anası xala" deyəndə, ananın gülüşü, ana üçün ən xoşbəxt bir gülüş olmuşdu.

Sonra ana oğlunu şəhərə göndərmişdi, məhrumiyyətlərə qatlaşmışdı, ayrılığa dözmüşdü, səbr eləmişdi, qoy oğlum şəhərdə böyük elm oxusun, demişdi.

Aylar keçmişdi, illər dolanmışdı, oğul şəhərdə böyük elm oxumuşdu, təhsilini bitirmişdi, kəndə gəlmişdi və ilk sözü bu olmuşdu:

– Yır-yığış elə ana, şəhərə aparıram səni, orda böyük bir fabrikdə işə başlamışam...

Və ana nə deyəcəyini bilməmişdi, oğlunun üzünə baxa-baxa qalmışdı, dədə-baba ocağından, torpağı altında ürəyinin parasını dəfn etdiyi bu yerlərdən ayrılıb getmək istəməmişdi, amma oğul fəraqına dözməyə də artıq ürəyində taqəti qalmamışdı.

Və elə o gün şəhərdən gələn müharibə xəbəri bütün kəndi vəlvələyə salmışdı.

Oğul bir dəqiqə yubanmadan dəmir yol stansiyasına getmişdi, ordan şəhərə zəng eləmişdi – sonra axşam üstü qayıdıb gəlmişdi ki:

Şəhər söhbəti sonraya qaldı ana, səbr elə yolumu gözlə və heç vaxt məndən naümid olma...

Və yenə ana nə deyəcəyini bilməmişdi, amma o ifadə ki, gözlərində zahir olmuşdu, – oğul gözlərini qaçırtmışdı və elə o axşam şəhərə qayıtmışdı...

...İndi bu axşam yenə ölüm ilə ananın ürəyi arasında elə amansız və *növbəti bir döyüş başlanmışdı* ki, *içəridəki qadınlar ananın* üzünə baxa bilməmişdilər, başlarını aşağı salmışdılar. Bu vaxt Məsmə qarı da gəlib çıxmışdı, amma qarı bu dəfə balaca qız nəvəsinin əlindən tutub içəri girmişdi və qızcığaz elə qapı ağzında geniş açılmış gözlərilə yatağında huşsuz yatan anaya baxanda və bərk-bərk nənəsinin böyrünə qısılanda, qarı yavaşdan onu irəli itələmişdi və qızcığaz yaxın getmişdi, ananın başı üstündə dayanmışdı, amma ananın üzünə baxmağa qorxmuşdu, gözlərini yummuşdu və birəfəsə nənəsi ona nə əzbərlətmişdisə, təkrar eləmişdi:

– Xalacan... gözün aydın – dava qurtardı... Xalacan, dədəm, Murad dayı, Şirin bacının qardaşı Bədəl... hamısı ismarış göndərib ki, qırmızı vaqona minib kəndə gəlirlər...

Sonra qızcığaz geri dönüb nənəsinin üstünə qaçmış və bu dəfə də Məsmə qarı qızcığazı içəridən çölə qovmuşdu ki, çıx, orda artırmada məni gözlə.

Və içəridə kim vardısa, hamısının canından buz kimi soyuq bir gizilti keçmişdi, amma hamı sidq ürəkdən inanmışdı ki, yalnız bu bir tikə məsum qız uşağının tərtəmiz, cingiltili səsi gedib can çəkən ananın huşuna çatacaq və ana oğlunun davadan sağ-salamat qayıtdığını eşidib, nəhayət son dəfə rahat nəfəs alacaq, canını təslim eləyəcək və neçə gündən bəri çəkdiyi bütün bu əzaba son qoyulacaq.

Buna görə indi içəridəkilər hamısı başını qaldırmışdı, gözlərini anaya zilləmişdi və bu vaxt günlərdən bəri yatağında daş kimi hərəkətsiz düşüb qalmış ana yerindən tərpənən kimi olmuşdu, başını hara isə çevirmək istəmişdi, amma gücü çatmamışdı, gözlərini açmaq istəmişdi, açа bilməmişdi və Məsmə qarı tez yaxın gedib ananın üstünə əyilmişdi və yenə ananın dodaqlarının tərpənişindən nə dediyini oxumağa başlamışdı:

Deyir, gəldiyin yollara anan qurban oğul... deyir, gözümü açа bilmirəm, üzünü görə bilmirəm oğul... deyir, əlini ver, əlin əlimə toxunsun oğul...

Və bu vaxt ananın əli sürüşüb taxt üstündən yerə düşmüşdü, birbirinə qısılıb oturmuş qadınlar qorxub içlərini çəkmişdilər, hətta Məsmə qarı diksinmişdi və bir addım geri çəkilmişdi və hamı ananın taxtdan yerə düşmüş əlinə baxa-baxa qalmışdı.

Çünki ananın yerə düşmüş və açıq qalmış əli tərpənmirdi, amma elə bil nəyi isə gözləyirdi, tərpənmirdi, amma elə bil nəyi isə axtarırdı, tərpənmirdi, amma elə bil fəryad edib kimi isə çağırırdı.

Və Məsmə qarı davam gətirməmişdi, hövlnak ayağa qalxmışdı, özünü açıq qapıdan artırmaya salmışdı, getmişdi orda kəllə divardakı taxçanı eşib-eşələmişdi və axırda ordan yupyumru, hamar və qaramtıl bir daş tapıb çıxartmışdı.

Və bu daşı Məsmə qarı dəfələrlə gəlib anadan alıb aparmışdı və bu yupyumru hamar, qara daşla dəfələrlə böyük bir təşt içində abqora üçün qora əzmişdi...

Sonra Məsmə qarı artırmadan qayıdıb içəri gəlmişdi. Anaya yaxın getmişdi, yerə əyilmişdi və əlindəki bu qara daşı əlləri titrəyə-titrəyə ananın yerə düşmüş və açıq qalmış ovcuna qoymuşdu.

Və o dəqiqə ananın ovcundan rişələr keçmişdi, hərəkətsiz vücudu güclə sezilən bir titrəyişlə sarsılmışdı və əvvəlcə bir müddət bükülməyən barmaqları nəhayət bükülmüşdü, ovcundakı qara daşı bərk-bərk sıxmışdı... və sonra hansı bir möcüzə iləsə ananın yerə düşmüş

əli yuxarı qalxmışdı, sinəsi bərabərinə gəlmişdi və orda ovcundakı qara daşla bir yerdə taqqıltı ilə qupquru sinəsi üstünə düşmüşdü.

Və o şam ki, çoxdan ərimişdi, çoxdan tükənmişdi, amma bir tikə alovu ilişmişdi dibində, ərinti üstündə qalmışdı, indi nəhayət o da sönmüşdü – ananın inadkar ürəyi son dəfə çırpınmışdı və son zərbəsini vurmuşdu.

Sonra o uğursuz və sirli səssizlikdən içəridəkilərin qulaqları cingildəyəndə, Məsmə qarı dərindən köksünü ötürmüşdü və hər iki əlini göyə qaldırmışdı:

Ey bu vaxtın sahibi, – demişdi, – axır ki, o əzabdan qurtuldu, sən də əyər adilsən, günahından keç, sən də əgər rəhmdilsən, bu aciz bəndənə, həmişə dərgahında boynunu bükənə rəhm elə!

Bakı, 1944

AY İŞIĞINDA

Dönəydim qaval-daşa, qalaydım
Qobuda...

Aşıq Bilal (Şirvanlı)

Aşıq Valeh o qədər qocalmışdı ki, neçə-neçə yüz illər karvanını yola salmış, budaqlarının bir çoxu qurumuş, bəziləri qaralıb kösəyə dönmüş və başına tarixdən əvvəlki ildırımlar düşmüş qocaman bir çinara oxşarı vardı.

O qocaman çinara ki, iki kənd arasındakı torpaq yolun qırağında tək-tənha dayanmışdı, başını göylərə qaldırmışdı, bir neçə igid qucağına sığmayan gövdəsi iki yerə bölünmüşdü, qüdrətli və uca budaqlarından çoxu quruyub çılpaq qalmışdı, amma hər payız saralan yarpaqlarını yerə yağdıran və yazda yenidən yaşıl-zümrüd yarpaqlara bürünən digər budaqlarıyla elə bil özünü əbədiyyət qarşısında sərgiyə qoymuşdu.

Aşıq Valehin nəinki özü, hətta oğlanları və qızları o qədər qocalmışdılar ki, dizlərində hey qalmamışdı və kəndin aşağı başında səpələnmiş ev-eşiklərindən kəndin yuxarı başında tək-tənha yaşayan dədələrini görməyə gəlmək üçün üzü yuxarı yoxuşa qalxmaq, artıq çoxdandı ki, onların nəzərində uca bir dağ başına dırmaşmaq kimi əlçatmaz bir arzuya çevrilmişdi.

Amma aşıq Valehin yavaş-yavaş saçlarına dən düşən on kiçik nəvələrindən ikisi günaşırı növbə ilə kəndin aşağı başından yuxarı başına at çapırdılar, babalarını görməyə gəlirdilər və hər dəfə qoca at ayaqlarının səsini eşidəndə, qənşəri bağçalı, güllü torpaq artırmaya çıxırdı, sağ əlini alnına sipər eləyirdi və deyirdi:

– Ə, Nağdalısan, yoxsa Mehralı?

Nağdalı, yaxud Mehralı çal bığları altında qımışardı və deyərdi:

– Nadalıyam, ay baba!

Və yaxud:

– Mehralıyam, ay baba!

Və qoca Nağdalının, yaxud Mehralının hıqqanaraq atdan yerə düşmələrini rəva görməzdi:

– Atdan düşmə, a bala, Allaha şükür bir paracıq əppəyim, bir kasacıq südüm var və gözəllər hələ mənə xələt verirlər, istəsəm igidlər də at göndərərlər...

Və qoca aşığa xələt verən o gözəllərdən axırıncısı qonşuluğundakı gənc bir gəlin idi ki, hər səhər bir kasa qaynar süd və bir dənə isti təndir çörəyilə çəpəri basıb bəri tərəfə keçərdi və hər dəfə Nərgiz gözlərinin xumar baxışlarını da bir an qocaya ehsan eləyib gedərdi.

Üstəlik o gəlini çox qısqanc idi, qoymurdu, nəvələrindən heç kəs qocaya bir cürdək ayran belə gətirsin!

Aşıq Valeh isə son dəfə o gəlinin toyunda çalıb-çağırmışdı.

O toyda ki, yaxın-uzaq, bütün kəndlər qocanın o toyda çalıb-çağıracağından xəbər tutmuşdu və axşam məxluq hər tərəfdən axışıb o toya gəlmişdi, gəlinin toyu el bayramına çevrilmişdi və el bayramına çevrilən o toyda hamı qoca aşığın son dəfə çalıb-çağırdığını bildiyi üçün, qoca cürə sazını çaldıqca boğuq və sınıq səslə oxuduqca kişili-qadınlı hamı o toyda doyunca ah çəkmişdi və çəkdikləri ahlardan ləzzət almışdı və heç kəsin gözündə yaş durmamışdı, hamı səssiz-səssiz ağlamışdı.

Nağdalı, yaxud Mehralı isə artıq babalarının qayğıkeşliyinə vərdiş eləmişdilər, ona görə at üstündən düşməzdilər, çünki at belinə sıçramaq vaxtları çoxdan keçmişdi və indi hər dəfə at üstünə qalxanda üzəngini tutmaq üçün hər ikisinin bığburma oğlanları vardı...

Beləliklə bir hovur at üstündə babalarının hüzurunda dayanardılar, qocadan rüsxət almamış getməzdilər və qoca deyərdi:

– Ə, bizim uşaqlar necədilər?

Və Nağdalı, yaxud Mehralı həmişə dədələri üçün babalarından üzr istərdilər:

– Əllərini öpürlər, ay baba, dizlərinin heyi kəsilib, ancaq həyətdə-bacada eşələnirlər, bir az da bostanda qurdalanırlar, sonra şil-küt olub bütün günü mürgü döyürlər...

Qoca aşığın ata ürəyi bir az kövrələrdi:

Qınama o tifilləri, ay bala, – deyərdi, – qocalığın üzü qara olsun... deginən xiffət eləməsinlər, olar gələ bilmir, mən gəlləm... Keçən həftə gəlməmişdimmi?

– Nə vaxt gəlmək istəsən xəbər elə, ay baba, at gətirrik, üzəngini tutarıq, bir az kənd içində gəzib-dolanarsan, tifillərinə də baş çəkərsən...

Qoca həsrətlə Nağdalının yaxud Mehralının altındakı ürgəyə baxardı, yavaşdan köksünü ötürərdi, sonra, birdən deyərdi:

– Ə, harda ot çalırsınız bu yaz?

– Aydın qırında, ay baba və nə qədər ki, gün şaxıyıb yonca yanmayıb...

Qoca nəvəsinin sözünü kəsərdi:

– Ta onda nə durub üzümə baxırsan, xoş-beş elədik, bəsdir, get işində ol, çünki bu dünyada hər şeydən birinci işdir...

Və Nağdalı, yaxud Mehralı atlarını çapıb gedərkən hər dəfə babalarının qarasına başlarını bulayardılar, çünki hər dəfə babaları qarşısında duyduqları heyrət və sevinci başqa cür ifadə edə bilmirdilər.

Qocanın nəvələri çapıb gedərdilər və o ağ duman ki, hər gün qocanın gözləri qarşısına bir az daha yaxın gəlirdi, çapıb gedənləri çox tez-tez gözündən itirərdi, sonra isə qocanın gözləri uzun-uzadı yol çəkərdi.

Nə yaxşı ki, nə qocalmış oğullarından, nə saçlarına dən düşmüş nəvələrindən heç biri qoca kimi ömrünü, gününü bu söz yanğısına qurban verməmişdi. O yanğı ki, hər dəfə söz ilə musiqini bir-birindən ayrılmaz iki əkiz bacı kimi dünyaya gətirmişdi və qəlpə-qəlpə ürəkdən qopan hər sözü cürə sazının sədasıyla gümüşləndirmişdi, səsinin uçarıyla pərvazlandırmışdı, sonra ağ bir quş kimi qaranlığı yaran bu nəğmələr getmişdi eli-obanı gəzmişdi, ürəklərdə işıqlı iz salmışdı və naxışlanmışdı, xalq yaddaşında həkk olunmuşdu.

Amma indi ki, artıq kitab qapanmışdı, çağlayan çeşmə tükənmişdi və ömrün bu son uc yolunda qışları ocaq başında mürgüləmək, yayları ağac kölgəsində sərinləmək zamanı çoxdan gəlib çatmışdı, səbəb nə idi ki, yenə nə isə deyilməmiş bir sözün, nə isə bəstələnməmiş bir saz havasının həyulası gecələr onu dara çəkməyə başlamışdı?

Məgər ki, vaxtilə ustadının ölüm yatağında dedikləri bir fal imiş? Sən xoşbəxtsən demişdi o vaxt, o inci sözlər qovvası, öz gənc şagirdinə, xoşbəxtsən ki, doğulanda bəxtin sənə belə bir tanrı vergisi ehsan eləmişdir, amma onu da bil ki, bu xoşbəxtlik sənə həmişə zülm eliyəcək, hətta qocalanda qocalığına da rəhmi gəlməyəcək və sağın ki, heç vaxt naşükür olmayasan!

İndi çoxdandı ki, uzaq yollardan gələn bir səs qocanı çağırırdı və hər gecə qoca aşığın yuxuları divardan asılıb qalmış sazının həzin sızıltıları ilə dolu olurdu.

Çünki qoca bütün ömrü boyu nə qədər saz havaları bəstələmişdisə, çiynində sazı, əlində qamçısı at belində çapıb toylara, el şənliklərinə getdiyi aran yollarında bəstələmişdi, sözlərini də o yollarda üzünə vuran küləklərin nəfəsi ona pıçıldamışdı.

İndi isə qocanı uçurdan qanadlar əlindən getmişdi, əgər ata minsəydi, gərək üzəngisini tutan olaydı, əgər üzəngisini tutan, onu at üstünə qaldıran olsaydı və o, üstünə mindiyi atın başın buraxsaydı, onda üzünə

vuran küləklər onu at üstündən yerə ata bilərdi, yox əgər atın başın buraxmasaydı, özünü bir yabının belinə yüklənmiş bir yük tayına çevirsəydi, onda yollardan ilham bacın almaq əvəzinə, o yolların ancaq tozu-torpağı içində sürünəcəkdi.

Amma qoca getməli idi, hara gedəcəkdi və gedəcəyi yollardan geri dönəcəkdimi – bu və ya bundan daha qaramat bir fikir artıq onun ayaqlarını cidarlaya bilməzdi, çünki getməsəydi ürəyini əsarət altına almış bir səksəkədən xilas ola bilməyəcəkdi, o çeşmə ki, gözü tutulmuşdu, amma dibində nə isə qaynayırdı, son dəfə çağlayıb ürəyini suvarmayacaqdı...

Və günlərin bir günündə hələ üfüqləri qızarmamış, quşları oyanmamış, bir yaz səhərinin alaqaranlığında qoca ayağa qalxmışdı, köynək içindəki cürə sazını divardakı mıxdan çıxardıb çiyninə keçirmişdi, bucaqdakı qırmızı-qara naxışlı zoğal dəyənəyini əlinə almışdı və kənd hələ oyanmamış yola düzolmişdi.

Hara getdiyini yolun ixtiyarına vermişdi, amma o tərəfə ki, yönəlmişdi, əgər yorulub yolda qalmasaydı, çıraqlar yananda yol özü onu birinci mənzilə, qonşu kəndə çatdıracaqdı.

O kəndə ki, hələ çox gənc ikən ordakı bir toyda taleyi qısa ömürlü səadətini ona göstərmişdi və o toydan sonra səsinin əks-sədası çox uzaqlara gedib çıxmışdı.

O gündən nəfəsini dərməmişdi, başında bir adı pünhanın sevdası diyarbadiyar çox gəzmişdi və bir ildən sonra geri dönəndə, o kəndin yüzillik palıdlarının qaramat kölgələri altındakı bir qəbiristanlıqda o adı pünhanın yalnız qəbrini öpmək ona qismət olmuşdu...

***

Sübhün şəhi hopmuş yaz yollarında hələ toz yoxdu və bu yolların hər iki tərəfinə haşiyə çəkən yaşıl otlar, sarı çiçəklər, qırmızı lalələr də yayın qızmar nəfəsindən hələ qovrulub yanmamışdı.

Və indi qoca aşıq bu yaz yolunun ağını əlinə alıb gedirdi, həmişə bu yollarda at çapmışdı və tələsmişdi, bu dəfə piyada gedirdi və tələsmirdi.

O vaxt ki, kənd uzaqda qalmışdı, sinəsində bir zümzümə başlanmışdı və gah dərinə batan, gah üzə çıxan bu zümzümə elə bil toxunmaqda olan bir xalçanın çox davamsız iplikləri idi ki, tez-tez qırılırdı və yaxud boş düyünlü ilmələri idi ki, çox tez çözülürdü.

Eyni zamanda qocanın önündə yolun tən ortasıyla, bir çobanaldadan quşu dazımağa başlamışdı.

Quş qocanı çox yaxına buraxırdı, qoca gəlib quşun iki-üç addımlığına çatanda bu vaxt quş uzanamasına yolun üstü ilə uçurdu və yenə yaxında yolun tən ortasına qonurdu.

Quş bu qəribə oyunundan yorulmurdu, uzağa uçub gözdən itmirdi, yana uçub yolu tərk etmirdi və getdikcə arxasınca gələni daha artıq yaxınlığı ilə aldadır, amma quyruğunu heç vaxt ələ vermirdi.

İndi qocanı arxasınca salıb aparan o gizli nəğmə də qocanın sinəsində səslənən zümzümələr içində tez-tez çox yaxına gəlirdi, sonra birdən eynilə o quş kimi uçub gendə dayanırdı, heç cürə yaxınlıq vermirdi.

Gün əyiləndə qoca gəlmişdi yol qırağındakı gövdəsi iki yerə bölünmüş o tənha çinara söykənib dayanmışdı, sonra bir hovur nəfəsini dərmək üçün çinar altında oturmuşdu və başını qaldırıb ağacın göyə sancılmış qupquru budaqlarıyla yaşıl yarpaqlı və hələ də çox qüdrətli olan şaxələrinə baxmışdı.

Bu çinar yanından o çox çapıb keçmişdi, gah yuxarıya, gah aşağıya çox uzaqlara getmişdi, amma atından düşdüyü bu ağacın böyük kölgəsində bir hovur dincəldiyi olmamışdı.

İndi isə elə bil uzun ömür yolunun sonunda iki qoca bir-birinə rast gəlmişdi və bir-birinə çox oxşarlıqlarını görüb bir-birinə tamaşa eləməyə davam gətirməmişdilər.

Qoca tez ayağa qalxmışdı, yola düşmüşdü, çinar yerindən tərpənməmişdi, köksünü ötürmüşdü və əgər köksünü ötürmüşdü və əgər köksünü ötürmüşdüsə, bunu yalnız özü eşitmişdi...

***

Çıraqlar yananda qoca gəlmişdi o kəndə çatmışdı və yolunun üstündəki birinci mənzildə dayanmışdı, burda hansı qapını döysəydi, üzünə açılacaqdı və üzünə açılan bütün qapılarda heyrət və sevinclə qarşılanacaqdı.

Amma qoca kəndin yuxarı başına – aşıq Cəlalın qapısına doğru yönəldi və aşıq Cəlal qoca ustadını qarşısında görərkən, bir an gözlərinə inanmadı.

Sonra aşıq Cəlal qocayla ikiəlli görüşdü və əyilib üç dəfə qocanın əlindən öpdü, cürə sazını çiynindən aldı divardan asdı, dəyənəyini qapı

ağzında küncə söykədi, yuxarı başda həsir üstünə döşəkçə atdı, qocanın qolundan tutdu apardı o döşəkçə üstündə oturdu, süfrə açdı, çay və süd gətirdi. Ən axırda bardaş qurub əyləşmiş qocanın qarşısında dizləri üstündə oturdu. Şagird ustadı qarşısında ayaqlarını qatlayıb dizləri üstə oturmalı idi.

Qoca hazırlıqlı gəlmişdi, bəlkə hansı kənddənsə qocanı toya çağırmışdılar və indi qoca, aşıq Cəlalı da yanına alıb o toya aparsaydı, bu gənc aşıq üçün bayram olardı. Amma belə bir möcüzə mümkün idimi? Bir səs ki, qartal kimi göylərdə qanad çalırdı, indi sınıq qanadları ilə yerdə sürünməyi özünə rəva görə bilərdimi?

Heç bir qonaqdan hardan gəldiyi və hara getdiyi soruşulmazdı, aşıq Cəlal isə üstəlik ustadı qarşısında idi və dizləri üstə lal oturmalı idi.

Yol yorğunu qoca isə hələ yatmaq istəməmişdi, şagirdinin bəstələdiyi yeni saz havalarına qulaq asmaq istəmişdi.

Aşıq Cəlal qalxıb sədəfli cürəsini köynəkdən çıxarıb qayıtdı, yenə dizi üstə oturdu, sazını yavaşdan dilə gətirdi və səsinin yarısıyla pəsdən oxudu.

Qoca gözlərini qapadı, çal və pırpız qaşları göz qapaqları üstünə kölgə saldı, dondu, hərəkətsiz qaldı, aşıq Cəlala elə gəldi ki, yorğun qocanı huş apardı və qocaya qarşı duyduğu rəhm hissindən səsi titrədi.

Amma aşıq Cəlal səsini daha aşağı salıb susanda, qoca gözlərini açdı və əyilib süfrə üstündən şagirdinin alnından öpdü.

– Müsibət çaldın, müsibət oxudun, – dedi qoca, – qoy tanrım sənə qıymasın ki, bu dünya mənim ocağımı söndürəndə, o ocaqdan qopan bir çırtdaq sənin ocağında qalsın...

Yaz gecəsinin dəli-divanə elədiyi pərvanələr və cücülər açıq pəncərədən özlərini içəri salmışdılar, çırağın şüşəsinə çırpılmışdılar və indi çırağın dövrəsi özlərini atəşə qurban verən bu cücələrin və pərvanələrin rəngarəng cəsədlərilə örtülmüşdü.

Yaz və yay gecələrində bu çıraqlar bu cür, hər biri kiçik bir qurbangaha çevrilirdi.

Qoca isə yanıb çırağın dibinə tökülmüş o pərvanələrə çox baxmışdı, çox susmuşdu və nəhayət birinci xoruz banında çırağı söndürüb yanaşı salınmış yataqlarında uzanmışdılar.

Ay pəncərədən qocanın yorğanı üstünə işıq salmışdı, hardasa isaqmusaq quşları bir-birini çağırırdı, içəridə isə yerinə girən kimi dərin yuxuya getmiş aşıq Cəlalın aramla nəfəs aldığı eşidilirdi.

Səsi çıxmayan, nəfəs aldığı eşidilməyən yalnız qoca idi, yata bilmirdi və o yorğunluq ki, canına hopmuşdu və indi sızıltılı bir mahnı oxuyurdu – bunu yalnız qoca özü eşidirdi.

Yol gələrkən, çobanaldadan quşu kimi qabağına qona-qona gələn o gizli mahnının zümzüməsi burda kənddə qırılmışdı və indi içərisindəki sızıltıda qoca birdən yenə nəyin isə yaxınlığını hiss eləmişdi.

Artıq sazını köynəkdən çıxarmalı idi, sarı quş sinəsinə qonmalı idi və əgər bu quş o gizli noğmədən bir səs tuta bilsəydi, sözlər də qaranlıqdan çıraq işığına uçan o pərvanələr kimi, hardansa qopub gələcəkdilər və hər dəfə olduğu kimi ilk yaradılışı andıran bu hərc-mərclik içindən sıyrılan o gizli nəğmə çox uzaqlardan uçub gələn durna qatarı kimi çox yorğun olacaqdı, amma üçbucaqlı uçuşunun gözəlliyilə göz oxşayacaqdı.

Aşıq Cəlal yatmışdı, qoca isə artıq ayağa qalxmışdı, sazını divardan əlinə almışdı, amma sazı köynəkdən çıxarmamışdı, çünki nə qədər yavaşdan çalsaydı, yatanı şirin yuxusundan oyadacaqdı, düzdür, aşıq Cəlal oyandığını bildirməyəcəkdi, amma düşünəcəkdi ki, ey gidi dünya, nəhayət mənim ustadım da xəriflədimi?

Yox, ona xəlvət lazımdı, canlı qulağından uzaq, tənha bir guşə lazımdı.

Və qoca qoltuğunda saz yenə yola düşdü.

Aşıq Cəlalın həyətindən çıxdı, kimsəsiz bir küçədən keçib kəndi iki yerə bölən armudlu dərə qırağında dayandı, bir an ətrafına baxındı.

Dərəyə enən cığır başında titrək yarpaqlı qoşa qovaq ağacları qaralırdı və qoca o ağaclara doğru yönəldi.

Goldi o ağaclar altında köbər üstündə, üzü dərəyə sarı oturdu.

Dərə ağzınacan ay işığı ilə dolmuşdu, qarşıdakı Şögkəli yamacda isə işıldaquşlar uçuşurdu.

Axşam çıraqlar yananda gəlib kəndə yetişəndə qocaya elə gəlmişdi ki, yol onu aldatdı, cavanlığında ondan əsirgəmədiyini bu dəfə qoca vaxtında ondan əsirgədi.

Amma indi birdən hiss elədi ki, ürəyi elə dolub ki, sinəsinə basdığı saz bu saat ağlayacaq sinəsi üstə...

...Sonra qoca gözlərini qapadı, elə bil yuxuya getdi və bu yuxu içində sinəsi üstündəki sazın səsini eşitdi.

Elə bil hardansa əfsanəvi sarı bir quş uçub gəlmişdi və saz indi o sarı quşun sirli nəğməsini oxuyurdu.

Qoca gözlərini açıb o quşu ürkütmək istəmirdi və simləri darayan barmaqları indi elə bil odlu közlər üstündə oynayırdı...

Salatın əl-ayaq yığışılandan sonra kənd adəti üzrə çırağı çox tez söndürmüşdü. Yorğanı başına çəkmişdi, amma saatlar keçmişdi hələ də gözlərini yummamışdı.

Qız böyük bir intizar içində yaz gecəsinə qulaq verirdi.

Və yaz gecəsi də gəlib həsrətli bir aşıq kimi qızın pəncərəsi altında dayanmışdı və o cür ki, qıza sevgisini elan edirdi, elə bil dağlarda çiçəklər şeir oxuyurdu.

Amma Salatın dağlarda şeir oxuyan çiçəkləri vecinə almırdı, o yaz gecəsini doldurmuş bütün bu ehtiraslı xışırtı və pıçıltılar içindən başqa bir səsanın ucalmasını gözləyirdi.

Yaz gecəsi qızın bu etinasızlığını gördü, pəncərə altında diz çöküb qıza yalvarırdı, göylərin ağ ulduzlarını qıza bağışlayırdı və qızı güllü-çiçəkli ağuşuna çağırırdı.

Amma Salatın daşa dönüb insafa gəlmirdi, bacarsaydı əlinə süpürgə alıb bu kişiyə oxşamaz yaz gecəsini pəncərəsi altından qovardı və qız yatağına od tökülmüş kimi yerində o tərəf-bu tərəfə çevrilirdi.

Artıq gecə keçmişdi, bütün kənd çoxdan dərin yuxuya getmişdi, xoruzlar oyanıb bir ağız banlamışdılar, sonra yenə gözlərin yummuşdular. Bəs nə üçün o səs gəlmirdi, nə üçün gecənin bu saatlarında Salatını çağıran o gümüş cingiltili sədalardan xəbər-ətər yoxdu?

Yoxsa bəxti Salatından üz çevirmişdi?

Qız kəskin bir hərəkətlə yerində döndü, pəncərədən düşən ay işığından küsmüş kimi üzünü evin qaranlıq tərəfinə çevirdi.

Və bu vaxt Salatın birdən səksəndi, yaz gecəsinin bütün bu ehtiraslı xışırtı və pıçıltıları içərisindən nəhayət qız o səsi eşitmişdi və indi gözləri qaranlıq içində par-par parıldayırdı.

Cəld qalxdı, yerində oturdu, ürəyi döyünməyə başlamışdı, gözlədi ki, bir az sakit olsun, sonra pəncərədən aya baxdı, dodaqlarına sirli bir təbəssüm qondu.

İndi o saz uzaqda adı bilinməyən bir gecə quşu kimi oxumağa başlamışdı, Salatını çağırırdı və aşıq Cəlal ahugözlü Salatının həsrətilə o sazı gecənin bu aləmində o cür ağladırdı.

Hər gecə bütün kənd yatandan sonra aşıq Cəlal o dərə üstünə gəlirdi, orda həmişə titrək yarpaqlı qoşa qovaqlar altında oturub sazını dindirirdi və Salatın kəlağayının ucunu ağzına yaşmaq edib, pişik yerişi

kimi səssiz addımlarla gedirdi, qovaqlar altında sevgilisinin arxasında dayanırdı, sonra birdən oyilirdi və sazlı-sözlü aşiqini arxadan qolları arasına alırdı...

Aşıq Cəlal isə həmişə əvvəlcə səksənirdi, sonra başını sağa əyib Salatının sağ əlindən öpürdü, sola əyib sol əlindən öpürdü, axırda başını geri qanırırdı və üzünü Salatına tutub oxuyurdu:

Zənəxdan üzünə, gül buxağına
Sərv qamətinə, boyuna qurban!
Səhər çağı göy çəməndə gəzəndə
Ağ əllərlə gül-çiçəkdən üzəndə
Danışmayıb gözlərini süzəndə
Demək istədiyin sözünə qurban!

Amma bu gecə aşıq Cəlal ahugözlüsünü çox gözlətmişdi, qızın ürəyini səksəkə ilə doldurmuşdu və indi Salatın bir istədi ki, getməsin, qoy səhər açılana kimi oğlanın gözü yorulu qalsın, ərisin şam kimi, fəraq oduna yansın...

Amma elə bu vaxt sazın səsləri elə bir fəryad qopartdı ki, Salatın sıçradı ayağa qalxdı, uzun hörükləri açıldı, küreyindən aşağı axdı və bu hörüklərin ağırlığı qızın başın geri dartdı, Salatına məğrur bir maral görkəmi verdi.

Və qız birdən həyəcanlandı, tələsdi, çəpər yanına gəldi, ətəyini əlinə alıb alçaq çəpər üstündən çevik bir hərəkətlə dərə kənarına sıçradı, sonra bir qədər aşağı enib yamacdakı tanış cığırla baş alıb yarpaqları titrək qoşa qovaqlara doğru yönəldi.

İndi həmişə bu vaxt başlayan xəfif külək əsirdi. Sübhün yaxın olduğunu xəbər verirdi və qoşa qovaqların yarpaqları ay işığında balıq pulları kimi parıldaşırdı.

Salatın səssiz addımlarını yavaşıtdı, qovaq ağaclarının arxasına keçdi, astadan nəfəsini dərdi və qız bayaq nə üçün ansızın bir həyəcana qapıldığının səbəbini elə bil yalnız indi başa düşdü, aşıq Cəlal bu gecə qızın heç vaxt eşitmədiyi bir hava çalırdı və bu havada Salatını səsləyən o şəfqətli çağırış yoxdu, qız küskün bir halda ağaclara söykəndi və sazın səsləri qızın başını yuxarı qaldırdı, üzünü göylərə doğru çevirdi, indi göyün yarısı qapqara buludlu, yarısı ağappaq işıqlı idi -- hər dəfə aşıq Cəlal qızı çağıranda sazının səsləri güllü-çiçəkli olurdu, amma indi sazın səsləri sapının yarısı ağ, yarısı qara bir yumaq kimi çözülürdü.

Qız hiss elədi ki, nə isə olmuşdur və elə bil aşıq Cəlal gündüzün günorta vaxtı onu gözdən itirmişdi, sonra getmişdi əlində çıraq gecənin qaranlığında Salatını axtarmağa başlamışdı.

Salatının gözləri dumanlandı və sazın sehirli nəğməsi çəkdi onu bir röya aləminə apardı...

İndi ay yerini xeyli dəyişmişdi və qızın kölgəsi qocanın üstünə düşmüşdü.

Və arabir həzin külək bir az bərkidəndə qızın çiyninə dağılan saçlarının kölgələri gedirdi gah qocanın boynuna dolaşırdı, gah çözülürdü, yerə düşürdü.

Buna görə idi ki indi qoca da özünü bir röya aləmində hiss edirdi və sazının üstündən aşıb qarşısına düşən, tərpənən, titrəyən, gah sağında, gah solunda oynaşan bu kölgələrə baxdıqca ona elə gəlirdi ki, bütün bunlar vaxtilə vəsf etdiyi və indi artıq çoxdan bu dünyadan köçmüş, o xumargözlü gözəllərin xəyallarıdır ki, bu gecə gəlib qocanın başı üstünə əyiliblər, özləri ilə həyatın son sirrini gətiriblər, amma dilləri ölümlə lal olduğu üçün, qocaya o son sirri açа bilmirlər...

Salatın isə bu vaxt birdən elə bir tələş hissinə qapıldı ki, dönüb özünü aşıq Cəlalın üstünə salmaq istədi, amma qız bir addım irəli atmışdı ki, gördü bu dərədi, gözləri geniş açıldı və donub yerində hərəkətsiz qaldı...

Çünki bir an əvvəl qızın kəskin hərəkəti ilə kölgəsi də yerindən sıçramışdı və bu qocanı elə bil yuxudan oyatmışdı, qoca dönmüşdü, başını geri çevirmişdi, arxasına baxmışdı və bu vaxtda üstünə gələn o xəyal büdrəmişdi, gözləri geniş açılmışdı və donub yerindəcə qalmışdı.

Qoca dönüb arxasına baxarkən gördüyü artıq röya deyildi, amma əvəzində bütün ömrü boyu gördüyü bütün röyalardan daha əcaib idi – çünki ayın gümüşü ziyalarına qərq olmuş, kəlağayısı başından siyrilib boynuna düşmüş, saçları çiyninə dağılmış ahugözlü bir qız gecənin bu aləmində gəlmişdi və başına keçən osrin qarı yağmış bir qoca qarşısında dayanmışdı.

Və indi qızın geniş açılmış gözlərində elə bir heyrət və qorxu ifadəsi vardı ki, elə bil yerə qonan kimi nədənsə ürkmüş ağ bir göyərçin bu saat qanad açıb göyə uçacaqdı.

Salatın isə bir an donub qalmışdı, dili tutulmuşdu, nitqi batmışdı, sonra isə ixtiyarsız olaraq sinəsindən qopan kəsik çığırtını əlini ağzına çırparaq boğmuşdu və indi qocadan üz çevirib gəldiyi cığırla üzü kəndə

doğru elə qaçırdı ki, elə bil o dəhşət ki, adı qocalıq idi, bir at yəhərləmişdi, o atın üstünə sıçramışdı və indi o at dördnala qızın arxasınca çapırdı.

Qoca böht içində əllərini gözlərinə çəkdi, amma bu aylı gecənin ona göstərdiyi xəyal yox olmadı, çünki hələ də qaçırdı və əlbəttə ki, o qaçan qız bir xəyal deyildi, bəlkə kiminsə yarı-vəfadarı idi, bu yaz gecəsində sevgilisinin görüşünə gəlmişdi, amma gənc sevgilisi əvəzində qarşısında qocalığın qaramat heykəlini görmüşdü. Tanrım, lazımdımı ona bu qədər qocalmaq, bir halda dünya yenə əvvəlki kimi gənc qalacaq və o qız kimi səndən üz çevirib qaçacaq, istərsən arxasınca at çap, çatmayacaqsan və yaxud çatıb ətəyinə əl uzatsan əlinə keçən həmişə bir boşluq olacaq...

Amma bütün bunlara rəğmən ürəkdəki o ümid ki, həmişə bir az dəli idi və sənin son nəfəsində belə möcüzəyə inamından əl çəkmirdi, indi elə bil qocanı da coşğun bir vəcd ilə sehirlədi və qaçıb gedən o xəyalı heç olmasa dönüb bircə an geri baxmağa məcbur eləmək üçün qocanın boğuq və sakit səsini də çəkib sinəsindən çıxartdı.

Qocanın sinəsindən qopan bu boğuq və sınıq fəryad isə gedib arxadan o qıza çatdı və qız büdrəyib dayandı və dönüb bir an geri baxdı.

Və qoca aşıq ağladı.

Amma indi əgər o qızın ağ xəyalı ürkmüş bir maral kimi ay işığında yenə yamac döşündəki cığırla baş alıb gedirdisə, qoca aşıq da sorağı ilə yola çıxdığı, arxasınca düşüb yol gəldiyi o son gizli mahnısına qovuşmuşdu və çoxdan susmuş sazı sarı bir quş kimi sinəsi üstündə oxumağa başlamışdı.

Və qoca bundan sonra yenə bu dünyada qalmaq üçün dönmək istəyirdi, o qaval daşa ki, elə bil o daş dünya yaranandan orda, Qobustan çölündə qayalıqlar içində düşüb qalmışdı və ora düşüb qaldığı gündən daş ürəyində saxladığı bir musiqi ilə əbədiyyət qarşısında dayanmışdı.

Bakı, 1944

KARVAN DAYANDI

Axşamlar günbatan çağı o meşədən mahnı oxuyan bir səs ucalırdı və o meşə ki, çox qalınlıq idi, gündüzün işığı orda tez azalırdı, ağacların dibi qaranlığa batırdı və axşam günəşinin şüaları ilişirdi ağacların başında qalırdı – bu vaxt elə bil meşə özü dil açırdı və oxumağa başlayırdı.

Vaxt olmuşdu ki, o səslə bərabər yaz gəlmişdi, meşədə cır alça çiçək açmışdı bədmüşkün tumurcuqları şişmişdi, novruzgülü qar altından çıxmışdı, qürbət ölkələrdən uçub gəlmiş qaranquş öz doğma yuvasına qayıtmışdı. Sonra yenə vaxt olmuşdu ki, o səslə bərabər payız düşmüşdü, xəzan yarpaqları yerə tökülmüşdü, küləklərin nəfəsi çox soyumuşdu və nəğməçi quş uçmuşdu, qürbət ölkələrə getmişdi.

Və necə ki, o yaz, indi də bu payız yaxındakı kiçik bir kənd hər axşam meşədən gələn o səsə qulaq asmışdı.

Kəndin ağır günlərində, zəmilər quraqlıqdan od tutub yananda, o səs səhrada tək qalanın eşidilməyən fəryadına dönürdü və qırılırdı qanadı çox uzaqlara uça bilmirdi, amma elə ki, çöllər bərəkətli yaşıllıqla örtülürdü, zəmilərdə qaraqılçıq sünbüllər dənli başlarını yerə əyirdi, o səs yenidən qanadlanırdı, kövrək bir ümidlə göyə ucalırdı və həmişə çox uzaqda olan səadət elə bil bir addım insana yaxın gəlirdi.

Amma kimin səsi idi o səs – bunu heç kəs bilmirdi.

Meşə yamacındakı kiçik kənddən dəfələrlə o səsə doğru gedənlər olmuşdu, bir-birinə qoşulan qız və oğlanlar çox qalınlıqlara girişmişdilər, o məchul nəğməçini çox axtarmışdılar, amma hər dəfə əlləri ətəklərindən uzun geri qayıtmışdılar.

Buna görə idi ki, kiçik kəndin qızları hər dəfə axşamlar o səsə qulaq asanda, xəyal çəkirdi onları əfsanələr dünyasına aparırdı və röyasında gördüyü bir ahu gözlünün sorağıyla diyarbadiyar gəzən qara sevdalı bir aşıq gəlirdi gözləri qarşısında dayanırdı.

Çimnaz da hər axşam meşədən gələn o səsə qulaq asırdı, amma Çimnaz bir dəfə də olsun kəndin qız və oğlanlarına qoşulub o məchul nəğməçini axtarmaq üçün meşəyə getməmişdi, çünki ona elə gəlirdi ki, o nəğməçi kimdirsə, yalnız onu çağırır və əgər Çimnaz meşəyə getsə mütləq ona rast gələcəkdir və həyatında nə isə bir hadisə baş verəcəkdir və Çimnaz son günlər getdikcə artan bir həyəcan içində hər axşam o səsi dinləyirdi və ürəyini əzən anlaşılmaz bir intizar hissindən ürəyini xilas edə bilmirdi.

İndi bu axşam, günbatan çağı yenə meşədən o səs ucalmışdı və Çimnaz bu vaxt daxmaları qabağında torpaq artırmada üzü meşəyə sarı oturmuşdu, hər iki əlilə dizlərini qucaqlamışdı və çənəsini qolları üstə qoyub hərəkətsiz qalmışdı.

Birdən yaxında, kənd içində çoxlu at ayaqlarının tappıltısı eşidildi, Çimnaz diksindi, başını qaldırdı, kənd içindən keçən yola baxdı.

Kənd yolu ilə keçənlər Əlyar xanın atlıları idi, xan öndə, nökər-naibləri arxasınca ovdan qayıdırdılar, yəhərlərinin qaşları üstə ovladıqları cüyür və ceyran leşləri aşırılmışdı, tərklərinə bağlanmış xurcunların gözləri qızıl quşlarla – ovladıqları turac, qırqovul və sair çöl quşları ilə dolu idi.

Bu vaxt yolda nə oldusa, öndə gələn Əlyar xan cilovu çəkdi, at dayandı, arxadan gələn atların da cilovları çəkildi və bütün dəstə yola tıxanıb hərəkətsiz qaldı.

Bir kənd qızı üçün xan gözünə görünmək həmişə təhlükəli idi və Çimnaz ayağa sıçradı, qaçdı, özünü daxmaya saldı, amma içəridən daxmanın kiçik pəncərəsindən hər dəfə ötüb gedən yad atlılara baxmaq bir kənd qızı üçün həmişə ürəyi həyəcana gətirən bir tamaşa idi və Çimnaz daxmanın kiçik pəncərəsindən baxıb görəndə ki, xan atlıları meşədən gələn o səsə qulaq asırlar, qızın ürəyi anlaşılmaz bir tolaş içində sinəsində döyündü.

Xan isə bu vaxt öz atlılarına tərəf döndü:

– Kimdir bu oxuyan, – dedi, – və harda oxuyur bu adam?

Xanın qoca naibi atını irəli sürdü və ərz elədi:

– Xan sağ olsun, o kimdirsə, çoxdandır hər axşam bu meşədə oxuyur, amma hansı kənddəndir, kimdir və nəçidir – bunu hələ heç kəs bilmir.

Xan iki barmağının uclarıyla bığlarına tumar çəkdi, fikrə getdi və səsə qulaq asdı.

İndi bu payız axşamında o səsdə yenə elə bir həsrət dil açmışdı ki, kənddə böyük-kiçik hamı nəfəsin udub, yalnız o səsə qulaq asırdı.

Handan-hana xan yenə atlılarına tərəf döndü:

– Uşaqlar, – dedi, – mən çox xanəndələrə qulaq asmışam, ancaq belə bir səs eşitdiyim hərgiz yadıma gəlmir... Səs deyil bu, cavahirdir və kimdir o dəli-divanə ki, hər axşam orda meşədə oxuyur, halbuki o bu cavahir səsilə hər dəfə ariflər məclisində ətək-ətək simü-zər qazanardı...

Atlılar başlarını tərpətdilər, xanın dediklərini təsdiq elədilər.

Və xan yenə bir hovur o səsə qulaq asdı, sonra gözlərində nə isə işıldadı və dedi:

– Qulaq asın uşaqlar, bizim bugünkü ov dəstgahımız hələ natamamdır və o vaxt tamam olacaqdır ki, bu gecəki ziyafətdə biz o səsə qulaq asıb zövq alacayıq...

Atlılar bir-birinin üzünə baxdılar. Xanın bu gecəki ziyafətinə mahalın hər tərəfindən kübarlar, əşrəflər təşrif gətirəcəkdilər və Əlyar xan qapısıaçıqlığı və mehmannəvazlığı ilə ad çıxartmışdı və əgər bu gecə xanın məclisində o sirli meşə nəğməçisinin səsi eşidilsəydi, əlbəttə ki, bu hamını heyrətə salacaqdı, amma çifayda ki, bu qeyri-mümkündü və qoca naib xanı bu fikrindən daşındırmaq üçün dedi:

– Xan sağ olsun, dəfələrlə bu kənddən o meşəyə gedən olub, amma kimdir o meşə bülbülü, nə izinə düşüblər, nə üzünü görüblər.

Xan dodaqlarında acı bir təbəssüm qoca naibini süzdü:

– Naib, – dedi – biz adımızı ovçu qoymuşuq və o səsin haradan gəldiyini eşitdiyimiz halda məgər bizə yaraşarmı bu son şikarı əldən buraxaq?

Atlılar yenə heyrətlə bir-birinin üzünə baxdılar və xan biləyindən qamçı asılmış əlini meşəyə tuş tutub dedi:

– Haydı, gün axşam olmamış işə şiru eləyin və dörd bir tərəfdən o qalınlığı mühasirəyə alın, kəsin bənd-bərəni, pusqu qurun və bilin ki, şikar ovlanmamış gözümə görünsəniz – vayınıza oturram!

Xan nə demişdisə Çimnaz eşitmişdi və indi elə bil o səs də gəlmişdi, Çimnazın ayaqlarına qapanmışdı ki, nə üçün fəryadımı eşitmirsən, nə üçün boynunu bükənə rəhm eləmirsən, nə üçün bunca zülm etməyi mənə rəva görürsən?

Və Çimnaza elə gəldi ki, bu son fəryaddır, o bir daha bu səsi eşitməyəcəkdir, çünki o evi başına uçmuş kimdirsə, bu saat başının üstünü alan xatadan xəbəri yoxdur.

Çimnaz daxma içində çırpındı, nə edəcəyini bilmədi, özünü çölə artırmaya atdı, sonra tez geri qayıtdı, cuna yaylığını başına saldı və yaylığın ucunu çəkib üzünə yaşmaq elədi...

Sonra o vaxt ki, Əlyar xanın atlıları meşəyə doğru çapırdı, Çimnaz da kənddən çıxıb kəsə yolla meşəyə doğru qaçırdı...

***

O isə bu gün çox yorulmuşdu və gəlmişdi meşənin qalınlığında tufan yıxmış qocaman bir palıd ağacı üstündə oturmuşdu və başını qaldırmışdı, ağacların çətiri arasından görsənən axşam göylərinə baxmışdı, bu vaxt yenə batan günün işığı ilişib ağacların başında qalmışdı yenə aşağıda ağacların dibi qaranlığa batmışdı, yenə yuxarıda ağ buludlar altında iki qartal bir-birilə oynaşmağa çıxmışdı və o gözlərini qapamışdı, büllur səs dalğa-dalğa meşə üzərində ucalmışdı.

Və nə vaxt ki, o bu cür gözlərini qapayırdı və oxuyurdu – o ahugözlü, yaz olanda yazın tər çiçəklərini, payız olanda payızın xəzəllərini tapdayaraq meşə cığırı ilə ona doğru gəlirdi...

Orda o kiçik kənddə isə o ahugözlünü, qələmqaşlını, gün işığında gördüyü yadına gəlmirdi, çünki hava işıqlanandan qaş qaralana kimi bütün günü burda, meşənin bu qalınlığı içində keçirdi.

Və bütün kənd onu odunçu oğlu kimi tanıyırdı.

Hələ uşaqlıq illərindən başlayaraq o atasıyla bərabər bütün günlərini bu yarıqaranlıq meşədə başa vurmuşdu, gözləri bu dərinlərdəki qalınlıqların sirli kölgələrilə dolmuşdu, sonra artıq əldən düşmüş və çox qocalmış atası meşəni tərk eləmişdi və o bu ağaclar aləmində tək qalmışdı. İndi çoxdandı ki, o hər gün çox tezdən – dan yeri sökülərkən çiynində odunçu baltası ilə təkbaşına bu meşəyə gəlirdi, sonra bir də hava qaralanda dalına atdığı ağır odun şələsi ilə kəndin ucqarındakı daxmalarına qayıdırdı...

Bu axşam isə meşə elə bil onu caduya salmışdı, durub getmək istəmişdi, ayaqları gəlməmişdi, şələsi çoxdan bağlanmışdı, əyilib yerdən qaldırmamışdı, oxumuşdu, nəfəsini tükəndirmişdi, amma ürəyini əzən qüssə səngiməmişdi.

Və bu vaxt çox yaxında bir hənirti eşidən kimi olmuşdu, elə bil kimsə içini çəkmişdi, çağırmaq istəmişdi, amma öz əlilə öz ağzını qapamışdı.

Səksəndi, elə bil sehrli bir yuxudan oyandı, başını çevirdi, səs gələn tərəfə baxdı və gözlərinə inanmadı.

Xəyal idi bu, yoxsa o ahugözlü doğrudan da gəlmişdi, qarşısında dayanmışdı? Xurmayı saçları dağılmışdı, çiyninə tökülmüşdü, cuna yaylığı başından siyrilmişdi, boynuna dolanmışdı, taqəti kəsilmişdi, ardıc ağacına söykənmişdi və geniş açılmış gözlərilə heyrətlə ona baxa-baxa qalmışdı.

Çimnaz isə ağır-ağır nəfəs alırdı, köksü qalxıb enirdi və elə baxırdı ki, elə bil indi o da gözlərinin gördüyünə inana bilmirdi.

Və kim inana bilərdi ki, o keçən yaz və bu payız hər axşam meşədən ucalan səsi ilə bütün kəndi heyran eləyən, ürəkləri gah qüssələndirən, gah sevindirən, kimliyi bilinməyən, gözə görünməyən o əsrarəngiz meşə nəğməçisi kənddə hamının odunçu oğlu kimi tanıdığı arıq vücudlu, solğun bənizli, yanar gözlü bu cavan imiş?

Qız kənddə son dəfə onu nə vaxt gördüyünü yadına salmaq istədi, amma sala bilmədi, yadında qalan yalnız bu idi ki, kənddə ona rast gəldiyi vaxtlar olmuşdu, amma hər dəfə o başını aşağı salmışdı və bir kölgə kimi Çimnazın yanından ötüb keçmişdi və Çimnaz da dönüb onun arxasınca baxmamışdı.

Buna görə idi ki, indi Çimnaz yerindən tərpənmədən mat-mat rəngi qaçmış, gözləri alacalanmış odunçu oğlunun üzünə baxır və nə qədər ümidsizcəsinə sevildiyini görür və ürəyinə nə isə bir şəfqət hissi axıb dolur, eyni zamanda təlaş və qorxu içində, eyni zamanda təlaş və qorxu içində nə edəcəyini, nə edəcəyini bilmirdi. Və nəhayət Çimnaz nə isə demək istədi və dedi:

– Nə üçün həmişə hamıdan gizlin təkbaşına bu meşədə oturub oxuyursan? Kənddə hələ heç kəs bilmir ki, hər axşam meşədən gələn sənin səsindir.

– Bütün günüm, – dedi odunçu oğlu çox yavaşdan burda, bu meşədə keçirdi, həftələrlə, aylarla səni görə bilmirdim... İndi də gözlərimə inanmıram ki, bu sənsən... Birdən yaxında boğuq hənirtilər eşidildi, qırılan ağac budağı şaqqıldadı, tapdanan quru çör-çöplərin xışırtısı, çatırtısı bir-birinə qarışdı.

Çimnaz səksəndi, nə üçün yüyürüb bura gəldiyi elə bil indi yadına düşdü və ovçu qovmuş ahu kimi özünü odunçu oğlunun üstünə atdı:

– Tez ol, qaçaq, – dedi, – Əlyar xanın adamlarıdır, tutacaqlar səni, aparacaqlar səni, elə buna görə qaça-qaça gəlmişdim ki, sənə xəbər verim, amma gör huşum başımdan necə çıxdı.

Və Çimnaz, odunçu oğlunu arxasınca meşənin qalınlığına çəkməyə macal tapmamış, Əlyar xanın adamları başlarının üstünü alıb, qıyya vurdular və hər ikisini qamarladılar.

***

Payız günəşi getmişdi, meşə arxasında yox olmuşdu, batdığı yerdə göy əyrisi al-qırmızı boyanmışdı və bütün yollar axşam kölgələrində qaralmışdı.

Əlyar xan atlılarının önündə kənddən bir ağac yuxarıdakı böyük imarətli malikanəsinə qayıdırdı və qolları arxasına bağlanmış odunçu oğlu xan atlılarının qabağında addımlayırdı. Çimnaz isə huşsuz halda xanın öz atının yəhəri üstünə aşırılmışdı.

***

Gecə xanın böyük imarətində cah-cəlallı bir məclis qurulmuşdu, qonaqlar yemişdilər-içmişdilər, ağırlaşmışdılar. Adət üzrə yemək-içmək sükut içində davam edəndən sonra çay süfrəsi açılanda söhbət başlanırdı və söhbəti birinci olaraq ev sahibi başlamalı idi. Və xan iki barmağının ucuyla bığlarına tumar çəkib birinci olaraq sözə başladı:

– Ağalar, – dedi, – özünüz bilirsiniz ki, mənim hərgiz ovdan əliboş qayıtdığım olmamışdır, amma bugünkü ovum məni xüsusilə bərmurad elədi... Zira aşağı kənd yanındakı meşədə hər axşam ucalan bir səs vardı ki, böyük-kiçik cümlə eşidənləri valeh eləmişdi, fəqət bu vaxta kimi meşəyə gedənlərdən heç biri izinə düşə bilməmişdi. Amma indi bu gecə siz hamınız onun kim olduğunu görəcəksiniz və səsini eşidib feyziyab olacaqsınız, çünki bugünkü ovumuzda biz o meşə bülbülünü ələ keçirmişik və bundan sonra o bülbül mənim məclislərimdə cəh-cəh vuracaq...

Sonra xan olini əlinə vurdu və içəri gələn iki nəfər xidmətçisinə odunçu oğlunu məclisə gətirmələrini əmr elədi.

Məclisdə tərpəniş və həmirti başlandı, xanın kübar qonaqlarından bəziləri meşədən gələn o səs haqqında nə isə eşitmişdilər, digərlərinin məclislərində çox məşhur xanəndələr oxumuşdu və indi meşədən tutulub gətirilən birisinin səsilə xanın öz qonaqlarını heyrətə salacağını çoxları şübhəli və istehzalı baxışlarla qarşıladılar.

Və nədənsə xanın xidmətçiləri xeyli yubanaraq odunçu oğlunu məclisə gətirdilər.

Odunçu oğlu bir an qapı ağzında dayandı, gözləri qarşı divardakı bədənnüma aynaya sataşdı. Ordan o bədənnüma aynadan əyni məxmər arxalıqlı, başı buxara papaqlı, beli gümüş kəmərli birisi ona baxıb gözlərini döyürdü...

Və odunçu oğlu ordakı, aynadakı oxşartıdan üz çevirdi, başını aşağı saldı.

Xanın qaşları azacıq çatıldı, əmr eləmişdi odunçu oğlunu geyindirib-keçindirmişdilər və indi bu geyindirilib keçindirilmiş oğlan içəri girəndə əvvəlcə ona baş əyməli, sonra məclisə salam verməli idi.

Xan dinmədi, başıyla işarə elədi məclisin aşağısında yer göstərdi və xidmətçilər odunçu oğlunu gətirdilər. Məclisin aşağı başındakı döşəkcə üstündə oturtdular.

Məclisin gözü odunçu oğlunda idi və qonaqlardan biri əyildi, yanındakına dedi:

– Deyəsən kordur, bədbəxt, nökərlər qolundan tutub gəzdirirlər.

İkinci qonaq bığları altında qımışdı və xan üzünü odunçu oğluna tutub dedi:

– Odunçu oğlu, bəxtinə gün doğdu sənin! Bundan sonra daha meşədə odun doğramayacaqsan, çünki mənim məclislərimin xanəndəsi olacaqsan və hərçənd bu gün meşədə bizim uşaqlara əl qaldırmısan, amma keçənə güzəşt deyərlər, günahından keçirəm...

Sonra xan tarçıya işarə elədi və uzun birçəkli, saçları yağlı tarçı "Rast" dəstgahına başladı.

Əlyar xan qəlyanının gümüş müştüyünü ağzına aldı və dirsəyini qotazlı mütəkkələrə təkyə elədi.

Tarçı çalırdı, pərdə-pərdə qalxırdı və o məqamda xanəndələr "aman aman..." zümzüməsinə başlayaraq özlərini içəridən sofərbər edərdilər, tarçı yanakı baxışla odunçu oğluna nəzər saldı və meşə nəğməçisinin dodaqlarında xəfif bir tərpəniş belə görmədi.

Tarçı başlamışdı, dayana bilməzdi və indi başlanğıcdan çox uzaqlaşmışdı, amma odunçu oğlundan səs çıxmırdı.

Nəhayət tarçı heyrət ifadə edən gözlərini xana tərəf çevirdi və dəstgahı yenidən başladı.

Xan yavaşdan öskürdü və dedi:

– Odunçu oğlu, müntəzirik!

Odunçu oğlu başını qaldırmadı və sağından, solundan gələn fısıltıları elə bil eşitmədi.

– Başlasana, – deyirdilər ona sağından və solundan, – eşitmirsən, xan sənindədir...

Odunçu oğlu başını qaldırdı, baxışları bir an xanın üzünə dikilib qaldı, xan nə isə demək istədi, amma macal tapmadı, çünki odunçu oğlu döndü və çəpəki bir nəzərlə yenə bədənnüma aynadakı oxşarına baxdı.

Bu vaxt tarçının mizrabı pərdələr üzərində hərəkətsiz qaldı və həvsələdən çıxan xanın səsi bu dəfə daha artıq bir təhdid ilə dolu idi:

– Gədə, ağzına su almısan, nədi, görmürsən ki, bütün məclis sənə müntəzirdir?

Odunçu oğlu baxışlarını aynadan qopartdı və dedi:

– Əmr eləyin ordakı oxusun, – burdakı odunçu oğlunun səsini bu məclis eşitmiyəcək!

Xan döyükdü və tarçıdan soruşdu:

– Nə dedi o?

Tarçı dedi:

– Xan sağ olsun, sayıqlayır bu, aynada özünə baxıb, deyir ki, əmr eləyin qoy ordakı oxusun, çünki deyir, burdakı odunçu oğlunun səsini bu məclis eşitmiyəcək!

Qonaqlardan kimsə özünü saxlaya bilmədi bərkdən güldü və xanın başına elə bil bir dolça su töküldü, şərabın xumarı duman oldu gözlərindən dağıldı və məclisindəki istehzalı gülümsəyişləri görüb od aldı qamışa girdi:

– Yox, oxuyacaqsan odunçu oğlu, – dedi. İndi tarın çaldığı hava döşünə düşmədi, qırmancın çaldığı nəva döşünə düşər, əllәzinəni əzbərdən oxuyarsan! Və elə bu gecə bu məclis gərək sənin səsini eşitsin!

Və xan sözünü qurtarmamış əlini əlinə elə vurdu ki, bir neçə nökər bir-biri dalınca özlərini içəri saldılar və qamarladılar odunçu oğlunu qonaq otağının eyvanına apardılar.

Sonra ordan çılpaq bədənə vurulan qırmanc zərbələrinin vıyıltısı eşidilərkən indi də bütün məclis sükut içində odunçu oğlunun nə vaxt inləyəcəyini, yalvaracağını, aman istəyəcəyini gözləməyə başladı.

Lakin qırmanclar getdikcə daha artıq bir şiddətlə havanı yarır, daha müdhiş bir hava çalır, amma odunçu oğlundan yenə səs çıxmırdı.

İndi qonaqlardan bir çoxu nə isə bir xəcalət hissilə başlarını aşağı salmışdılar və Əlyar xan məclisi belə süst vəziyyətdə görərkən nökərlərini səslədi və nökərlərdən biri qan-tər içində yüyürüb içəri gəldi.

– Nə oldu, – dedi xan, – yumşaldımı, aman istəyirmi?

Nökər başını buladı:

– Yox xan, cınqırını belə çıxarmır, daş kimi düşüb qalıb, bilmək olmur ölüb və yainki hələ nəfəs alır.

Əlyar xan bığlarını çeynədi və bağırdı:

– Sürüyüb salın dama, nə bir loxma çörək, nə bir damcı su!

***

Səhər dan yeri ağaranda, xoruzların üçüncü banında özünə gəldi. Axşamdan üzüstə sərilib qaldığı torpaq üstündən ayağa qalxdı, oturdu. İndi əynində yenə öz yırtıq arxalığı və qamçıların kürəyində açdığı qanlı zolaqlara yapışmış bez köynəyi vardı. Ətrafına boylandı, başını qaldırdı, pəncərəsiz və qaranlıq damın bacasından tənha bir səhər ulduzu ona baxıb göz qırpırdı.

Əli ilə divardan tutub ayağa qalxdı və bir sövqi-təbii ilə ən əvvəl damın qapısına tərəf yönəldi, yoxlamaq lazımdı, əgər qapı çox möhkəm idisə, torpaq döşəməni oymaq olardı... Amma birdən qapı özü açıldı, ağsaqqal bir qoca içəri girdi, gəldi əlini odunçu oğlunun çiyninə qoydu – yavaşdan köksünü ötürdü və dedi:

– Dalımca gəl oğul, mən xanın qoca bağbanıyam, başına gələn qəziyyədən xəbərim var... Axşam nökərlər səni geyindirib-keçindirəndə üroyimdə dedim ki, qəfəsdəki bülbüllər az imiş, biri də yoldaş gəldi. Amma sonra görəndə ki, qırmanc altında da səndən nə səs çıxdı, nə səda, onda bildim ki, sən qəfəsdə oxuyan quşlardan deyilsən... Dalımca gəl, nökər-naib oyanmamış, çıx aradan başını qurtar!

Odunçu oğlu qocanın üzünə baxıb durdu, bu qoca ki onu qaçırdıb öz başını bəlaya salacaqdı, qocaya minnətdarlığını bildirmək üçün nə edəcəyini bilmədi.

– Nə doydaq kimi donub qalmısan, – dedi qoca, – məndən xatircəm ol. Sonrasın mən özüm billəm.

Bir addım atmamış geri döndü:

– O qız xeylağı, ki, burda əsirdir, baba onu da qurtarmaq üçün mənə kömək eləsəydin...

Qoca bağban dinmədi, bir müddət susub durdu, sonra dedi:

– Axşamdan o qızın qabağında qızıl sandıqları açıblar, oğul... Nə deyim, qızdır, əgər zərxaradan arxalıq, əşrəfidən yaxalıq gözün qamaşdırmasa, qaçmaq istəsə, ona da həmiyyət elərəm – hələlik sən qaç başını qurtar!

Odunçu oğlunun üzündən nə isə bir kölgə keçdi və öpdü qocanın əlindən, yola düzəldi...

Kəndə gəlib çıxanda hava artıq işıqlanmışdı və indi o oğlunun nigarançılığı ilə səhəri diri gözlü açan qoca anasının hüzurunda dayanmışdı, başına gələnləri danışıb qurtarmışdı və nə qədər ki, gec deyildi qoca atasıyla vidalaşmalı, kənddən çıxmalı, başını götürüb hara isə getməli idi.

Susub durmuş atası handan-hana başını qaldırdı və dedi:

– Mənim bir ayağım qəbirdədir, oğul, sən mənim fikrimi çəkmə... Amma bilmirəm sən hara gedəcəksən, özgə yerlərdə, qürbət ellərdə nə eliyəcəksən?

Və birdən heç vaxt o barədə düşünmədiyi və heç vaxt elə bir şey ağlına gətirmədiyi amma indicə, bir an içində ürəyində doğulan və bütün varlığına hakim kəsilən və özü üçün gözlənilməz olan elə bir qərara gəldiyini hiss elədi ki, bunu atasına elan edərkən həyəcanlandı, boğazında düyünlənən bir qəhərdən boğuldu və dedi:

Oxuyacağam, ata, gəzəcəyəm eli-obanı oxuyacağam, gedib qürbətə çıxsam orda oxuyacağam, dönüb geri qayıtsam, burda oxuyacağam...

***

Və o gündən odunçu oğlunun sərsəri həyatı başlandı.

İndi o yurdsuz-yuvasız gəzgin bir nəğməçi idi, heç bir yerdə çox bənd olub qalmırdı, çünki daima onu çağıran bir səs vardı ki, yolların çağırışı idi və gəzirdi, dolaşırdı eli-obanı yorulmurdu. Kəndistanda olurdu kənd toylarında oxuyurdu, şəhərstana gəlib çıxırdı, çayxanalarda oxuyurdu və çox az bir zamanda səsinin şöhrəti yurdunun günçıxanından yurdunun günbatanına kimi yayıldı.

İndi nəinki onu hər yerdə səbirsizliklə gözləyirdilər, hətta səsini bir daha eşitmək üçün dalınca at çapıb bu kənddən o kəndə gedənlər və o şəhərdən bu şəhərə gələnlər olurdu.

Sonra aylar dolanmışdı, il keçmişdi və o yenə bir dəfə də olsun ürəyinə xəyanət eləməmişdi, çünki oxuduğu bütün mahnılarını hər dəfə ona ürəyimdəki azadlıq yanğısı oxutdurmuşdu və hər dəfə cahcəlallı məclislərdə bir gecəsinə təklif edilən bir ətək qızıldan üz çevirmişdi, amma təsadüfən gecələdiyi bir kəndli komasında yoxsul bir süfrə başında ona dikilən baxışlar ürəyini tərpətmiş, oxumuş və səhər qalxıb gedərkən heybəsinə qoyulan bir cürdək ayranı minnətdarlıq hissilə qəbul eləmişdi.

Nəhayət onun bəstələdiyi mahnılar dildən-dilə düşərkən və o keçib getdiyi şəhər və kəndlərdə tez-tez mahnılarının başqaları tərəfindən oxunduğunu eşidərkən, hər dəfə ürəyini suvarmağa başlayan xoşbəxtlik hissinə eyni zamanda nə isə bir niskil qarışırdı və elə bil hardansa uzaqlardan gələn bir səs onu geriyə – yurduna-yuvasına, doğma yerlərə çağırır və o ümid ki, ondan əli üzülmüşdü, yenidən ona əl uzadırdı.

Bu gecə isə o müsafir olduğu bir kəndli komasında gözlərini yumarkən, birdən elə bil vücudunun çəkisini itirdi, sinəsində nə isə yeni bir mahnının doğulduğunu hiss elədi yuxusu ərşə çəkildi, bütün gecəni qollarını başı altında çataqlayaraq gözlərini qaranlığa zilləyib qaldı və dodaqlarını tərpətmədən içəri səslə o mahnının gah ürküb qaçan və gah yenidən qayıdıb gələn məqamlarını ürəyində zümzümə elədi və birdən bu mahnı ilə bərabər o ahugözlünün unudulmuş xəyalı həzin bir səhər nəsimi kimi uçdu, üstünə gəldi, uyumuş o həsrət yenidən oyandı, ürəyini qarsdı və səhərin gözü açılar-açılmaz qalxdı yola düşdü və üz tutdu doğma kəndlərinə doğru getdi...

***

Axşam günbatan çağı gəlmişdi, kəndləri yanındakı o qalın meşəyə çatmışdı.

Və o saat hər tərəfdən gözəgörünməz həyulalar ayağa qalxmışdılar, qaçıb gələrək üstünə tökülmüşdülər, qollarını boynuna dolamışdılar, əlindən tutub arxasınca çəkmişdilər, köhnə tanış cığır ilə onu meşənin qalınlığına aparmışdılar və tufan yıxmış o qocaman palıd ağacının üstündə oturtmuşdular.

Oturmuşdu, bir hovur dincini almışdı və elə bil çox düyünlü o saqqız ağacın bu gün daramışdı, doğramışdı və bir şələ odun çıxardınca çox yorulmuşdu, gün axşam olmuşdu, ağacların dibi qaranlığa batmışdı, günün işığı ilişib ağacların başında qalmışdı, durub getmək istəmişdi, ayaqları gəlməmişdi, şələsi çoxdan bağlanmışdı, əyilib yerdən qaldırmamışdı və yenə ayaqları altında açılan təkliyinin qara quyusundan bir an gözlərinə vahiməli bir yuxu görsənmişdi və o qara vaqiəli yuxuda qara bir əl boğazından tutmuşdu, onu boğmuşdu və ovcu qızıl ilə dolu o biri qara əlini ona doğru uzatmışdı...

Səksənmişdi, oyanmışdı və ona elə gəlmişdi ki, illər var ki, burda oturub qalmışdı və illər var ki, ürəyi fəryad edib o ahugözlünü çağırmışdır və o vaxt ki, gözlərini qapamışdır o ahugözlü bu meşə cığırıyla ona doğru gəlmişdir və ürək üçün yalnız bu röya həqiqət olaraq qalmışdır, başqa nə olub keçibsə hamısı bir qiylü-qal imiş...

Sonra gözləri öz-özündən qapanmışdı və əvvəlki səsi, gəncliyinin səsi yenə meşə üzərində ucalmışdı.

***

Və o vaxt ki, bu axşam çağı meşədən yenə o səs ucalmışdı, bir anda bütün kəndi ayağa qaldırmışdı. Hamı o səsi tanımışdı, daxmaların qapıları, pəncərələri açılmışdı və böyük, kiçik hamı bir-birinə dəymişdi, çoxdan məhrum olduqları və indi yenidən qayıtmış o doğma səsə qulaq asmağa başlamışdılar.

Qoca odunçuya xəbər vermişdilər, xəstəhal qoca yatağından qalxmışdı, eşiyə çıxmışdı, lakin qocanın qulaqları indi çox ağır eşitdiyi üçün neçə ildən bəri həsrətini çəkdiyi oğlunun səsi gəlib təkcə ona yetişməmişdi, qoca ayaqlarını sürümüşdü, o səsə doğru yaxın getmək istəmişdi, lakin az getmişdi, taqətdən düşmüşdü, sonra geri dönmüşdü, adamların üzünə baxmışdı və bütün yaxşılaşmış üzlərdə və işıqlanmış gözlərdə oğlunun səsi nəhayət gəlib ona da çatmışdı...

Sonra onun səsi kənd üstündən aşıb getmiş, yuxarıda Əlyar xanın böyük imarətli malikanəsinə yetişmişdi və bu vaxt çay süfrəsi başında oturmuş Çimnaz ilə Əlyar xan hər ikisi birdən səksənmişdilər, birbirinin üzünə baxmışdılar və gözlərin döyə-döyə qalmışdılar.

Bir az sonra isə Əlyar xanın malikanəsindən çıxan üç nəfər atlı, yedəklərində yəhərli bir atla meşəyə doğru çapmışdılar və gəlmişdilər odunçu oğlunu yenə haman yerdə, tufan yıxmış o qocaman palıd ağacı yanında tapmışdılar, əyilmişdilər, ehtiramla ona baş əymişdilər və demişdilər:

– Bizi Çimnaz xanım göndərib, Çimnaz xanım səni görmək istəyir və yedəyimizdə sənin üçün at gətirmişik...

Sevinmişdi – Çimnaz sağ idi. Ürəyi döyünmüşdü, – osir-yesir Çimnaz onu görmək istəyirdi.

Və bu dəfə o xan atlılarının önündə çaparaq Əlyar xanın malikanəsinə gəlmişdi və xan nökərləri onu malikanədə məxsus onun üçün ayrılmış bir otağa aparmışdılar ki, uzun yoldan sonra bir az dincəlsin!

Əlyar xan isə bu vaxt bütün nökərlərini atlara süvar edib dörd bir tərəfə çapdırmışdı, mahalın bütün kübarlarını və əşrəflərini axşam məclisinə dəvət eləmişdi.

Xan o vaxt qurduğu məclisdə xəcil olduğunu hələ də həzm edə bilməmişdi, amma indi, bu gecə o dost və əğyar qarşısında öz təntənəsini nümayiş etdirəcəkdi, həm də bu gecə onun məclisində o zaman heç kəsin tanımadığı odunçu oğlu yox, indi adı dillərdə əzbər olmuş, şöhrəti düzü-dünyanı tutmuş bir el nəğməkarı oxuyacaqdı.

Odunçu oğlu isə məxsus onun üçün ayrılmış otaqda çox oturub qalmışdı və nə vaxt Çimnazın onu çağıracağını çox gözləmişdi, qaranlıq düşmüşdü, gəlmişdilər onun otağında çıraq yandırmışdılar və üçayaqlı alçaq kətil üstündə qabağına bir sini çərəz qoymuşdular.

Sonra qısa fasilələrlə bayırdan at kişnərtilərinin səsi gəlmişdi, dörd bir tərəfdən çapıb gələn qonaqlar yenə malikanənin böyük və aynalı otağında bir-birinin yanına düzülmüş, hərə öz yerini tutmuş və məclis arəstə olmuşdu.

Bu vaxt gəlmişdilər onu aparmışdılar, qarşısında bir-bir çox qapılar açmışdılar, bir-birindən zəngin döşənmiş bir sıra otaqlardan keçirmişdilər və nəhayət o bircə dəfə üzünü görmək həsrətini illərlə ürəyində gəzdirdiyi ilə üz-üzə dayanmışdı.

Və indi onun üz-üzə dayandığı Çimnaz burda bir çox qızlar və qadınlar içində atlas bir döşəkçə üstündə oturmuşdu və elə bil sağında-solunda keşikçi qoyub onunla bu görüşünü mühafizə altına almışdı.

O isə donub qalmışdı qapı ağzında, gözlərinə inanmamışdı.

Çimnaz idimi bu qadın?

Orda o atlas döşəkçə üstündə tavus kimi bəzənmiş bir xanım oturmuşdu, zərli-zibalı əlbəsəsi üstündə daş-qaşlar bərq vururdu, boynundan salxım-salxım qızıl gərdənbəndlər, zəncirlər və sap-sap mirvari boyunbağılar asılmışdı.

İncəbelli, qıvraq tərpənişli, ahugözlü bir qızı dolğun əndamlı, ağır baxışlı, qımıldanıb tərpənməyən bir qadın əvəz eləmişdi, çənəsi altındakı buxağı buğumlarla bir-biri üstünə qatlanmışdı, vaxtilə çiyninə tökülən xurmayı saçları indi almaslı, incili araqçın altına yığılmışdı və baxışlarındakı biganəlik gözlərindəki yanarlığı yox eləmişdi.

O isə nitqi batmış kimi bu qadın qarşısında dayanmışdı.

Çimnaz da susmuşdu, nəfəsini udmuşdu, amma üzündə elə bir ifadə vardı ki, elə bil bu saat ya güləcəkdi, yaxud ağlayacaqdı.

Və Çimnaz xanım gülümsəmişdi – ağzını örtmüş yaşmağı aşağı salmışdı və demişdi:

– Biz hər yerdən sənin sorağını alırdıq və gözləyirdik ki, şeytanın qıçın sındırıb bir bizim tərəflərə də gələrsən. Xan keçmiş əhvalatı çoxdan unutmuşdur. Bu axşam o məxsus sənin üçün məclis qurmuşdur. Bütün mahaldan çox hörmətli şəxslər bizə qonaq gəlmişdir. Amma o şəxslər içində bizim üçün ən əziz qonaq sənsən. Xan da, mən də sənə ziqiymət xələtlər hazırlamışıq. Mən özüm bu otaqda oturub bütün gecəni sənə qulaq asacam.

O Çimnaz ki, bircə dəfə onun üzünü görmək həsrəti onu qovmuşdu bura gətirmişdi, burda yox idi, burda başqa bir qadın vardı və bu başqa qadın xan hərəmi idi.

Və o dönüb getmək istəmişdi.

Amma bu vaxt yan qapı açılmışdı, xan gülümsəyərək içəri girmişdi, gəlmişdi onun qoluna girmişdi, çəkmişdi onu özüylə bərabər qonaq otağına aparmışdı və yuxarı başda öz yanında ona yer göstərmişdi.

Məclisdə hələ şərbət paylanırdı, onun piyaləsini xan özü doldurmuşdu, sonra dönmüşdü tarçıya işarə eləmişdi və haman tarçı yenə "Rast" dəstgahına başlamışdı.

Yenə hamı susmuşdu, yenə bütün məclisin gözü ona dikilmişdi və xan boğazını arıtlamışdı və demişdi:

– Odunçu oğlu, süfrəyə plov gələnəcən, bu şərbət kimi şirin səsinlə bir balaca deməydin, məclisə ruh verərdin və bizi ziyadəsiylə xoşnud eləyərdin!

Başını qaldırmışdı məclisi süzmüşdü və yenə sükut və intizar içində ona baxan bu məclisdən o tərəfdə – çox uzaqdan, izdihamlı bir şəhər meydanından yığın-yığın insanların da ona baxdıqlarını və gözlədiklərini görmüşdü...

Sonra məclisdən bir həyirti qopduğunu və indi tək xanın yox, bütün məclisin ona nə isə dediyini və hər tərəfdən qabağına atılan ovuc-ovuc qızılların cingiltisini eşitmişdi və nəhayət xan özü belindən qızıl kəmərini açmışdı, onun qabağına atmışdı və demişdi:

– Oxu, – bir ağız oxu, töyləmdəki qara kəhər də sənindir!

Və bu vaxt ordan – o şəhər meydanından ona baxıb duran və nəyi isə gözləyən o gözlərdə elə bil səbirsizlik görmüşdü ki, qeyri-ixtiyari ayağa sıçramışdı və qapıya doğru yönəlmişdi.

...Qan xanın beyninə vurmuşdu, hiddətindən qırılan səsi ilişmişdi boğazında qalmışdı və nökər-naib qaçıb gələrək içəri dolmuşdu.

Lakin xan nökərlərindən ikisinin əlində qamçı görərkən, bir an duruxmuşdu – ikinci dəfə idi ki, o nə zorla, nə qızılla bu adamın inadını qıra bilməmişdi... Amma indi ikinci dəfə onu xəcil edən bu adam o vaxtkı adsız-sansız odunçu oğlu deyildi, xalqın sevimlisi idi və yüzlərlə havadarı vardı.

Və xan qan sağılmış gözlərilə odunçu oğlunun arxasınca baxmışdı, xanın nökərləri isə qapı ağzında odunçu oğlunun qabağını kəsib xanın əmrini gözləmişdilər.

Nəhayət xan nökərlərinə demişdi:

– Gədələr, nə durub baxırsınız, görəndə ki, bir şəxs dəli-divanədir, onun əllərinə və ayaqlarına bənd vururlar, aparın bunu da zəncirləyin və nə qədər ki, ağlı başına gəlməyib qoy qolları zəncirli, ayaqları kündəli qalsın!

Odunçu oğlunu gətirmişdilər, yenə o qara damda həbs eləmişdilər və bu dəfə ayaqlarını və qollarını zəncirləmişdilər ki, əli hər yerdən üzülsün, qaça bilməsin!

Və üç gün üç gecə o qaranlıq məhbəsdə ac və susuz qalmışdı.

Dördüncü gün gecə yarısı Əlyar xan malikanəsində qopan səs-küyə oyanmışdı, nökər-naib, hamı bir-birinə dəymişdi, – malikanə imarətlərindən biri od tutub alovlanmışdı.

Xan həvlnak bir halda yanan imarətinə doğru yönəlmişdi və qabağına çıxan qoca bağbanın üstünə düşüb bağırmışdı:

– Bu nədir qoca? Kimin işidir bu?

Qoca bağban yanan imarətə tərəf baxmışdı və demişdi:

Bu xəbərdarlıqdır, xan... Elin-obanın qəzəbindən həzər elə, odunçu oğlunu incitmə, çünki bu işin axırı daha xətərnak ola bilər.

Xan diqqətlə qocanın gözlərinə baxmışdı, qoca baxışlarını qaçırtmamışdı və xan əlini çırpmışdı:

- Rədd eləyin çıxıb getsin!

***

Elə haman gecə gəlmişdilər, zəncirlərini açmışdılar və qapını taybatay qoyub getmişdilər.

Və o güclə ayağa qalxmışdı, açıq qapıdan çıxmışdı, ayaqlarını sürüyərək bir addım xan malikanəsindən uzaqlaşmışdı.

Lakin çox gedə bilməmişdi, ayaqlarının heyi kəsilmişdi və zülmət bir gecə içində, yol qırağında, alçaq bir təpəcik üstündə təkbaşına oturub qalmışdı.

Göydə tez-tez ulduzlar axmışdı, dağlardan sərin meh əsmişdi və o səhərin açılmasını gözləmişdi. Nə qədər ki, dan yeri ağarmamışdı, bu qaranlıq yolda araba təkərlərinin cırıltısı eşidilməyəcəkdi, at ayaqlarının tappıltısı gəlməyəcəkdi və ins-cins gözə dəyməyəcəkdi. Amma birdən hardansa gələn bir səs eşitmişdi, qulaq vermişdi – zınqırov səsləri idi, hardansa üzübəri dəvə karvanı gəlirdi.

Səbirsizliklə yaxınlaşan karvanı gözləmişdi və o vaxt ki, böyük bir dəvə karvanı gəlmişdi, gecə qaranlığında qarşısından keçməyə başlamışdı, sevinmişdi, ayağa qalxmışdı və sarbanı səsləmişdi:

– Ey sarban, – demişdi, – yollar yorğunuyam, saxla karvanı məni də götür!

Lakin sarban ya onun səsini eşitməmişdi, yaxud eşitmişdi, amma gecənin bu aləmində yol qırağından gələn o səsə etibar eləməmişdi və karvan dayanmamışdı.

O isə gözləmişdi ki, karvan ha indi, ha bu saat dayanacaqdır, amma dəvələr səssiz addımlarla laqeyd və çalxanan kölgələrlə, bir-biri ardınca ötüb getmişdilər, qaranlığa batıb yox olmuşdular və odunçu oğlu alçaq bir təpəciyin üstündə – səssiz və qaranlıq bir gecə içində tək qalmışdı...

Və bu vaxt elə bil bir anda o kiçik təpəcik üstündə, bu böyük qaranlıq içində birdən-birə sinəsi uçmağa hazırlaşan bir quş sinəsi kimi qabarmışdı, hava ilə dolmuşdu və o mahnı ki hələ zindanda ikən qollarındakı zəncirlərin cingiltisi altında bəstələnmişdi, indi nəhayət pərvaz olmuşdu və ürəyindəki təkliyin fəryadı kimi uçmuşdu, göylərə ucalmışdı.

Sonra başını yuxarı qaldırmışdı və səsi sonsuz boşluqlar içində kimsəsiz qalmış bir dünyanın fəryadına çevrilmişdi, getmişdi ulduzlara çatmışdı və ulduzları sarsıtmışdı və o vaxt ki gözlərin aşağı salmışdı gecənin qara divarı ilə üz-üzə qalmışdı, fəryadını qaranlıqda yox olan karvanın arxasınca göndərmişdi və səs getmişdi kəmənd kimi karvanın boynuna sarılmışdı, dəvələr bir-birinə dirənmişdi, zınqırovların səsi batmışdı və qocaman bir karvan yolun ortasında qaranlıq içində hərəkətsiz qalmışdı.

...İndi artıq elə bil onun özündən özünə, heç nə qalmamışdı, nəyi vardısa təkliyinin bu gecə nəğməsi əlindən alıb aparmışdı – ürək tükənmişdi, səs sim kimi qırılmışdı və o yerə sərilib təpə üstündə gözlərin qapamışdı ki, birdən uzaqdan qaranlıq içindən, karvanın ötüb getdiyi tərəfdən qoca sarbanın həyəcanlı səsi eşidilərkən, bir an ona elə gəlmişdi ki, o hardasa dərin bir quyu içində idi və indi birdən kim isə yuxarıdan əlini ona doğru uzatdı.

Bu vaxt qoca sarban:

– Ey hey, odunçu oğlu, tanıdım səni, – deyə onu səsləyirdi, – hardasansa dur bəri gəl, saxlama karvanı yolum uzaqdır.

Başını torpaq üstündən qaldırmışdı, quyudan çıxırmış kimi ağır-ağır ayağa qalxmışdı və kiçik təpəcik üstündən yola enmişdi, karvana doğru getmişdi.

Sarbanın yerə yatırtdığı qoşa hürgüclü nər dəvə odunçu oğlunu belinə almışdı, zarımışdı, nərildəmişdi və ayağa qalxmışdı.

Və odunçu oğlu sarbana demişdi:

– İndi çək karvanını, sarban, çək apar məni bu yerdən ki, burda ürək daşa dəydi və əlim burda son ümidimdən üzüldü...

Sarban karvan önündəki nər dəvənin ovsarını çəkmişdi. Karvan yenidən hərəkətə gəlmişdi və qoca demişdi:

– Elə hey diyarbadiyar gəzirsən odunçu oğlu, nə bir yerdə qərar tutursan, nə bir hovur nəfəsini dərirsən...

– Elədir, həmişə yollardayam, sarban – sinəmdən keçən arzular karvanıyla yol gedirəm... və gedəcəyəm son nəfəsimə kimi... Amma gecə çox uzun, çox qaranlıqdır və işıq hələ çox uzaqdadır.

Təbriz, 1944

QIZIL QÖNÇƏLƏR

Gün olmuşdu ki, şəhərin böyük bazarında iş tapılmışdı və qoca Firuz bütün günü başıaşağı işləmişdi, yük daşımışdı, elə günlər də olmuşdu ki, böyük anbarlar yanında oturub qalmışdı, kürəyini divara söykəmişdi və daşıyacağı bir yükün intizarıyla kiminsə onu çağıracağını gözləyirkən, gah mürgüləmiş, gah səksənib oyanmışdı.

Çox qoca idi, boş-bekar oturub qaldığı günlərdə belə sümükləri sızıldayırdı, çünki uzun ömrü boyu daşıdığı yüklər bir-biri üzərinə qalaqlansaydı, yerdən göyə bir dağ ucalardı.

Böyük və zəngin bir şəhərdə yaşamışdı və bu şəhərin nə qədər tikintilərinin daş və kərpici, nə qədər böyük imarətlərin avadanlığı, ağır sandıqları, xalça və xalıları və səqfinə kimi dolu anbarların nə qədər saysız-hesabsız xaralları onun çiynində daşınmışdı və bu yüklərin hər birindən bir qırğı ilişmişdi, yapışmışdı, bir-biri üstünə qalaqlanıb həmişəlik çiyinlərində qalmışdı və hər gün belini bir az daha artıq aşağı əymişdi. Və indi o hər dəfə nəfəs alanda elə bil çiynində bir yük vardı, yuxarı qaldırırdı və hər dəfə nəfəsini dərəndə, elə bil çiynində bir yük vardı, aşağı endirirdi...

Son zamanlar isə qoca hər axşam günbatan çağı, eyni bir saatda, eyni bir vaxtda hara isə tələsirdi və bu vaxt əgər onun boxti gətirsəydi, təsadüfən bir iş çıxsaydı, arxadan onu səsləyən, çağıran olsaydı belə, etina eləmirdi, geri dönürdü və indi elə bil gücü ancaq kölgəsini arxasınca sürüməyə çatırdı, çünki çoxlu döngələrə burulurdu, çoxlu dalanlardan keçirdi və tozlu küçələrlə çox yol gedirdi.

Və gəlirdi şəhərin ucqarındakı fərş fabriklərindən birinin darvazası qarşısında çoxdan qurumuş bir çinar ağacına söykənib dayanırdı.

Bəlkə bura, şəhər civarına gələnəcən qoca yorulurdu və bir an nəfəsini dərmək üçün burda bu ağaca söykənib dayanırdı ki, bir hovur dincini alsın?

Yox, burdan o yana qocanın ən ağır yolu başlanırdı və qoca hər axşam burdan o yana talеyinin ən ağır yükünü çiyninə alıb aparırdı.

Çox gözləmədi, səs-küy qopdu, fərş fabrikində iş qurtardı və fabrik darvazasından çıxan dəstə-dəstə irili-xırdalı qız və oğlan uşaqları küçəni doldurdu, sonra iki qız uşağı yeddi-səkkiz yaşlarında çox arıq və solğun bənizli, xurmayı saçlı və qonur gözləri çox işıqlı bir qızcığazı qolları üstündə qapı ağzına çıxartdılar.

Qoca yaxın gətdi, minnətdarlıq hissilə əlini nəvazişlə hər iki kiçik yaşlı çadralı qızın başına çəkdi, sonra nəvəsini, balaca Sürəyyanı qızların qucağından götürüb ehtiyatla arxasına aldı və döndü yola düzəldi.

İndi o bir ayaq-bir ayaq addımlayırdı ağır-ağır nəfəs alırdı, çünki hər dəfə bu quş kimi yüpyüngül qızcığazı dalına alanda elə bil üstünə bir dağ uçulurdu və üstünə uçulan dağ isə talеyinin ona yüklədiyi ömür şələsi idi ki, son nəfəsinə kimi bu şələ həmişə onun çiynində qalacaqdı.

Hər axşam dalına alıb gətirdiyi və səhər yenə dalına alıb fərş fabrikinə apardığı qızcığaz qocanın aman zamanı idi və bu böyük dünyada bu kiçik varlıqdan başqa qocanın heç kəsi yoxdu, qızcığaz isə ayaq açıb yeriməyə başlarkən rütubətli və qaranlıq bir zirzəmidə şikəst olmuşdu, ayaqları tutulmuşdu, daha əvvəl anası hələ onu süddən ayırmamış vəfat eləmişdi, atası – qocanın oğlu isə qazanc dalınca qürbətə getdiyi gündən elə bil daş olub quyuya düşmüşdü və illər keçmişdi ondan bir xəbər gəlməmişdi və beləliklə tabdan düşmüş bir qoca ilə imdadsız bir qız uşağı amansız bir həyat qarşısında tək qalmışdılar.

Qızcığaz qocanın ağır sükutunu hiss elədi, təşvişə düşdü və dedi:

– Baba, bu gün sən çox yorulmusan?

– Yox, gözüm işığı, – dedi qoca, – bu gün heç bir iş görməmişəm.

Qızcığaz başa düşdü, elə isə babasının cibində bu gün də heç bir şey yoxdur və səngəkçi dükanı qarşısından keçərkən qocanı saxladı:

– Dayan baba, səngək alaq, axşama evdə çörəyimiz yoxdur.

Qoca dayandı, səngəkçi şagirdi bir neçə səngək bükdü, gətirib qocaya verdi və balaca Sürəyya cəld əsgini andıran yırtıq çadrasının ucuna düyünlədiyi bugünkü muzdunu – iki qranı çıxartdı oğlana verdi.

Qocanı tər basdı, – deməli bu gün də axşam yeyəcəkləri bir tikə əppəyi yenə nəvəsinin kiçik əlləri qazanmışdı hər ikisi üçün...

Axşamlar isə onlar – baba və nəvə, rütubətli bir zirzəmidə, həsir üstünə salınmış və basma rəngi çoxdan solmuş qələmkar bir süfrə başında üz-üzə oturardılar və gündəlik cirələri adətən bir neçə səngək və bir yumru pendirdən ibarət olardı.

Və bu vaxt qoca yıxılıb yatmamışdan əvvəl qızcığazın gözlərinin bir az işıqlanması və dodaqlarına xəfif bir təbəssüm qonması üçün, bu miskin süfrə başında, bu qaranlıq zirzəmidə hər gecə bir-birindən rəngarəng nağıllar və əfsanələrlə nəvəsini əyləndirməyə çalışırdı. Qızcığaz isə nəfəsini udaraq babasına qulaq asar, qoca danışdıqca xəyalı almas

saraylara uçar, əlvan rənglərin aşıb-daşdığı bir dünya onu ağuşuna alar, sonra gözləri qapanarkən yuxuları qızıl röyalara qərq olardı.

Və dəfələrlə bu röyaları ilə oynaqlığı arasındakı bir sərhəddə işıqlı bir otağın açıq qapısından gənc və gözəl bir qadın onu səsləyirdi, o dönüb bu qadına doğru yüyürərdi və bu qadın onun anası idi ki, nə canlı surəti, nə ölümü onun xatirində qalmamışdı və qala bilməzdi.

Sonra hava azacıq işıqlanar-işıqlanmaz qoca nəvəsini şirin yuxudan oyadar, çit çadrasına bürələyib dalına alar, gətirib fərş fabrikinin darvazası ağzında qoyar, özü isə bazara tələsər və hər dəfə rastına düşən ən ağır bir işə girişməyə, yorulmağa, əldən düşməyə, nəfəsini qaraltmağa hazır olardı – təki axşam evə qayıdanda balaca Sürəyya üçün cibində bir ovuc kişmiş gətirə bilsin!

***

Bir ildən çox idi ki, balaca Sürəyya fərş fabrikində işləyirdi və hər səhər gün çıxmamış fabrik irili-xırdalı yüzlərlə oğlan və qız uşağı ilə dolurdu. Bir-iki ustadan və fabrikin qoca nəqqaşından başqa, şəhər ucqarındakı bu fabrikdə bütün günü işləyən yalnız kiçik yaşlı uşaqlar idi ki, əksəriyyəti qızlardan ibarətdi və onlar iki-iki, üç-üç və daha artıq çoxluğu olan kiçik dəstələrlə böyük dəzgahlar qarşısında əyləşib bütün gün axşamacan çeşidli fərşlər toxuyurdular.

Sürəyyanı isə özündən üç-dörd yaş böyük olan iş rəfiqələri hər səhər köməkləşib dəzgah qarşısındakı alçaq taxt üstündə oturdur, sonra özləri oturur, biri qızcığazın sağında, biri solunda yer tutur və dərhal sağ əllərindəki ucu qarmaq bıçaqlarıyla sol əllərinin çevik barmaqları al-əlvan ipliklər içində ritmik və sürətli bir rəqs ilə cadugərliyə başlardı.

Bir qayda olaraq işin ilik saatlarında uşaqlardan səs çıxmazdı, hamı sükut içində başı aşağı işlərdi, amma sonra vaxt keçdikcə, gün uzandıqca, yorğunluq və can sıxıntısı artdıqca, hərə öz-özünə bir mahnı zümzümə eləməyə başlardı ki, ürəkləri bir az yüngülləşsin, eyinləri bir az açılsın!

Sonra bir-birinə qarışan bu həniртilər içindən bəzən kiminsə büllur səsi mahnıya çevrilib ucalarkən, dərhal digər səslər susardı və adətən bu mahnı da həmişə çox qüssəli olardı, amma bir az acı, bir az şirin təskinliyi ilə ürəklərini bir az ovundurardı.

Sürəyya isə oxumazdı, çünki oxumaq üçün onun nə səsi vardı, nə mahnısı. O bütün günü işıqlı, qonur gözlərini çaldığı ilmələrdən ayırmadan, şəfqətə, sevgiyə susamış ürəyinin həsrətini elə bil barmaqları altından çıxan bütün bu əlvan və zərif naxışlara hörüb rəsm edərdi və buna görə idi ki, fabrikin qoca nəqqaşı da hazırladığı çeşidli çeşnilər içində qızıl qönçəli nəqşləri həmişə balaca Sürəyya üçün nəzərdə tutar və o butaları və qönçələri ki, Sürəyya toxumağa başlardı, elə bil onların üstünə gün ziyası düşsəydi, o saat hər biri tac yarpaqları açılmış bir qızılgül kimi göz qamaşdıracaqdı.

Lakin balaca Sürəyyanın rəfiqələrilə bərabər toxuduğu o xalçalar sonra hər dəfə dəzgahdan götürüləndə qızcığaz kövrələr və baxıb doymadığı o qönçələrini o bir daha heç vaxt görə bilməzdi və beləliklə, o hər dəfə bu gün itirdiyini sabah yenidən yaratmaq üçün fabrik ustalarının qurub hazırladıqları növbəti hana qarşısında oturar və qoca nəqqaşın yeni nəqşəsi ilə yeni qönçələr toxumağa başlardı.

***

Bu il çox həzin olan payızdan sonra şiddətli küləklərlə soyuq bir qış gəldi.

Qoca Firuz isə rütubətli və qaranlıq zirzəmisini qızdırmaq üçün hələ də kürsü qura bilməmişdi, odun və kömür yoxdu, şüşəsi yamaqlı bir çırağı işıldatmaq üçün qoca çox vaxt öz boğazından kəsib bir şüşə neft alırdı və gecələr balaca Sürəyyanın yırtıq bir yorğan altında titrədiyini gördükcə səhərə qədər gözünə yuxu getmirdi.

Bu gün o balaca Sürəyyanı hələ fərş fabriki açılmamış, hava qaranlıq ikən gətirmişdi fabrikin darvazası ağzında qoymuşdu, özü də hələ dükan-bazar açılmamış gəlmişdi, böyük bazarın qapısı ağzını kəsdirmişdi, çünki bu səhər böyük anbarlardan birinə çoxlu yük daşınacaqdı və qoca bu fürsəti əldən qaçırmayaraq hamıdan tez işə başlamağı qəsd eləmişdi – nə cür olursa-olsun, o bu gün bir şələ odun pulu qazanmalı idi.

Və səhər hava işıqlanan kimi o böyük anbara yük daşınması başlananda, qoca Firuz bu gün hamını heyrətə salan yaşına yaraşmayan elə bir qıvraqlıqla işə girişdi və bir an nəfəsini dərmədən, qan-tərə bataraq özünü elə şəhid eləməyə başladı ki, o biri cavan hamballar qocanın bu işinə mat və məəttəl qaldılar.

Günortaya yaxın o artıq əlliyə qədər ağır tay daşımışdı...

Və indi fikirləşirdi ki, dalındakı bu növbəti tayı da aşağı endirəndən sonra işə bir az ara versə, oturub bir az nəfəsini dərsə, qiyamət qopmaz, amma bu dəfə yarıqaranlıq dik pillələrlə no qədər aşağı enirdisə, nədənsə hələ də yeraltı anbarın dibi görünmürdü.

...Birdən ona elə gəldi ki, ayaq basdığı növbəti pillənin kərpici ayağı altından yana qaçdı və dərhal gözləri qaranlıq gətirdi, əlini hara isə atmaq istədi, amma bu vaxt elə bil arxadan kimsə onun apardığı tayın üstünə yeni bir tay aşırdı, qoca müvazinətini itirdi, yerində səndələdi, cəld döşündəki kəndiri boşaldıb yükü dalından atmaq istədi, amma macal tapmadı, dizləri ikiqat büküldü və qayadan qopan bir daş kimi üzü aşağıya, yeraltı anbarın qara ağzını açmış boşluğuna yuvarlandı və dik pillələr onu bir-birindən alıb bir-birinə ötürdü, qoca çevrildi, diyirləndi və nəhayət gəldi anbarın qırmızı kərpicli döşəməsi üstünə sərildi, qışqırmağa, haraya çağırmağa nəfəsi qalmadı və üzüqoylu yıxıldığı yerdə döşənib hərəkətsiz qaldı, sonra hələ yuxarıda açılıb düşmüş ağır tay da ilişdiyi axırıncı pillədən qopub bütün ağırlığı ilə qocanın üstünə aşırıldı.

Aşağıda anbarda işləyən kişi qocaya tərəf yüyürdü, dartdılar qocanı yük altından çıxartdılar, amma artıq iş işdən keçmişdi, uzun bir ömür boyu daşıdığı yüklərin axırıncı tayı altında qoca Firuz öz həyatını dəfn eləmişdi.

***

Axşam uşaqlar iş gününü başa vurub, fərş fabrikindən çıxarkən, qar yağırdı və çoxu ayaqyalın olan bu uşaqlar yeri ağartmaqda olan qar üstündə barmaqlı və pəncəli izlər buraxaraq tələsə-tələsə evlərinə sarı dağılırdılar.

Yenə balaca Sürəyyanı rəfiqələri qolları üstündə küçəyə çıxartdılar, amma bu dəfə darvaza qarşısında qoca Firuz babanı görməyəndə çox heyrət elədilər.

Sürəyya küçənin o biri başına baxdı, gözlərini döydü – birinci dəfə idi ki, fabrikdən çıxarkən babası onu gözləmirdi.

Birinci qız dedi:

– Vay, Firuz baba niyə yoxdur?

İkinci qız dedi:

– Qar yağır, gözləyək, gələr.

Gözlədilər.

Uşaqlar hamısı dağılıb getmişdi, qaranlıq kəsifləşirdi, quşbaşı qar yağırdı və balaca Sürəyyanın gözləri təşviş ilə dolu idi.

Birinci qız dedi:

– Sürəyya, bəlkə köməkləşib səni birtəhər evinizə aparaq, Firuz baba görəsən nə iş çıxdı ki, yubandı bazarda qaldı...

Sürəyya qətiyyətlə başını buladı:

– Yox, – dedi, – babam harda olsa bu saat gəlib çıxacaq, "siz gedin" gecdir, sonra qorxarsınız.

Qızlar qaranlığa baxdıqca doğrudan da qorxurdular və dayanırdılar bir az da gözlədilər, sonra Sürəyyanın təkidi ilə bir-birinin əlindən tutub qaranlığa cumdular.

Və balaca Sürəyya bu qarlı qış axşamında, küçədə – darvaza ağzında tək başına oturub babasını gözləməyə başladı.

Küçənin nəhayətində tənha bir fanar vardı, o da yandı, amma qoca Firuz yenə gəlib çıxmadı.

Qar isə getdikcə daha artıq bir şiddətlə yağırdı və donuq işıltısı axşam qaranlığında əks edirdi.

Bir saat sonra Sürəyyanın yanından iki nəfər keçib getdi, sonra biri geri döndü və təkbaşına divar dibində oturmuş qızın ətəyinə mis bir pul atdı.

Qızcığaz səksəndi, dodaqlarını dişlədi ki, ağlamasın, ürəyi başqa bir qorxu ilə doldu, indi yanından ötən onu dilənçi zənn edəcəkdi və bəzisi dönəcəkdi, ətəyinə qara bir pul atacaqdı.

Onsuz da gecə həyatı olmayan bu şəhər indi bu qış axşamında tamamilə bomboş və kimsəsiz görünürdü.

Xüsusilə burda – şəhərin ucqarı olan bu küçədə qışın bu birinci qarlı axşamında artıq ins-cins gözə dəyməyəcəkdi.

İndi o getdikcə daha artıq qorxur və getdikcə canına hopan soyuqdan daha artıq üşüdüyünü hiss eləyirdi, amma hələlik özünü saxlayırdı səsini çıxarmırdı.

Sonra ona elə gəldi ki, gecə keçib, bütün şəhər yatıb və hələ də gəlib çıxmayan babasına qarşı ürəyində elə bir küskünlük baş qaldırdı ki, kövrəldi və səssizcə ağlamağa başladı.

Yenə nə qədər vaxt keçdi və doğrudan da gecə yarı oldu, amma Firuz yenə gəlib çıxmadı.

Və indi o çağırmağa başladı, əvvəlcə dəfələrlə babasını çağırdı, cavab verən olmadı, sonra Allahı, bəndəni – hamını köməyə çağırdı, amma heç kəs səsini eşitmədi.

Artıq dili söz tutmadı, bu qarlı qaranlıq gecədə burda tək qalacağını anladı və bağlı fabrik darvazasına doğru sürünməyə başladı ki, orda darvaza tağı altında qar tutmayan bir bucağa qısılıb səhərin açılmasını gözləsin...

***

Səhər günəşinin ilk şüaları bütün gecəni yağıb şəhəri qalın və ağ bir təbəqə ilə örtmüş qar üstündə bərq vurarkən, darvaza tağı altında bucağa qısılıb yatmış balaca Sürəyya artıq yarıbayğın, yarıhuşsuz bir halda idi.

Çit çadrası başından sürüşüb çiyinlərinə düşmüşdü, boynubükülü qalmışdı, rəngi qaçmış, üzü qış günəşilə işıqlanmışdı.

Birinci dəfə idi ki, onun üzünə səhər doğan günəşin ilk şüası düşürdü və birinci dəfə olacaqdı ki, o oyanarkən qaranlıq zirzəmi əvəzinə otrafında ağappaq qarla örtülmüş bir dünya və başı üstündə şəfəqlənib yanan bir səhər günəşi görəcəkdi.

Və indi onun şüuru üzünə düşən bu günəş ziyalarının toxuduğu füsunkar bir röya ilə dolu idi.

Uzaq üfüqdə böyük və qıpqırmızı bir günəş doğurdu və o günəşin şüaları hər yerdən, daşdan, divardan keçirdi, ən xəfə bucaqları, ən qaranlıq zirzəmiləri belə öz işığı ilə doldururdu. Balaca Sürəyya isə heyran-heyran o günəşə baxıb gülümsəyirdi, çünki indi onun babasıyla bərabər yaşadığı o həmişə rütubətli, o həmişə qaranlıq zirzəmi də ağzına qədər işıqla dolmuşdu, torpaq döşəmə, suvağı tökülmüş divarlar və onun – Sürəyyanın toxuduğu qızıl qönçəli fərşlərlə döşənmişdi və bəzənmişdi və Sürəyya özü elə bil qanad açmışdı, əlvan boyaların aşıb daşdığı bir dünya içində o yana qaçırdı, bu yana qaçırdı və gəlirdi öz əllərilə toxuduğu fərşlərə baxırdı və heyrət içində gözləri geniş açılırdı: günəş şüaları vurduqca onun toxuduğu qönçələr biri-biri dalınca düymələrini açırdı və hər biri qırmızı fincanlıq bir qızılgülə çevrilirdi, bunu görən Sürəyya gah o qönçəyə, gah bu qönçəyə doğru yüyürürdü, amma onlardan heç birini qoparmağa əli gəlmirdi, yalnız barmaqlarının şəfqətli təmasilə o güllərin qıpqırmızı tac yarpaqlarına tumar çəkirdi.

Birdən nə isə oldu, kimsə gəldi, qolundan tutdu və onu çəkib haraya isə aparmaq istədi, Sürəyya getmək istəmədi, ayaqlarını yerə dirədi, amma qolundan tutan əl çox qüvvətli idi və onu işıqlı və əlvan dünyadan qopardıb haraya isə soyuq və qaranlıq bir yerə sürüyürdü...

Qız bir an gözlərini açdı.

Qolundan tutub onu yerdən qaldıran fabrikin qoca nəqqaşı idi və səhər işə gəlmiş uşaqlar hamısı halay vurub onun başına toplanmışdılar və hamısı susqun və kirimişcə dayanıb ona baxırdılar.

Amma balaca Sürəyyanın işığı sönmüş gözləri artıq ətrafdakılardan heç kəsi tanımadı, baxışları bir nöqtəyə zillənib hərəkətsiz qaldı.

Qoca nəqqaş qızı qucağına aldı, içəri apardı, öz otağında taxt üstünə uzatdı, kimə isə tez manqal gətirməsini tapşırdı, sonra qızın əlini əlinə aldı:

– Necəsən, qızım?

Sürəyyadan heç bir səs gəlmədi, kim isə isti çay gətirdi, qız içmədi, manqalı gətirib yanına qoydular, isti qızın üzünə vurdu, gözləri yumuldu, sonra dodaqları tərpənəndə, nə dediyini eşitmək üçün qoca nəqqaş qızın üzərinə əyildi:

– Harda qalmışdın, baba, – deyə qızcığaz sayıqlayırdı, – bir bax necə gün çıxıb... Hamısı mənim toxuduğum fərşlərdi... qönçələr də... gün vurdu açıldılar... bəs sən harda qalmışdın, baba?

Qoca nəqqaş əlini qızın alnına qoydu, Sürəyya od tutub yanırdı, qoca uşaqlardan birini çağırdı – həkim dalınca göndərdi, bir saat sonra küçədən fayton atlarının ayaq səsləri gəldi, qoca nəqqaş qapı ağzında həkimi qarşıladı, bərabər içəri girdilər, həkim qızın üstünə əyildi, uzun-uzadı nəbzini yoxladı, sonra başını qaldırdı qoca nəqqaşın üzünə baxdı:

– Gecikmisiniz, – dedi, – artıq gecdir...

Qoca nəqqaş səksəndi, bir addım geri çəkildi, döndü pəncərə qarşısına gəldi, burdan qoca nəqqaşın kiçik iş otağının şüşələri qırıq pəncərəsi arxasından fabrikin içi bu başdan o başa qədər gözləri qarşısında açıldı.

İndi uşaqların hamısı orda ağır bir sükut içində dəzgahların qarşısında oturmuşdular, heç birindən səs çıxmırdı, hamısı başlarını aşağı salıb işləyirdilər və heç kəs dönüb bir-birinin üzünə baxmırdı.

İndi orda balaca Sürəyyanın yeri boş qalmışdı və bütün günü boş qalacaqdı, amma sabah orda başqa balaca bir Sürəyya oturacaqdı ki, işə başlarkən onun da yırtıq çit çadrası başından sürüşüb çiyninə düşəcəkdi və o hər gün hava hələ işıqlanmamış nə qədər çox qaranlıq bir zirzəmidən çıxıb bura gələcəkdisə, kiçik əlləri burda bir o qədər işıqlı və əlvan naxışlar toxuyacaqdı...

Təbriz. 1945

BAŞ XİYABANDA

Qaramat bir yuxudan oyandım, işığı yandırdım – başım ağrıdan çatlayırdı.

Bu şiddətli baş ağrıları vaxtaşırı gecələrimin ayaqdaşıdır.

Küt və kənək bir ağrı qoşa çəkiclə sağdan və soldan gicgahlarımı döyəcləyirdi, qalxdım üst köynəyimin döş cibindən ağ bir həbin ancaq bir qəlpəsini tapdım ki, onu da udmaq üçün stol üstündəki qrafində su yoxdur.

Bu qürbət şəhərdə hərbi xidmətdə olan bir neçə yoldaşla bərabər əlahiddə bir evdə yaşayırdıq, evdə su lüləsi yoxdu, qonşu evdən aldığımız quyu suyunu qaynadıb içirdik.

Şinelimi çiynimə saldım, ikinci mərtəbədəki otağımdan qaranlıq həyətə düşdüm, çox uca hasarlarla dövrələnmiş həyət ortasında kiçik bir hovuz vardı, səhərlər o hovuzdan götürdüyümüz su ilə əl-üzümüzü yuyurduq. Gecə çox şaxtalı idi və hovuzdakı su donmuşdu, yumruğumla buzu sındırdım, cibimdə ilişib qalmış həb qəlpəsin uddum, üstündən bir ovuc buzlu su içdim.

Geri döndüm, otağıma qalxdım, var-gəl eləməyə başladım ki, ağrı bir az səngisin, sonra təzədən yıxılıb yatım, adətən dərman atandan yarım saat sonra başım yavaş-yavaş ağrının qurğuşun çəmbərindən xilas olurdu.

Amma indi yarım saat keçmişdi və kiçik bir həb qəlpəsinin kənək bir ağrıya dişi bata bilməmişdi.

Geyindim, aşağı düşdüm, həyətdən keçdim, uzun və qaranlıq dəhlizdən küçəyə çıxdım. Gecənin bu aləmində ki axşamdan qar yağmışdı, sonra şaxta bərkimişdi, qaranlıq küçədə ins-cins yoxdu.

Və bu şəhər yalnız bir küçəsində, baş xiyabanında həmişə izdihamlı və işıqlı idi, bütün digər küçələrində, dalanlarında, döngələrində axşamdan kimsəsizləşirdi və qaranlığa batırdı, yalnız baş xiyabanında çoxmərtəbəli idi və ordakı binaların pəncərələri küçəyə baxırdı, balkonları küçənin səkiləri üstündə qərar tuturdu, evlərin ümumi giriş qapıları həmişə açıqdı, bütün digər küçələrindəki bir və iki mərtəbəli evlərin isə səhər uca hasarların arxasındakı həyətlərdə gizləmişdi və bu həyətlərdən küçələrə, dalanlara, döngələrə doğru uzanan xəfə dəhlizlərin giriş qapıları gecə-gündüz bağlı olurdu.

Sonra bu şəhər yalnız baş xiyabanda gecədən xeyli keçənə kimi oyaq qalırdı və səhərlər orda, baş xiyabanda bir az ləng yuxudan oyanırdı,

bütün digər küçələrində isə axşamdan yatırdı və səhər hava azacıq işıqlanan kimi ayağa qalxırdı.

Və nohayət bu şəhər yalnız baş xiyabandakı bir əczaxanasını bütün gecəni səhərə kimi açıq saxlayırdı ki, indi gecənin bu aləmində mən ora – baş xiyabana, – şəhərin səhərə kimi açıq saxladığı o əczaxanaya doğru gedirdim...

...Və baş xiyaban gecənin bu gec saatlarında həmişəki kimi yenə çıraqban idi, amma başqa vaxt gecə yarıdan sonra da burda dolaşan baxışları çağırışlı bədbəxt kölgələr indi bu şaxtalı gecədə yox olmuşdu və hər axşam burda sızıldayan, ağlayan divar dibləri də artıq susmuşdu və boşalmışdı.

Gündüzlər şəhərin digər məhəllələrində və örtülü bazarında sədəqə üçün uzanan əlləri boş qalan dilənçilərin bir çoxu axşamlar çox tez kimsəsizləşən digər küçələrdən bura, baş xiyabana doğru yönəlirdilər, ayaqyalın, başıaçıq uşaqlar, cındır çit çadralı qadınlar, çiyni mitil yorğanlı qocalar burda divar diblərində düzülüb otururdular və bu divar dibləri xüsusilə soyuq qış gecələri yüz ağızlı fəryadla şəhərin baş xiyabanındakı izdihamından mərhəmət diləyirdi.

İndi isə şaxtalı bir gecənin bu aləmində ki, əl açmaq üçün şəhərin baş xiyabanında ins-cins qalmamışdı, şəhərin dilənçi uşaqlarından kiçik bir oğlanın ilişib burda, baş xiyabanda qalması çox təəccüblü idi.

Və şəhərin sahibsiz, sərsəri, ac itlərindən böyük bir sürü o uşağı mühasirəyə almışdı.

Ayaq saxladım, uşaq sürü içində fırlanırdı, sağa dönürdü, sola dönürdü və əlindəki çörəkdən qopartdığı tikələrdən sürüdəki ac itlərin hərəsinə bir pay düşməsinə cəhd edirdi.

İkinci bir çörəyi isə uşaq sol qolu altında bərk-bərk qoltuğuna sıxmışdı.

Düşünmək olardı ki, kimsəsiz bir uşaq çörəyə möhtac olduğu kimi bir parça qarşılıqlı şəfqətə də möhtacdır və yəqin mehrini özü kimi hər yerdən qovulan, ac qalan, soyuqdan titrəyən bu sərsəri itlərə salmışdır.

Əczaxanaya çatmışdım, içəri girdim.

Gecə aptekçisi rəngimə baxan kimi əhvalımın nə yerdə olduğunu fəhm elədi, tanış idik, vaxtaşırı qocadan nevraljin adlanan başağrısı dərmanı alırdım və üst köynəyimin döş cibində ehtiyat saxlayırdım.

Salamlaşdıq və qoca bu şəhər sakinlərinə xas olan xüsusi bir nəzakətlə iltifat göstərdi.

– Çay süzüm, – dedi, – elə burda bir pay nevraljin atın!

– Təşəkkür eləyirəm, – dedim, – bir stəkan su.

Başımı geri qanırdım ağ nevraljin tozun dilimin üstünə səpdim, suyu başıma çəkdim.

– Əyləşin, – dedi qoca, – bugünkü Tehran ruznamələridir, axşam avtobus gətirdi, baxsanız, başınız bir az qarışsa, ağrı fövrən izalə olub gedər!

Alçaq miz üstündə bir yığın Tehran qəzetləri vardı, və ən üstdəki qəzetin birinci səhifəsində çəkilmiş karikaturada ağ bir qoyun göy çəmənlikdə ot qırpırdı, amma sağında və solunda iki boz qurd şöngüyüb göz-gözə oturmuşdu, sağdakı gözünü soldakına ağartmışdı ki, dinc otur, həddini bil, soldakı da sağdakına meydan oxuyurdu ki, xam xəyala düşmə, boğazında qalar və beləliklə o qoyun çox xoşbəxt idi ki, keşiyində dayanmış iki qurd arasında öz qoyun səadətinə qovuşmuşdu...

Başımı qaldırdım gecə aptekçisinin üzünə baxdım, qocanın işıldayan gözlərində cinlər oynayırdı...

Nevraljin tez təsir eləmişdi, ağrının dişi sınmışdı və indi geri çəkilmişdi, hardasa sonuncu bir nöqtəyə ilişib amanatabənd qalmışdı

Gecə aptekçisi ilə xudahafizləşib yenidən baş xiyabana çıxdım.

Xəfif, amma şaxtalı bir külək şəhərin digər qaranlıq küçələrində və dalanlarında özünü ora-bura çırpıb geri dönmüşdü və indi burda – baş xiyabanda itlərə çörək paylayan o uşağı qabağına salıb hara isə qovurdu.

Uşaq ayaqyalın və başıaçıqdı, gah yorturdu, gah dayanıb arxasınca salıb apardığı itləri səsləyirdi və indi qoltuğundakı ikinci çörək də yox olmuşdu, sürüdəki itlərin sayı isə bir az da çoxalmışdı.

Yenə düşünmək olardı ki, bu səxavətlə ki, uşaq bu gün diləndiyini bu ac itlərə paylamışdı, özünə heç bir şey saxlamamışdı, sabah sədəqə üçün açılan əli boş qalardısa (və belə günləri az olmurdu və az olmayacaqdı) onda bu it sürüsünə mehribanlığı uşağa çox baha tamam ola bilərdi.

Və bu zaman uşaq birdən yox oldu.

İrəlidə üç mərtəbəli binada bir ticarət şirkəti yerləşirdi və uşaq o binanın giriş yolundan içəri girib yox olmuşdu və bütün sürü də uşağın dalınca içəri cummuşdu.

Gəlib o binanın qarşısına çatmışdım ki, arxadan yortub gələn gecikmiş, daha iki it də az qala ayaqlarıma dolaşaraq yanımdan sivişib özlərini dəhlizə salmışdılar.

Bu nə sirr idi?

Bir an tərəddüd elədim, sonra dəhlizə girdim.

İçəri çox kiçik bir elektrik lampasilə işıqlanmışdı və əvvəlcə dəhlizdə nə uşağı gördüm, nə it sürüsünü. Bəlkə yuxarıya, ikinci mərtəbəyə qalxmışdılar? Amma yuxarıda ikinci mərtəbənin koridor qapısı gecələr bağlı olmalı idi və pilləkənin üst meydançasına bu it sürüsü sığışmazdı.

Birdən pilləkən qanadının arxasından gələn bir hənirti diqqətimi cəlb elədi, irəli getdim, pilləkən qanadının arxasına keçdim.

Sürünün bütün itləri burda idi, sıxılmışdılar bir-birinə, biçimsiz bir kütlə halında yerə döşənmişdilər və o uşaq da bu sürünün ortasında yumaq kimi bükülmüşdü, dizlərin qucaqlamışdı, böyrü üstə yıxılıb yatmışdı.

Və sirr bundan ibarətmiş ki, bu, şaxtalı qış gecələrində soyuqdan donmamaq və isti bir bucaq tapıb yatmaq üçün uşaq boğazından kəsərək gündüz diləndiyini bu sürüyə paylayırmış və olbəttə ki, səhər tezdən şəhər hələ oyanmamış yenə bu sürünü dalınca salıb baş xiyabandan uzaqlaşacaqdı...

Şəhər isə sabah yenə baş xiyabanı davranış və qılü-qalı getdikcə müasirləşən bir izdihamla dolduracaqdı, ağır yerişli sakinlərini baş xiyabanda çevik yerişə təhrik edəcəkdi, dini təəssübkeşlik təzahürünə baş xiyabanda yol verməyəcəkdi, bir yandan baş xiyabandakı əyinləri qaradonlu, başları ağpapaqlı xaçpərəst rahiblər monastırından ucalan çan səslərinə qulaq asacaqdı, bir yandan da ölkənin müqəddəs şəhərinə gedən mömin zəvvarlarını mərsiyə sədaları ilə o, monastır yanındakı döngədən xarici markalı avtobuslarla yola salacaqdı və baş xiyabanda yerləşən bir çox kinoteatrların əlvan afişalarındakı çılpaq qadınlarla, hər iki əlindəki tapançadan atəş açan bədheybət quldurlarla və ağzından od püskürən əjdahalarla tamaşaçı çağıran Qərb filmlərini bütün günü və gecəni nümayiş etdirəcəkdi, musiqili, nəğməli restoranlarını, sarı bülbüllü çayxanalarını müştərilərlə dolduracaqdı və bu şaxtalı gecədə sərsəri itlərlə qucaqlaşıb yatan o kiçik övladına bir gün ağlamağı yalnız bundan ibarət olacaqdı ki, baş xiyabanda dilənən bəzi dilənçilər kimi o uşağa da əl açıb sədəqə aldığı vaxt fransızca "mersi" deyə təşəkkür etməyi öyrədəcəkdi...

Təbriz, 1945

BABƏK

Roman

PROLOQ

Bu başlanğıc axtarışından
Salamat qalmış qəlpələrdir.
Yaxud başlanğıcda görsənmiş
Bir mənzərədir.
Haşiyəsi budur ki,
"Tarixin səadət səhifələri
Boş səhifələrdir"

...O vaxta kimi istər ayrı-ayrı milli dinlərin və istərsə böyük dünya dinlərinin başlanğıcları tarix səhifəsinin çox dərinində cərəyan etməmiş və hələ də qaranlıq içindən çıxmayıbsa üçüncü və sonuncu dünya dini olan İslam artıq tarixin ön səhnəsində və tarixin gur işığı altında doğulmuş, beləliklə eramızın yeddinci yüz illiyinin ikinci yarısında yer üzündə islam tufanı başlanmışdı.

Rəvayətə görə o gecə ki, islamın banisi Sərvəri-Kainat anadan olmuşdur, o gecə yığın-yığın ərəb tayfalarının yüz illərdən bəri sitayiş etdikləri 360-dan artıq çox çeşidli və çox şəkilli bütləri, sənəmləri və yaxud əldəqayırma tanrıları Məkkə şəhərindəki Kəbə adlanan (çox qədim məbəddir) tirlərindən qopub üzü üstə yerə sərilmiş, məşriqdəki qüdrətli sasanilər İranında adil şah adlanan Nuşirəvanın möhtəşəm ağ sarayı sarsılıb lərzəyə gəlmişdi, onun uca tağlarından bir neçəsi uçub tökülmüşdü və atəşpərəstlərin min illərdən bəri fars iqlimində yanan ulu atəşləri titrək bir şam kimi sönmüşdü. Halbuki o vaxta qədər o əbədi məşəlin bir dəfə də olsun sönməyini heç kəs görməmişdi.

Sonra yenə o gecə məğribin hökmdarları və Bizans hökmdarı vahimə dolu röyalarından qan-tər içində oyanmışdı.

Və nəhayət, o gecə yamanlıq bayraqdarı İblis bütün qoşunlarını başına yığıb fəryad eləmişdi ki, bilin və agah olun ki, bu gecə bizim ən böyük və ən amansız düşmənimiz anadan olmuşdur. İndi zaman ilə məkan əllərini sinələri üstə tutub iki qulam kimi o şəxsin hüzurunda dayanıblar...